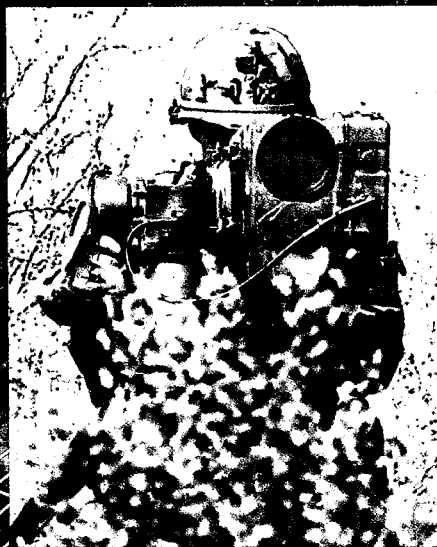

מדע בדיוני

303-30

חימוש
מונחה מדויק
בצבאות העולם

1978

302-303 ניסן תשמ"ז
מרס-אפריל 1986
שנה מ"ז ל"מערכות"

ISSN 0464 - 2147

מפקד ועורך ראשי: אל"מ אורי דרומי

העורכת: רס"ן רחל רוז'נסקי

עורך משנה: שמואל מאיר

עיצוב גראפי: מישל אופטובסקי

שער: רס"ן זיו בשן

מערכות

בית ההוצאה של
צבא חננה לישראל

צוות המערכת:

סא"ל ישי קורדובה
רס"ן רפאל יקר
רס"ן אבי קובר
צבי עופר
עליזה ציגלר

מערכות חימוש: העורך: רס"ד נסים נפתלי
קשר ואלקטרוניקה: ק' עריכה: חזי מוד

הדברים המתפרסמים בחוברת הם על דעת הכותבים בלבד.
ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

2	סוד כוחה של השפה הצבאית / אלוף (מיל) שלמה שמיר על השפה וצורת הביטוי בצבא כגורם מגביר מוטיביוציה, ועל חשיבותה ותרומתה לעצמתנו הצבאית.
6	חימוש מונחה מדויק בצבאות העולם - תפיסות והקשרים תורתיים חדשים / יוסי הוכבאום על מאפייניו של החימוש המונחה המדויק, על אמצעי הנגד המופנים כלפיו ועל הביקורת הנמתחת במערב על תפיסה מבצעית המשלבת הפעלה מאסיבית של חימוש זה.
10	הטכנולוגיות החדשות בנאט"ו - האמנם יתרון צבאי של ממש? / ד"ר סטיבן ל' קאנבי חרף הפוטנציאל הטמון בטכנולוגיות החדשות, מטיל המחבר ספק בהיתכנותן המבצעית.
17	העיקרון הנוסף - האם עקרונות המלחמה הם קבוצה שלמה? / ד"ר פאול כ"ץ המחבר בוחן את עקרונות המלחמה המקובלים לאור קרבות שהתחוללו בעבר, ומציע עיקרון נוסף שיש להתחשב בו: חששו של הלוחם מפני פגיעה פיזית.
20	רובה הקרב העתידי / סא"ל (מיל) אלכס אלירז על הפעולות הנעשות ברחבי העולם בתחום שיפור הנשק האישי של החייל הקרבי.
25	הנחיתה בחוף האוואלי במלחמת "שלום הגליל" מזווית הראייה של המהבלים / אל"מ ר' אבירן בחנית הנחיתה באוואלי מזווית הראייה של האויב במגמה לבחון את תוצאותיה ומשמעויותיה, ולהוסיף בכך זווית ראייה נוספת לניתוח הפרשה.
30	חידוש או רציפות? - הקמת אגף כוח אדם (1948) כדגם לשינוי ולחידוש / ד"ר ז' אוסטפלד המאמר מבקש לחלוק על גישות מחקריות רווחות הגורסות כי צה"ל הנו המשך לגוף המחתרתי שקדם לו ולהציג גישה אחרת - על-פיה, בעיקרו של דבר, הוקם צה"ל כגוף חדש, שונה מהגוף שקדם לו במבנה בארגון במשטר ובדפוסי הפעולה.
43	ספרא וסייפא - במת מערכות לעיון ולביקורת אולטימטום לא היה, אבל איום של ממש היה / ד"ר אלחנן אורן
44	מתגובה ליוזמה בשדה הקרב - מחצית אפריל 1948 / ד"ר אורי מילשטיין
53	בין תכנית לביצוע - הערות לוויכוח על האסטרטגיה הפאביאנית / סא"ל עדו
54	כישלון הפיקוד הקרבי / סא"ל (מיל) אריה עמית
55	הערה בשולי המאמר "מלחמת יום הכיפורים, טעות במאי והפתעה באוקטובר" / תא"ל (מיל) יואל בן-פורת
56	הטעיה והונאה במתקפת עזה השלישית / יגאל שפי על משקלה של ההפתעה בניצחון הבריטי בעזה ב-1917 ועל חלקה של ההונאה בהשגת ההפתעה
62	קצין המטה כמפקד / סרן דן גבתון קצין המטה מתמודד עם האתגרים שמציב לו תפקידו המקצועי - כיצד יתמודד עם האתגר הפיקודי שנוסף לו?

סוד כוחה של השפה הצבאית

אלוף (מיל') ש' שמיר*

אחד המרכיבים, שיש בהם כדי לקדם את השאיפה להגביר את עצמתנו הצבאית, ולתרום להירתמותו המרבית של איש הצבא למילוי משימתו, היא השפה הצבאית ועולם הפקודות כחלק ממנה, ולה ייחודו הדברים הבאים. עם זאת יש להדגיש כי על אף החשיבות הרבה המיוחסת כאן לשפה הצבאית ולכשר ההנעה שלה, היא אינה באה במקום רמת התרגול הדרושה בצבא, ורמת המאמץ הנדרש באימונים ואין בה כדי להקטינם ככהוא זה.

נטייתו של האדם לרחם על עצמו בתנאי עומס וערפל קרב, מן הצד האחד, ויכולתו לפתח כושר נוסף ולעמוד בתנאים כאלה מן הצד האחר, הן מהמפורסמות. שליטה עמוקה יותר בשפה הצבאית עשויה לעזור, בין השאר, גם להגיע לרמת אימונים גבוהה יותר. מן הראוי אפוא להפנות לנושא זה תשומת לב לכל אורך דרכו של המפקד בצבא. ויש להעיר כי חשיבותו גדלה לאחר שירות צבאי ממושך, כאשר על איש הצבא מוטלת אחריות גבוהה יותר, בהדרכה, באימונים, או בביצוע פעולות צבאיות.

הצבא כאחד ממכשירי ההישרדות החשובים, חייב, אולי יותר מכל גורם אחר, לשאוף למיצוי מרבי של יכולתו. יכולת זו תלויה בין היתר, בהדרכה, בתרגול, באימון, ובמשטר של מילוי פקודות, בימי שלום כבימי מלחמה, במנהלה כבקרב.

קיומה של משמעת מרבית כרוך באילוצים כלליים, שהצבא צריך להביא בחשבון, ואשר אחד מהם הוא הצורך של איש הצבא המתורגל, המאומן, הממושע והמנוסה, לחזור ולהשתלב מהר, ובקלות יחסית, בחיים האזרחיים. אין זה רצוי אפוא, שיושרשו בו הרגלים — מקובלים כצבא אמנם — אשר יקשו עליו לחזור ולהשתלב בחיים האזרחיים, שם מבנה הדרגות שונה ויחסי העבודה שונים. זהו אילוך חשוב ועל המפקד לזכור אותו ולדעת להתייחס למעמד האזרחי ולמקובל בו, ולריבון האזרחי השולט בצבא, מבלי להפגין את השוני שמתחייב בסדרי המשמעת בצבא, והנורמות האחרות, לעומת החיים האזרחיים.

וישנו אילוך נוסף: האזרח חייב לשמוד על החוק הכתוב או הבלתי כתוב וחובה זו חלה גם על איש הצבא. יש לוודא אפוא שגם איש הצבא יעמוד על משמר חוקיות הפקודות ועל עמידתן במבחן המוסריות הערכית, במיוחד במצבים יוצאי דופן. כאן נדרש הצבא לחזק את היסוד שבוחן את פקודותיו שלו וזאת על אף שמקרי הסטייה מן החוקיות הם חריגים ביותר, וההסתברות שייוצרו קטנה מאוד. אך למרות זאת, בגללם ועבורם יש לעמוד על המשמר כל הזמן.

אילוצים אלה מכבידים על קיום המשמעת הדרושה בצבא, ויש בהם כביכול כדי לסתרה, אבל אם מעמיקים בנושא, שני האילוצים עלולים להיות חיזוקים חיוביים לצבא. האדם מסוגל לחיות בשני עולמות אלה: משמעת חזקה מכאן וקווים אדומים על מנת שלא לעבור לשדה אסור, מכאן.

כל האילוצים הללו מעוררים כמובן בעיה:

מצד אחד, ישנו רצון לתרגל את איש הצבא ולאמנו כדי שיוכל לקבל על עצמו משמעת מלאה ומהירה בענייני מנהלה, בימי שלום וגם לבצע פקודות קשות במצבים קריטיים, וכל זאת ללא ויכוחים ומבלי להזדקק להסברים. מצד שני קיים הרצון שהחייל יישאר כל הזמן עומד על משמר הערכים והנורמות החברתיות, ויוכל לעמוד במצב קשה של חריגה מהתנהגות צבאית, כשהוא ניצב לצידים של ערכיו האזרחיים. כביכול זהו אוקסימורון, משמעת מרבית מחד גיסא ועצמיות ריבונית מאידך גיסא. אך הדבר אפשרי, אם כי מחייב תשומת לב רבה בפקודות, בתרגול, באימון ובמשימות. האילוצים האחרים הם בעיקר טכניים ופיזיים, ואלו כרגע אינם מעניינים.

למרות ההתפתחות הטכנולוגית שהגדילה את עצמת האש, את ממדי המלחמה ומרחביה, את מהירותה ואת עוצמתה, האדם הוא עדיין היסוד הדומיננטי בצבא. מספר האנשים המשתתפים במלחמה, גדול משהיה בעבר בעיקר בעקבות התרחבות החזית, והעדר קו מפריד בין חזית לעורף, וכן בשל אופי האמצעים שנעשה בהם שימוש והמגמות ההרסניות והטוטאליות של המלחמה. אם מכירים בחשיבות המרכיב האנושי ובאילוצים הקשורים בו שהוזכרו כאן, הרי שחשוב לעסוק באחד הנושאים של מיצוי היכולת האנושית בצבא. הדיון בנושא הוא בתחום בעיות המנהיגות, ובמידה שיש מקום למושג טכנולוגיה של מנהיגות, ניתן לשייך אותו לשם.

המחשבה הצבאית היא מקור הכוח המרכזי של הצבא ויסודו. המחשבה הצבאית היא טוטאלית באשר עומדת בפניה השאלה של ההישרדות הטוטאלית. השפה הצבאית היא ביטוי למחשבה הצבאית והיא משרתת אותה. שפת הפקודות היא חלק ממנה. השפה הצבאית היא שפתו של איש הצבא, והיא נגזרת מתרבותה הכללית של אותה חברה, שבה אנו דנים.

מספר סוגי שפות

לתוך המושג, שפה צבאית, ניתן לשייך את כל

* היה מפקד חיל הים (1949) ומפקד חיל האוויר (1950). במלחמת העולם השנייה היה מפקדם של כל החילים היהודים בצבא הבריטי ובמלחמת העצמאות — מפקדה הראשון של חטיבה 7.

תוכנה ואופיה של התקשורת הפונקציונלית ההיררכית, המדוברת ושאינה מדוברת. כלומר, ניתן לשייך לה את כל מה שאינו הקומוניקציה של איש הצבא בינו לבין סביבתו הלא צבאית.

הגדרה זו של השפה הצבאית הנה רחבה מאוד ונושאת בחובה את כל הסכנות ואי הדיוקים של הכללה רבתי, אך עם זאת, מצביעה על העיקר.

ניתן לחלק את השפה הצבאית למה שנחשב לשפת הפקודות במובן המקובל ולמה שהוא, כביכול, לא שפת פקודות. ואתה תוהה, האם אותו חלק של השפה שכביכול אינו שפת פקודות, האם הוא שייך לשפה הצבאית, או שניתן לראות בו שפה אזרחית רגילה.

גם כאן איננו פטורים מסכנת הכללות, אך עם זאת, ההכללה מאפשרת קיצור ואם ערים לסכנה הצפונה בה, אין היא מפריעה כל כך לגבי יוצאי הדופן שבה.

ניתן להביא לכך את הדוגמאות הבאות:

קצין הפוגש בחייל ושואלו לשלומו, האם זוהי פקודה צבאית? התגובה המיידית היא שלילית, זו אינה פקודה, זוהי שגרת יחסים מסוימת לפי תרבותנו. אולם האמנם זה כך? האם יכול החייל, על פי מצב רוחו, לא לענות כלל לקצין או להשיב לו "הנח, אינני יודע מה שלומי", או תשובה אחרת שתעלה על דעתו? חושבני שלא. כלומר, זוהי אינה פקודה אך זוהי קומוניקציה בתוך מסגרת שכל ביטוי בה נדרש למשמעות.

או מקרה פשוט יותר: אותו קצין אומר לפקידתו, "הביאי לי בבקשה תיק פלוגי". מובן שזוהי פקודה, אך מהי משמעותה של המלה "בבקשה" בתוך פקודה זו? האם היא חסרת משמעות צבאית תכליתית?

לא! השפה הצבאית אינה סובלת ביטויים חסרי משמעות, ואנו נדרשים לכן להגדיר את החלק, שכביכול אינו פקודה בתוך השפה הצבאית. לצורך הדיון נציע לכנותו "שפת החברה" בצבא (מתוך מבחר של שפת הכלל, שפת ההנעה, שפת אנוש, שפת האדם, שפת האזרח וכו'). כלומר אנו יוצאים מתוך ההנחה שבשפה

הצבאית שני חלקים: האחד הוא שפת הפקודות והאחר שפת החברה. אולם שפה זו — השונה מן השפה האזרחית — הגם שהיא דומה לה מאוד, הנה בעלת משמעות ותכלית צבאיות, והיא מכוונת על ידי המחשבה הצבאית.

המושג "פקודה"

המושג פקודה אינו חד משמעי. במסגרת דיון זה ידובר בשימושי בהיררכיה הצבאית, אך המונח "פקודה" קיים גם בחיים האזרחיים בתחום החוקים והתקנות. בצבא פירושה של הפקודה הנו מסר שיש לבצע את תוכנו במדויק, במסגרת המשמעות והמשמעות הצבאית. עם זאת, פקודה עשויה לכלול גם דברי הסברה או דברי הנעה, שלא במושגי ביצוע או שאינם ניתנים לביצוע, או רק דברי הסברה כאלה, כדוגמת פקודות היום של הצבא.

במסגרת מושגים רבי-משמעותיים, ניתן לומר, שהשפה הצבאית היא שפת פקודות או להיפך, שפת הפקודות היא השפה הצבאית. אלא שהמכלול של השפה הצבאית, יש בו נושאים לביצוע, דברי הסברה ודברי הנעה. לעתים דברי ההנעה אינם מופיעים תחת הכותרת "פקודה" אך לעומת זאת מופיעים תחתיה רק דברי הסברה. מכאן שלצורך המיון והסיווג חסרים שני מושגים קצת יותר מוגדרים.

אחד צריך שיתייחס לאותו חלק בפקודה, שמגדיר מה יש לבצע לצורך המעשה הצבאי, והוא ייתן במידה מרבית באופן חד משמעי ולכן חשוב שיהיה מנוסח בצורה בהירה ומדויקת. נכנה אותו "הצורה האלגוריתמית", והוא יכלול גם את האינפורמציה הדרושה והשינויים המתבקשים בביצוע לפי שיקולו של המבצע. ומושג שני צריך שיתייחס לשאר הצרכים ועיקרו, התוכן הדרוש להנעה (המוטיבציה), והוא יסוד הכרחי.

ניתן לומר, שפקודה שאין מאחוריה מניע לביצוע, היא בחזקת תרשומת בלבד. ומגוין יבוא המניע לבצע פקודה? במקורו הוא

בא מהמטען שנושא עמו איש הצבא מהחיים האזרחיים. את חלקו הנוסף הוא מקבל במסגרת הצבא עצמו, מפקודה קודמת, שכללה תוספת של שפת החברה, או הנעה לביצוע הפקודה השוטפת. במלים אחרות, חייב להיות מניע לביצוע פקודה. ההנעה היא התשתית שעליה מיוסד המבנה הצבאי, המכשיר המרכזי במנהיגות. ייתכן אפוא שהיה רצוי לצה"ל לסגל לעצמו אבחנה זו בין שני חלקי הפקודה.

לצורך הדיון כאן ומבלי להציע שמות חדשים למושגים שהוזכרו נשתמש במושג "פקודה", כשנתכוון לחלק האלגוריתמי שלה ואילו את חלקה האחר נכנה "שפת החברה".

"שפת החברה"

שפת החברה הנה השפה שחלק מביטוייה מביא עמו איש הצבא מהחיים האזרחיים. שם באה השפה לירי שימוש באופן "אופקי" בין אדם לחברו ויוצרת את רקמת החברה. בצבא היא חלק משפת ההיררכיה האנכית, וכשיש בה שימוש "אופקי" בצבא יהיה זה בגלל שותפות גורל מיוחדת המתפתחת במסגרת זו, וגם אז מתפקדה להגביר את הכוח הצבאי ההיררכי.

שפת החברה היא התוספת לשפת הפקודות שתפקידה לגייס את הרקע התרבותי, ההרגלים, הנורמות, ותעצומות הנפש של איש הצבא, לכוח לחימתו. השימוש בשפת החברה בצבא, בא לעזור למפקד להשיג הבנה אנושית בנוסף להבנה הטכנית. היא תורמת ליצירת רקמת היחסים ביחידה, לאמון הדדי, להזדהות, לשותפות גורל למרות ההיררכיה, והיא מניעה את הצורך הפנימי לפתור שאלות קיום, למצות את הכושר האינטלקטואלי, היזמה, הרגישות, ההבנה, האבחנה, והערנות, והיא משנה את הקומוניקציה עד כדי ביטול הצורך בדיבור. היא מביאה לכך שביטוי רצון יהיה כמוהו כפקודה, והיא תורמת לגיבוש הלוואיות, הדרושה כל כך כשאינך מסכים.

דברים אלה אמורים בכל תפקיד בהיררכיה זבאית על כל סוגיו, ובכל מקום במערכת. המפקד צריך לבחור את שפת החברה בקפדנות ובזהירות, שכן לעיתים ידיעתה והשימוש בה יבואו לאיש הצבא באופן טבעי, אך לעיתים יהיה זה פרי התעמקות רבה בתרבותם של מקבלי הפקודות.

ראוי לבחון, במודל פשוט, באיזו מידה מושפע הרכב השפה הזבאית, ממקומו של איש הצבא במערכת הזבאית.

מקומו של איש הצבא מכון לפונקציה הזבאית שהוא ממלא. את מרחב התפקידים ניתן לצרכינו לסדר על רצף.

בעקבות המהפכה הטכנולוגית, יש לפונקציה מסוימת במסגרת הצבא, מגוון אפשרויות. כלי הנשק עשויים להיות מתוחכמים ומורכבים, ויש צורך להקפיד שכל ההכללות תתאמנה לכל המצבים בצבא, בשלום ובמלחמה, כפי שהם מתרחשים בשדה או כפי שהם מתוארים בחדר ממוגז אוויר, לכל סוגי הנשק ולכל סוגי הפעילות. לצורך הדיון נראה את כל הפונקציות (להלן קטעים) כשוות, אף אם במציאות אין הן כאלה. הרצף המוצע, הוא כלהלן: קטע ראשון — מפקד, קטע שני — הפעולה של העברת הפקודה הראשונית עד הפקודה לביצוע הסופי, שזהו קטע מעביר או מקשר, והקטע האחרון, קטע מפעיל.

יש כאן פונקציה התחלתית של מקור סמכות שנותן פקודה. ישנה כאן הפונקציה האחרונה של גמר ביצוע הפקודה, וישנן כאן כל פונקציות הביניים, בין שני המוקדים הללו.

מהו מקומו של איש הצבא במודל? האדם בצבא הוא תמיד מקור של ציווי. מעצם היותו אדם חי, הוא משמש כתפקיד של מפקד ראשוני, הוא מעביר-מקשר, וכן הוא פועל בתפקיד של מפעיל או בכל צירוף אפשרי של התפקידים יחד. מאבחנה זו השלכות על השפה הזבאית.

איש הצבא הוא תמיד מקור הציווי למעשיו — האמנם?

האדם הוא יצור מורכב וכאשר הוא מקבל פקודה לעשות משהו או להימנע מלעשותה הפקודה חייבת, מתוך המציאות הפיזיולוגית והפסיכולוגית, לעבור את המערכת שבתוך האדם עצמו, והיא זו שבמודע או שלא במודע פוסקת אם הפקודה תבוצע. כלומר המערכת של האדם — המורכבת והמסובכת שעד היום איננו מבינים אותה כהלכה — מאשרת או לא מאשרת את המעשה.

כאשר איש הצבא פועל כ"מפעיל" הוא למעשה האחרון הלוחץ ממש על ההדק, על הכפתור הסופי, וגם כאשר התחמושת מונחית עד

המטרה על-ידי תצפית, סופיות הפעולה קשורה באדם, בציווי ההכרתי או התת מודע שלו.

כאשר הוא פועל כתפקידו כמעביר-מקשר, הוא פועל בשלל כל הפעולות שמהן מורכבת הפעלת המערכת הזבאית כולה פרט למקור סמכות ראשוני והמפעיל הסופי.

את המודל המוזכר לעיל ניתן להציג כך: קטע ראשון — איש הצבא נותן פקודה לזולת בבחינת מקור סמכות ראשוני, בקטע השני — המעביר, איש הצבא מקבל פקודה (נותן פקודה לעצמו) ונותן פקודה לזולתו (עשויה להיות שרשרת ארוכה כזו), וקטע שלישי — הוא מקבל פקודה (נותן פקודה לעצמו) ומבצע. בכל אחד מהקטעים עומד במבחן החלק האלגוריתמי של הפקודה וזה של שפת החברה. הבולט בניחוח זה, שבכל המצבים האדם תמיד יהיה מקור הציווי הסופי של התנהגותו.

פירוט מגוון הפונקציות שממלא איש הצבא במערכת, מצביע על הרכבה האפשרי של השפה הזבאית מבחינת היחס שבין שפת הפקודות לשפת החברה בצבא. כלומר שלגבי פונקציה שונה מזו שהוזכרה כאן, עשויה השפה הזבאית בכל אחד מחלקיה להיות שונה מבחינת החופש הניתן לציווי הפנימי, לשיקול הדעת המודע, ויותר מכל אלה לעצמת ההנעה הדרושה לביצוע הפעולה, ואגב גם לעצמת התרגול הנדרש לצורך זה.

תורת ההנעה, שהיא הציר המרכזי בשפת החברה הנדונה, הנה רחבה ומפותחת בימינו עד מאוד ואין כוונה לדון בה כאן, פרט להערה אחת, מתוך ניסיון פשטני לבחון את השימוש בשפה משפילה. ההשפלה כחלק מעונש או כשיטת משמעת היא פגיעה בכבודו של האדם. כבודו של אדם מורכב מדימויו העצמי, דימוי משפחתו, עדתו, עמו, ארצו, מקצועו או עבודתו, תפקידו, דתו, אמונתו, האידיאלים שלו, עברו או עבר של אחרים הקשורים אליו. פגיעה בכל אחד מאלה עלולה להיות פגיעה בכבודו וכאן מתברר כי במערכת היחסים מתחייבת הכרות רחבה ומעמיקה של כבוד הזולת או במלים אחרות של תרבות הזולת. נשאלת אפוא השאלה האם השפלה היא עונש זבאי או שמא כל חלקי הכבוד העצמי הם מחוץ לתחומי השפה ואין להם חלק בשפת ההנעה. שאלה זו היא נושא לדיון נפרד.

שפת החברה בצבא, היא חלק חשוב מאוד המשפיע על ביצוע הפקודות בצבא. מתוך המגוון הרחב של הפקודות, המפקד ישקול ויבחר, את הסגנון או האופי, שהוא חושב שראוי לתת לפקודתו, על מנת לקבל את הביצוע הטוב ביותר, בהתחשב באילוצים שבהם הוא פועל, ובמסגרת כלל תפישתו של הצבא על מילוי תפקידו.

ניסוח פקודה, דרך העברתה לנוגעים וכן קבלת

הפקודה על-ידי הנוגעים, הם עולם גדול ורב גוני, שמחייב לימוד רב והוא חיוני לצבא, וראוי תמיד לעיון נוסף.

תורים הפקודות בצבא והשינויים שחלים בהן מצביעים על המוקדים בתהליך. פרט לצמרת, שהיא פונקציה עם ראשוניות מסוימת, כל מפקד בצבא מקבל פקודה ונותן פקודה לעצמו, ובדרך כלל גם לאחר. אכן הדבר נשמע קצת משונה: "נותן פקודה לעצמו" — אבל זהו התהליך של מקור הציווי המודע או התת מודע. התהליך מצביע על כך, שאיש הצבא חושב מה עליו לעשות.

התרגול בצבא נועד בין השאר לוודא שהפקודה שהתקבלה תימסר הלאה או תבוצע בהעתק מדויק, או תתורגם נכון, היות שבתהליך הפיקוד איש הצבא תמיד נותן פקודה לעצמו לבצע או לשנות את הפקודה שקיבל.

תורים הפקודה

מהו מגוון האפשרויות של קבלת הפקודה והעברתה לאחר או לעצמך?

איש הצבא מעביר את הפקודה ללא שינוי מפני שיש פקודות שמקבלן מגוע מלהוסיף להן דבר או חצי דבר. לעתים הוא מעביר את הפקודה עם שינוי אלגוריתמי בלבד, בהתאם לנסיבות, לזמן ולתנאים, שכן ישנן פקודות, שבגלל הנסיבות וסיבות כלליות אחרות לא ניתן לבצען ולכן חייבים לשנותן.

לעתים הוא מעביר את הפקודה עם שינוי כ"ל ועם שינוי בשפת החברה המתחייבת במקום. לעתים מעבירה כלשונה, עם שינוי בשפת החברה בלבד, כי התוספת מתחייבת בזמן ובמקום.

ישנן פקודות בשפת החברה שמונעים מלהוסיף עליהן כגון, פקודות יום. ישנן כעשר רמות למתן פקודות — בחלקן מעביר המפקד את הפקודה כלשונה, ובחלקן הוא מוסיף, משנה, גם אלגוריתמית וגם בשפת החברה.

ככל שהפעולה מיוחדת בסוגה, ובעיקר, במישור של כלל המלחמה, או כשהבקרה על הפעולות מרכזית מאוד, עוברת הפקודה, עד לביצועה, פחות רמות לפעמים אחת או שתיים.

ניתן לבחון את התורים דלעיל, גם על בסיס סיווג הפקודות ומיוןן. סיווג אפשרי אחד, הוא של פקודות קבע ופקודות נוספות. פקודות קבע, הכוונה היא, לפקודות בזמן שלום ובזמן מלחמה, במנהלה ובקרב. הפקודות הנוספות גם הן בימי שלום ובימי מלחמה וגם כן בענייני מנהלה וקרב. ניסוח פקודות הקבע, דורש ידיעה עמוקה בטבע האדם וקובע במידה רבה את כוחו של הצבא עם השימוש הנכון של תוספת שפת החברה שבהם, אולם הפקודות הנוספות ובעיקר אלו שניתנות

ועד מצב של הזדהות מוחלטת, בין גותן הפקודה והמקבל אותה. יתכן ונוצרות רמות שונות של שותפות גורל, מתוך כורח או מתוך הסכמה. מתוך ערנות לתופעה, אנו יכולים להשפיע על התהוות חיונית זאת, כדי לחזק את הכוח הטמון במערכת הצבאית, ששפת הביצוע בה היא שפת הפקודות.

בין כניעה לקבלת פקודה

השפה הצבאית על מרכיביה, ואולי החזק בהם שפת החברה, מתמודדת עם הקו המפריד בין "כניעה" לפקודה ובין "קבלת" הפקודה. הקו המפריד איננו "זו" מעצמו עם הזמן והניסיון, יש צורך "להזיז" אותו. ניתן לומר שבתחילת הדרך במסגרת הצבאית מצב "הכניעה" לפקודה נובע מהתנגדות לשינוי, התנגדות למרות חדשה שיש בקבלת הפקודה, אי הבנה, ורק לאחר מכן "מזיזה" המערכת הצבאית את הקו לאיזור "קבלת" הפקודה עד רמת הזדהות שלמה.

פועלים ברקע, הבנה — אי הבנה, הסכמה — אי הסכמה, אמן — אי אמן, כורח — אי כורח, והשפעת המסגרת של היחידה הסובבת. במצבים של "אני מבין ומסכים לפקודה" או "אינני מבין, אבל אני מסכים לפקודה" הכורח "מוסתר", ובמצבים של "אני מבין אבל אני לא מסכים" או "אני מבין ואינני מסכים", הכורח מופיע גלוי, "אבצע, כי אין לי ברירה בגלל כל הסנקציות שתופעלנה עלי".

למערכת הצבאית חשוב שאיש הצבא "יבין", חשוב שאיש הצבא "יסכים", אבל פרט לאותם מצבים חריגים הנוגעים לחוקיות הפקודה, הכרחי שביצוע הפקודה לא יהיה קשור בהבנה והסכמה פרטיקולרית. שפת החברה בצבא היא המכשיר החשוב שעשוי להביא למצב זה ודומני שמלת הקסם היא האמון בין המפקד ופקודיו וחבריו ומפקדיו. ואולי עוד מלת קסם או צירופי מלים, שמביאים את מיצוי היכולת, זו שותפות הגורל, שליחות הקיום, הזדהות כוונה. מלות קסם אלה, הן פרי מעשים ושפת החברה. הדוגמה המנהיגותית והדיבור המנהיגותי והפקודה האלגוריתמית משתלבים.

לסיום, מפקד שמודע לעולם הפקודות, משמעותן, רב גוניותן, והנתנות אפשרות להתאמה לכל מצב צבאי. מפקד היודע את השימוש בשפת החברה בצבא, המבין את התהוותה של אותה ברית שירות — ברית לוחמה, המתהווה בין השאר, מתוך התהוות הפקודה, עשוי למצות את המתבקש מפקודה זו: הביצוע הצבאי הטוב ביותר, כתוצאה של אחד מביטויי המנהיגות הצבאית הטובה.

אל פנים, בתנאי סיכון מרבי, וכל אלה בשדה, בים או באוויר.

בכל אלה יש מקור, יש מעביר-מקשר, ויש מפעיל. יש בכלן חלק אלגוריתמי חד וחלק, ויש חלק שנאמר בשפת החברה.

בכל המגוון הגדול הזה, נוצרים יחסים בין גותן הפקודה למקבלה בתהליך קבלת הפקודות ובחיסים הנוצרים, אדם עשוי להגיע למצב, שהמלה "פקודה", אינה נדרשת — היא מובנת מעצמה. די בהבעת רצון, בבחינת סיכום, די בשתיקה לאחר דיון, והאדם המתאים קורא את המחשבה המסכמת ויוצא למשימה.

מתוך המכלול הגדול של עולם הפקודות המעניין כשלעצמו, ראוי קטע מסוים אחד, להגדרה ולתיחום, והכוונה לשאלת הלויאליות שנוצרת או שצריכה להיווצר, כאשר נוצרת פקודה.

הפקודה נוצרת רק אז, כשהיא נמסרת ומתקבלת, ואז ביצירתה של זו, לא רק התוכן מכתוב פעילות מסוימת, אלא נוצר משהו במערכת היחסים בין מקבל הפקודה לנותנה. משהו נוצר אצל שניהם, אולי לויאליות הדדית או איזו ברית מיוחדת. ברית זו בהתפשטותה, היא אחת מאבני היסוד של יצירת רוח היחידה.

ברית זו שונה בהתאם לסוג הפקודה ותכונה, סוג דרכי מעבר הפקודה, סוג האנשים המעורבים בה, ואולי סוג התוצאות שמצפים להן מביצוע הפקודה. בראייה ראשונה, נראה שאם הפקודה מחייבת ישירות סכנה לחיים ומתח נפשי רב, יתכן שגם היחסים בין גותן הפקודה ומקבלה עולים בטמפרטורה של הלויאליות. ניתן אולי לשרטט רצף ממצב אנטגוניסטי מוחלט בתהליך הפיקוד

בתנאי קרב, שהם שיא המאבק הצבאי, והכוונה לשיא המיצוי של יכולת הלחימה האישית של האדם הלוחם במאבק הטוטאלי, כאן בקטע זה של פקודות נוספות — קטע דינמי משתנה ובתנאים משתנים — גדל והולך הממד של שפת החברה, ומקבל את מלוא חשיבותו, בנוסף לחלק האלגוריתמי של הפקודה ומשמעותה. ידיעה עמוקה בטבע האדם חשובה מאוד.

עולם הפקודות

במסגרת הסיווג הנזכר, התשבץ של מיון הפקודות, הוא רב ממדי, ולא ניתן להצגה פשוטה. מיונים מספר עשויים להצביע על היקפו ורב גוניותו של עולם הפקודות.

מיון לפי מקור הסמכות — המגוון נע מהרמטכ"ל ועד למפקד החוליה הקטנה ביותר במקום כלשהו בצבא עם תוקף זמן שונה; לפי היקף הנוגעים לפקודה — החל מפקודות הנוגעות לכל הצבא ועד לאלה הנוגעות לאיש צבא אחד בלבד; לפי הנושא או התוכן — מעניין מנהלי או עניינים טכניים מצומצמים ועד לפעילות קרבית הנוגעת למלחמה כולה; פקודות הניתנות בתנאי ודאות ועד אלה הניתנות בתנאי אי ודאות רבה מאוד. פקודות ברמות שונות של דחיפות. מרגיל ועד מידי ובהול; פקודות מסווגות רגיל ועד סודיות ביותר, עם תפוצה רבה, או לנמען בלבד; פקודות הניתנות בדרכי תקשורת שונות, בעל פה, בכתב, בסימנים, בקשר קווי או אלחוטי, בקודים שונים, פקודות משתלבות, טכניות ואחרות. פקודות הניתנות בתנאים נינוחים בזמן ומקום, ואלה שניתנות בתנאי לחץ קשה, בתנאי קרב פנים

חימוש מונחה מדויק בצבאות העולם: תפיסות והקשרים תורתיים חדשים

יוסי הוכבאום

יישומה של טכנולוגיית הנשק המונחה המדויק בזרוע היבשה כבר גרם למהפך. טילי הנ"ט המונחים הפכו את חיל הרגלים מכוח מתגונן לכוח תוקף ומשמיד רק"מ אף מעבר לטווח ההעסקה המרבי של הטנק.

עם זאת, מערכות החימוש המדויק שתוארו לעיל היו רובן ככולן מערכות לירי בכיגון ישיר בעלות הנחייה אלקטרו-אופטית באמצעות חיל (פרט לטילים נ"ט הסובייטיים SWATTER-AT-2 שהם מונחי אלחוט). מערכות אלה דורשות מן המפעיל לראות את המטרה ולהנחות את הטיל אליה. מגבלות נוספות: כושרו של האויב לאכן ולשתק באש ארטילרית רבת עוצמה את עמדות הנ"ט וכמו כן מגבלות טווח של טילים אלה. החסרונות שתוארו כאן דחפו את המתכננים בצבאות המערב לפיתוחו של חימוש חדש תלול מסלול שגם יגיע לטווח התחמושת הארטילרית.

אמצעים חדשים

הבשלת הטכנולוגיות החדשות שנוסו ויושמו בתחומי האוויר והים (במיוחד בתחום כיות מכ"מ אקטיבי, כיות אינפרא-אדום והנחיית לייזר) סייעה למתכנן הצבאי במערב להעלות דרישות מבצעיות חדשות ונועזות. התצורה הראשונה של חימוש מונחה מדויק תלול מסלול אשר פותחה עבור זרוע היבשה של צבא ארה"ב הייתה הפגז הארטילרי "החכם" בקוטר 155 מ"מ — COPPERHEAD. ה"קופרהד" אימץ את טכנולוגיית לייזר, כלומר, כיות הפגז אל המטרה המוארת בשלב הסופי על-ידי קרן מקודדת. באמצעות טכנולוגיה זאת ניתן היה לזווג בין משגר (תוחת) של חימוש שטח לבין תחמושת מדויקת ולהפוך מערכת אש שטח קיימת לנשק נקודתי המסוגל לפגוע במטרה משורינת בטווחים שהיו עד כה נחלתם של טילי הים והאוויר.

עם זאת, פגז "קופרהד" מונחה לייזר שפותח בשנות ה-70 סבל ממגבלות מסוימות, כגון, ירידה משמעותית בעילותו בתנאי גשם, מיסוך וערפל

פיתוח מערכות ואמצעים

רקע היסטורי

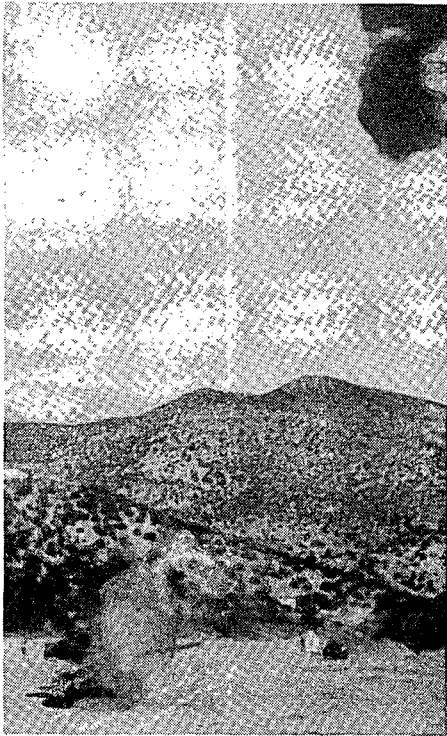
יכולתה של התעשייה המערבית בשנות ה-60 למזער מעגלים אלקטרוניים מורכבים (מהפכת הסיליקון) היא אשר הביאה למהפכה בתחום בניית מערכות החימוש המונחה המדויק² (PGM — Precision Guided Munition). ממדי הלוחמה באוויר ובים שהם בעלי אופי הומוגני נכבשו במהירות על-ידי החימוש החדש. במסגרת הפיתוחים של חימוש אווירי מדויק היינו עדים להופעת טילים מונחים חדשים — כגון, טילים מונחי לייזר, טילים מתבייתים אינפרא-אדום וטילים פאסיביים המתבייתים על פליטת מכ"מ אויב.

במרחב האוויר והים החלה להסתמן בכיורור עוצמה חדשה. טווח העסקת המטרה גדל באופן ניכר וניתן היה לפגוע במטרה המרוחקת עשרות ק"מ מן המשגר. עם הופעת אמצעי האיכון והשליטה המדויקים הלכה ופחתה הזיקה השלילית שרווחה בעבר בין דיוק וטווח³.

הפיתוח האווירי השפיע גם על הופעת מערכות מונחות בזירת היבשה. לראשונה בא הדבר לידי ביטוי ביצירת מארג טקטי אמין של מערכות נ"מ (חימוש קני וטילי משולב) שנועד לאבטח את פריסתם ומסעם של הדרגים. בשלב הבא הופנו ההשגים הטכנולוגיים של מחקר הנשק המונחה למציאת פתרונות כנגד מערכותיו של צוות הקרב המודרני — הטנק, הרק"מ ומערכות הסיוע המשוריינות. כך היינו עדים בראשית שנות ה-60 לכניסתם לשירות מבצעי של טילי הנ"ט המונחים — טילי ENTAC מתוצרת צרפת, טילי COBRA מתוצרת גרמניה המערבית וטילי VIGILANT מתוצרת בריטניה. בגוש המזרחי פיתחה ברה"מ את טילי ה-SNAPPER וה"סאגר" הנייד הנישא על גבי רק"מ BMP.

מחירם הנמוך של טילי הנ"ט המונחים, יחס עלות-תועלת עדיף על הטנק ופשטות הפעלתם — כל אלה הביאו לתפוצה רחבה של נשק נ"ט מונחה בקרב יחידות החי"ר והיחידות הממוכנות בצבאות המערב והמזרח כאחד. ניתן לומר, כי

על-פי מילון המונחים של נאט"ו, חימוש מונחה מדויק הוא כל חפץ המושלך, מוטל, נורה, משוגר או נשלח בכל דרך אחרת "בכוונה לפגוע במטרה ואשר נחייב שיוטו או מעופו ניתן לבקרה במהלך השיוט כולו או חלקו". פירושו הדבר, כי מערכות טקטיות אלה אינן יורות את תחמושתן אל המטרה; התחמושת או החימוש מונחים אל מטרתם. בראייה זאת, הנשק "החכם" המדויק מייצג מהפכה טכנולוגית אשר לה השפעות על המלחמה בעתיד. בשלב זה ניכרים פירוטיה של המהפכה הטכנולוגית, בעיקר בזרועות האוויר והים של צבאות המערב. עם זאת אנו עדים לתהליכים של גיבוש קונספציות של מערכות חימוש מדויק המותאמות לקרב היבשה. הדיון שלהלן יסוב, על כן, במאפייניו של חימוש זה, אמצעי הנגד המופנים כלפיו וההקשרים הדוקטרינריים של שילובו בלוחמת היבשה, בעיקר בחזית האירופאית. כן יוצגו קוויה העיקריים של הביקורת המושמעת בקרב מומחים במערב באשר לעיצובה של תפיסה מבצעית המשלבת הפעלה מאסיבית של חימוש מונחה מדויק.

פריסה מבצעית של טיל הניתן לשיגור ממרכב הנושא מערכת טילי ק"ק טאקטיים.

הטיל יהיה מסוגל לשאת "מצרר חכם", היינו תחמושת-בת בעלת כושר הנחייה סופי (TGSM) לטווחים של עד 200 ק"מ⁵. יהיה זה מחליפו המתוחכם של הטיל ק"ק מסוג "לאנס". היישום המבצעי של טכנולוגיות מרעומי החישה (Sensor Fuzed Munitions) וההנחייה הסופית של תחמושת-בת, המסוגלת לחפש ולמצוא את טרפה המשוריין, מצא ביטוי גם בנשק משוגר מן האוויר נגד מטרות קרקע. חיל האוויר בצבאות המערב נושא כיום בנטל העיקרי של אמנעה בשדה קרב רווי והוא נתפס בתור אמצעי זמין המסוגל לפגוע ברציפותו האופרטיבית של "המכול המשוריין".

דרך מבטיחה לצמצום אבדות בקרב המטוסים הידידותיים היא תקיפת מטרות מעמדות הנמצאות מחוץ ל"מעריך ההגנה" נגד-מטוסים של מטרות אלה. שיגור החימוש מאיזור שבו האיום על המטוס התוקף קטן ביותר נעשה באמצעות טיל בעל "טווח מעבר" (Stand Off Missile) או "חימוש מנגד".

על-פי תפיסת נאט"ו נועדו טילים אלה לתקיפת מטרות נעות ונייחות בטווח קצר הנמדד במספר עשרות ק"מ ותקיפת מטרות ארוכות טווח (100 ק"מ עד מספר מאות ק"מ)⁹.

המטרות כוללות מסלולי המראה, יחידות הגנה נ"מ, גשרים ושריון בתנועה. טילים בעלי טווח מעבר ישמשו כמארו נושא של תחמושת-בת, בעלת הנחייה סופית או חימוש מצרר עם מרעומי

אוויר-אוויר האמריקני מסוג "סיידוונדר". ניתן למנות כאן גם את הפיתוח השוודי של פגז מרגמה מתכייט אינפרא-אדום בקוטר 120 מ"מ מסוג STRIX.

בתחום החימוש הרקטי, אשר נועד להוסיף נדבך עומק לתפיסת שדה הקרב העתידי בולטים הניסויים הנערכים בתחמושת המטל"ר החדיש מתוצרת ארה"ב (MLRS). מטל"ר זה בנוי ממסגר בן 12 קנים בקוטר 230 מ"מ, ומסוגל לשגר את תחמושתו לטווח של עד 40 ק"מ. המערכת נועדה לתפוס מקום חשוב בלוחמה נ"ט ארוכת-טווח, ובסוף 1984 הועלתה כבר הצעה להקצאת תקציב עבור פיתוחה של מערכת מטל"ר דומה אשר טווחה היעיל יגיע לכ-70 ק"מ. הראש הקרבי של הרקטה התיקנית 230 מ"מ הוא מצרר נ"ט וגם נגד אדם. הרחבת שיתוף הפעולה האירופי לייצורו של המטל"ר הניבה שלב חדש בחימושו: שילובה של תחמושת בעלת כושר הנחייה סופי (TGSM) בגוף הרקטה, באופן שזו תשא עד שש תחמושת-בת. זאת בנוסף לחימוש הרקטה במוקשי נ"ט גרמניים מסוג AT-2 חודרי גחון רק"מ⁶. בקווי החיצוניים מזכיר חימוש זה, שקוטרו כ-100 מ"מ ואורכו כ-630 מ"מ, את הטיל המונחה מסוג TOW. עם יציאתו מגוף הרקטה הנושאת, מיוצב החימוש על-ידי סנפירים הנפתחים לצדדיו בעת מעופו אל איזור המטרה.

כנפונים הממוקמים בחלקו הקדמי של הכנף נפרשים, ובתימרון נסיקה קצר מתאזן הטיל בנתיב שיוט אופקי. גלאי הגל המילימטרי מתחיל על-פי פקודה לסרוק את השטח במטרה לגלות מטרות משורינות. עם הרכשת המטרה נכנס החימוש אל שלב הביות הסופי, הוא מתמרן ועט על טרפו המשוריין בזווית תקיפה עלית⁷.

האמנעה העמוקה מהווה קטגוריה נוספת. מאמצי הפיתוח הנוכחים מתמקדים בכינונה של מערכת טיל ק"ק (המכונה על-ידי מפתחיה האמריקנים JTACMS) — מערכת טיל טאקטי משולבת על-זרועית — פיתוח משותף של חיל האוויר וזרוע היבשה). היעד לשנות ה-90 הוא

ורגישותו לאמצעי-נגד אלקטרוניים⁴. מגבלה נוספת — אי התאמתו של פגז מסוג "קופרהד" בהענקת סיוע מאסיבי מאחר והוא נועד לפגוע בכל שיגור במטרה אחת בלבד. על כן, הפיתוח של תחמושת ארטילרית מדויקת הופנה בעיקר לעבר "המצרר החכם". במסגרת זאת אומצו טכנולוגיות חדשות בתחום האינפרא-אדום, הנחייה באמצעות גל מילימטרי ומערכות עזר ממוחשבות לעיבוד נתונים⁵.

הראשון בסדרת הפיתוחים החדשה היה דגם ניסוי של פגז ארטילרי בקוטר 8 אינץ' (203 מ"מ) המכונה פגז DESTROY ARMOR — SADARM. פגז זה שאורכו כ-1.4 מ' מכיל שלוש תת-תחמושות (רכיבי מצרר) המגלות את טרפן המשוריין בעזרת חיישן גל-מילימטרי ותוקפות אותו בתקיפה עלית באמצעות שילוב של עיקרון המטען החלול ועיקרון האנרגיה הקינטית (אלמנט מתכתי המתעצב בעצמו והופך לחודרן עם גילוי המטרה). יש להוסיף שבסוג זה של מצרר, משתחררת תחמושת-הבת באמצעות מרעום זמן המצוי בפגז נושא, והתחמושות הצונחות מטה מיוצבות על-ידי מצנח זעיר, סורקות תוך ירידתן בתנועה סיבובית את השטח מתחתיהן ברדיוס הרכשה של 75 מ' עד לגילוי המטרה באמצעות החיישן.

יישומי טכנולוגיית החימוש המדויק בתחום החימוש הבנוי תלול המסלול — הניבו פרי גם בשטח תחמושת למרגמות בקוטר 81 מ"מ ו-120 מ"מ. רשויות פיתוח החימוש הבריטיות, חשפו מכבר את פגז המרגמה בקוטר 81 מ"מ, המכונה Merlin, שיייעודו להעניק לחי"ר את הכושר לשגר ולשכוח תחמושת חודרת שריון — לכיסוי הטווח הטאקטי הקרוב של היחידה בחי"ר הלוחם. גם כאן אומצה טכנולוגיית מכ"ם של הגל המילימטרי בבניית ראש הביות של הפגז.

דוגמה אחרת היא פגז מרגמה אמריקני בקוטר 4.2 אינץ' (107 מ"מ) — המכונה (Anti Armor Projectile) Guided GAMP, המנצל טכנולוגיה שנוסתה בהצלחה בחיישן אינפרא-אדום של טיל

חישה והם יסתייעו בניווטס בהנחייה אינרציאלית משופרת.

משימת האמנעה עשויה להסתייע גם בניצולם של טילים בליסטיים משוגרים מן היבשה. נושא זה זוכה לתשומת לב מרובה בחוגי המומחים של נאט"ו.

באמצעות טילים אלה ניתן לשגר חימוש מדויק לעומק רב ביותר, ואף להשתמש בתצורתו הכבדה של הטיל (בעל כושר נשיאה של מעל 1000 ק"ג), לשם תקיפת שדות תעופה. טיל השיוט המשוגר מן היבשה נתפס כאמצעי מובהק להשגת יעדים בעומקו של מרחב הלחימה. בשוליה של ההיערכות האמריקנית-אירופאית למלוי דרישותיה של תפיסת שדה הקרב העמוק ותקיפת דרגי העתודה של האויב — מוצאים אנו את ההצעות לשיפור טכנולוגי של מערכות קיימות והפיכתן למערכות לוחמת.

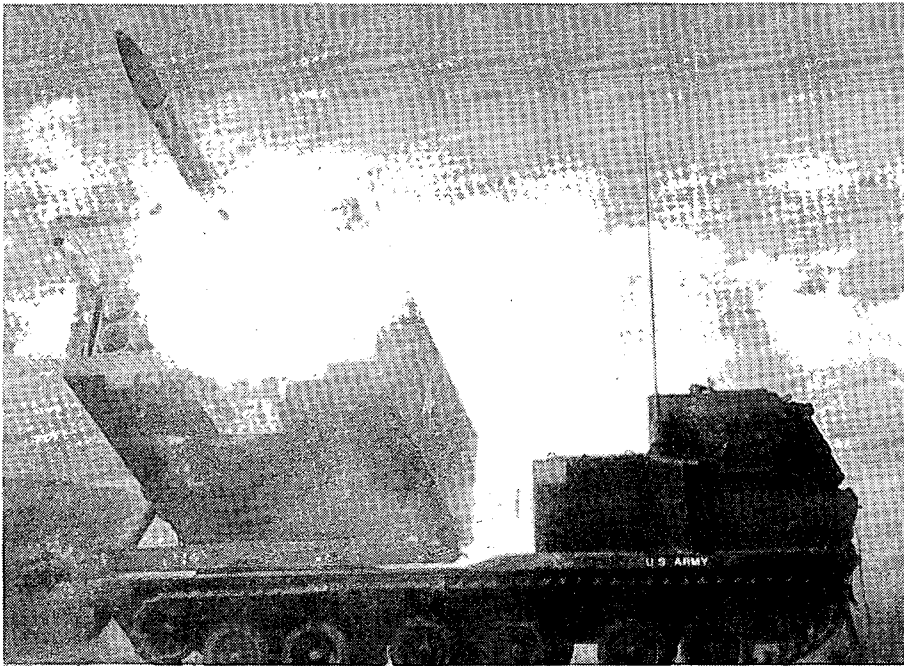
תכונות הסיב האופטי המצמצמות רבים מליקויי התיל של הטיל המונחה (בתחום החסינות נגד אמצעי הנגד האלקטרוניים, הבטיחות והתהזוקה) עומדות ביסודה של מערכת נ"ט המשגרת את חימושה בכינון עקיף מאחורי מחסה.

ביקורת על אמצעי החימוש החדשניים

בחוגי מומחים באירופה מושמעת ביקורת נוקבת כאשר למידת התבונה והיתרונות של החימוש המונחה המדויק, אשר שם לו למטרה את הקפאת תימרונו של האויב בעומקו האופרטיבי והאסטרטגי של שדה הקרב¹⁰.

תחום הביקורת המרכזי הוא רגישותו של החימוש המונחה המדויק בעל אופני הביות וההנחייה השונים למגוון הרב של אמצעי נגד אלקטרוניים.

כדי להתמודד עם חימוש מונחה המתבית בשיטה אלקטרו-אופטית, ניתן להגן על המטרה באמצעות צביעתה בחומרים שאינם מחזירים אור, חומרי מיסוך, ומנגנוני השפעה על תנאי מזג אוויר. הסוואה הייתה ונותרה אמצעי נגד בסיסי נגד רוב סוגי החימוש המדויק. ניתן גם להונות את חיישני החימוש המדויק על-ידי יצירת חתימת דמות (IMAGE) המטעה את החיישן חסר התייחסות. חיישן מסובך יותר ה"לומד" להבחין בין מטרת אמת לבין דמוי-מטרה, מייקר את החימוש במידה המשפיעה לעתים על עצם כדאיות פיתוחו. גורמים המשבשים את פעולת החימוש המונחה: הערבוביה והשאון המאפיינים את לוחמת היבשה, הסביבה האטמוספירית, אפשרות של הסתר והסוואה על-ידי פרטי שטח, ואגלומראציות עירוניות היוצרות בעיה בפני

מתוך הסתערות MLRS

רק לפגוע במטרתו אלא גם להסב לה נזק של ממש.

מאחר ויכולתן של מערכות החימוש המדויק טרם הופגנה מעבר לסביבה הידידותית של שדה הניסויים, מציעים המבקרים להתייחס אליהן בספקנות מסוימת.

ההקשר הדוקטרינרי

העיונות הבין-מעצמתי והאיום הסובייטי על מערב אירופה היוו גורם מכריע בפיתוחם של מערכות חימוש מונחה מדויק. כידוע, האסטרטגיה של נאט"ו היא הגנתית באופיה — "מגננה פעילה" בכינויה האמריקני או "מגננה קדומנית" בגרסתה הגרמנית. ביסודה היא מיועדת לבלום את מתקפת הבליצקריג הסובייטית ולהשמיד את הכוחות התוקפים¹¹.

מתוך ראייה מפוכחת של הסיכונים הכרוכים בהסלמה גרעינית ביקשה ברית נאט"ו לאמץ לעצמה אופציה קונבנציונלית שתהיה שקולה בעוצמתה לתוצאות הפעלתו של נשק גרעיני טאקטי. למעשה, חיפשו המתכננים הצבאיים של נאט"ו דרך שתביא לביטול חופש התמרון של העוצבות המשוריינות הסובייטיות על-ידי אמנעת הדרגים הטאקטיים והאופרטיביים, אמנעה שתפקידה לשבש את תהליך הזרימה, התיגבור וההטלה לקרב של כוחות העתודה של היריב.

ביסודה של קונצפציה זו מונחת תמונת שדה קרב עתידי בו נלחמים והולמים לכל עומק מערכו הטאקטי והאופרטיבי של היריב. יכולתו של המגן

עצמה. לכל אלה נודעת השפעה שלילית על כושר ההנחייה והביות של אמצעי החימוש המדויק.

מאפיין אחר הזוכה לביקורת המומחים קשור בעצם עיצובו של הראש הקרבי הקטן של תחמושת המצרר המדויקת. ממדיו הקטנים של הראש הקרבי תובעים פגיעה ישירה במטרה שאם לא כן, לא תורגש השפעת החימוש. היבט ביקורת אחר מדגיש את הפער בין היתכנות מבצעית בשדה הקרב לבין היתכנות טכנולוגית הכרוכה באמנעת דרגי העתודה האופרטיביים בטווחים המגיעים עד 300 ק"מ. בטווחים אלה אין עומדים לרשות צבאות המערב אמצעים להרכשת מטרת ותצורות חימוש הולמות. פיתוח אמצעים אלה במסגרת "הטכנולוגיות העולות", כפי שהללו מכונות כיום במערב — אינו מבטיח עדיין הפעלה מבצעית הולמת. בענין נותרות הבעיות של המחיר המשוער, המבנה של מערכות ארוכות טווח לנוכח ריבוי התפקידים, הרגישות והפגיעות של הציוד ומורכבות המערכות בתחומי ההנחייה והביות.

ניתן לומר לסיכום, כי הפעלתו היעילה של החימוש החכם תלויה, לדעת המבקרים, בשרשרת של הנחות:

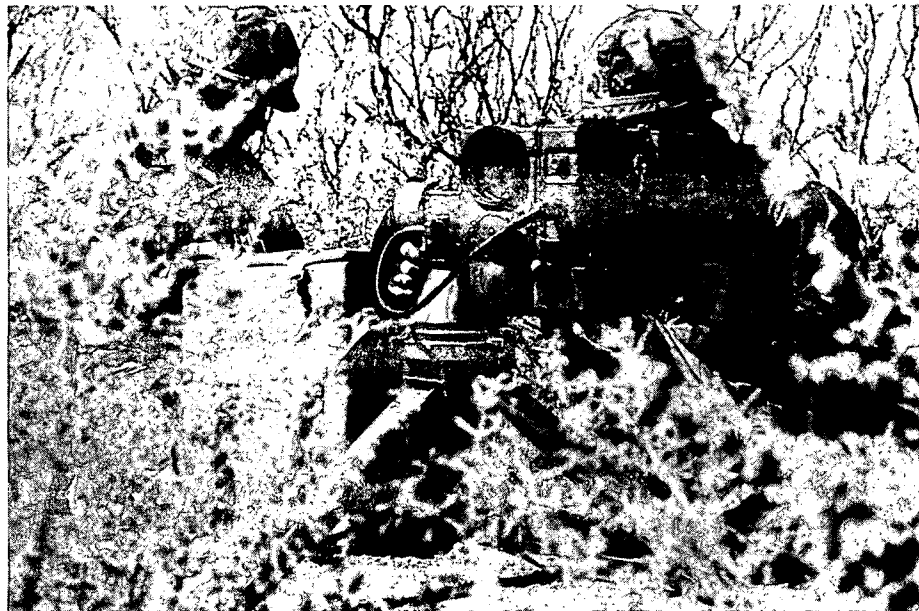
- א. שהאויב חייב לרכז כוחות גדולים לשם ביצוע הבקעה.
- ב. שמערך הפיקוד והשליטה הידידותי יהיה חסין דיו לאמצעי השיבוש וההונאה של האויב.
- ג. שהחימוש המצררי המדויק יהיה מסוגל לא

בין 30-40 ק"מ. כאן נמצא חימוש מדויק המשוגר ממערכות מטל"ר. מטרותיו הן בעיקר סוללות הארטילריה בפריסה מבצעית ועתודות ממוכנות-משורינות שהגיעו לטווח זה.

3. מערכת חימוש לאמנעה עמוקה בטווחים שמעבר ל-50 ק"מ בדמותו של טיל טאקטי מונחה שייעודו העסקת מטרות הדרג השני כגון טורי השריון, ריכוזי כוחות ממוכנים, מיתקני פיקוד ושליטה ומטרות שזכו לקדימה בסדר העדיפות המבצעי.

4. חימוש משוגר אוויר — בכל עת ובכל מקום בו יתעורר הצורך להשפיע על מהלכיו של קרב נתון.

חלוקה זו הניחה יסוד לקונצפציה הכללית אשר תוארה באורח גרפי על-ידי גנרל דון סטארי (ראש מה"ד של זרוע היבשה בצבא ארה"ב בסוף שנות ה-70)¹³.

מאכן לייזר לשימוש קרקעי (GLLD) מאיר מטרות לפנו קופרהד

השלכות לניהול שדה הקרב העתידי מבחינת התוקף:

כוחות ברית ורשה המניעים את מערכיהם המשוריינים ככוונה לחדור לעומק שטחו של המגן, חייבים לדעת שמעתה ריכוזי כוחותיהם, בשטחי ההיערכות הטאקטיים (ובעתיד גם האופרטיביים) יהיו טרף לאמצעי החימוש המדויק המשוגרים ממערכות קרקע ואוויר בטווחים רחוקים. לפיכך, הם יהיו חייבים לנקוט בטאקטיקה של ביזור, דבר שיביא לצמצום עדיפותם הכמותית המקומית¹⁴.

הביזור ישפיע גם על מסע ההתקדמות של הסובייטים ועל ההגנה שיידרשו להשקיע על מערכיהם. לשם כך הם יצטרכו להצטייד במערכות התרעה חדישות ומערכות שיבוש המסוגלות להתמודד עם החימוש המדויק בתחומים השונים של הספקטרום האלקטרומגנטי. חשיבות הולכת וגדלה תיוודע לנושא ההונאה ראשית, פיתוחים בתחום ההונאה האלקטרונית. שנית, בתחום ההונאה הטכנו-טאקטית, היינו פיתוח והצטיידות באמצעים אינדיבידואלים (לטנקים, רק"ם ורכב) המסוגלים להטעות ולשבש את סוגי החימוש המדויק השונים. בהקשר זה עשוי למלא תפקיד חשוב, הן כאמצעי התגוננות אינדיבידואלי של רק"ם והן כאמצעי סיוע המונחת על-ידי ארטילריה, מיסוך בעשן: המסך המאבטח בכלל, ומסך הסיור בפרט, יזדקקו לפיתוח ולשילוב נמרץ ביותר של אמצעי תצפית ומערכות התרעה אלקטרוניות שונות. כמו כן, צוותי הקרב

בתפיסה זו מושם דגש על ניצול משותף (רב-זרועי) של טכנולוגיות חישה ואיכון, על שיתוף פעולה בין מערכות פיקוד ושליטה ועל כינונה של הדרגה למערכות נשק בעלות טווח רחוק (או כפי שהן מכונות חימוש מנגד)¹² (Stand Off Weapons). בכך נקבע החימוש המדויק כמרכיב יסוד במימושה של הדוקטרינה האמריקנית-אירופאית וכמערכת ההופכת חלק אינטגרלי משדה הקרב המודרני.

וכך, באופן טבעי מופנות העיניים אל המטוס ולטיל הקרקע הטאקטי. הדעת נותנת — וכך חשבו גם מפתחיה של התפיסה החדשה — כי למטוס ולחימוש הרקטי והטילי ארוך הטווח יש מקום חשוב במערכת האמנעה הכוללת המעוצבת על-פי דרישת שדה הקרב העמוק. על מערכות אלה יהיה לשמש כמובילים של ראשים קרביים שיהיו מסוגלים לשחרר בעת ובעונה אחת תת-חימוש: מעין "מצרר חכם" המאפשר פגיעה במטרות רבות ובעומק הטאקטי והאופרטיבי של מרחב המבצעים.

קונצפציית חימוש האמנעה החכם כפי שהיא עולה מפרסומי נאט"ו כיום היא מערכת רב-שכבתית הבנויה מ:

1. רובד סיוע קרוב לאמנעה נ"ט — המשלים את אש הנ"ט של הטנקים והטילים המונחים נגד טנקים בטווחים של 13-16 ק"מ. כאן מדובר בעיקר על חימוש המשוגר על-ידי ארטילריה קנית (דוגמת ה-Copperhead) ומרגמות.
2. רובד הסיוע עד גבול העומק הטאקטי — הנע

— כוחות נאט"ו — להלוס בעומק מערך היריב באמצעים קונבנציונליים התאפשרה עם הופעתם של טכנולוגיות החימוש המדויק וטכנולוגיות נלוות של פיקוד, שליטה והרכשת מטרות שתוארו קודם. וכך, מערכות החימוש המונחה המדויק הן למעשה תנאי הכרחי למילוי משימת המגננה בוירה האירופאית.

מערכות חימוש המסוגלות להשפיע על ריכוזי מטרות (נעות ונייחות) באמצעות שיטות הנחיה מתקדמות וביות סופי אל מטרה נקודתית איפשרו לנאט"ו לפתח דוקטרינה נגדית לבליצקריג הסובייטי.

בכך גם באה לידי ביטוי עליונותו של המערב בתחום הטכנולוגיות החדשות. תפיסת המלחמה החדשה של נאט"ו (Air Land Battle בגירסה האמריקנית או FOFA — Follow-On — Forces Attack בגירסה האירופאית של נאט"ו) רואה לפנייה זירת לחימה עמוקה. לפיכך, שדה הקרב העתידי יהיה מורכב משלוש חוליות של רצף מבצעי:

- א. קרב במרחב הטאקטי — הוא קרב מסורתי בין כוחות התימרון.
- ב. קרב המתנהל במרחבו העורפי של המגן בו הוא נדרש להגנה יעילה מפני חיל-האוויר וכוחות אמנעה אחרים של אויב. כל זאת על מנת לאפשר סיוע יעיל לקרב במרחב הטאקטי.
- ג. מהלומה עמוקה שבה מועבר הקרב אל עורפו של האויב — ובו פוגעות מערכות החימוש המשוגרות מן האוויר והיבשה בעתודותיו של האויב.

הטכנולוגיות החדישות בנאט"ו — האמנם יתרון צבאי של ממש?

ד"ר סטיבן ל' קאנבי*

האם מסוגלות הטכנולוגיות המתעצמות להביא את נאט"ו לידי יתרון צבאי של ממש? במאמר, פרי עטו של ג'ימס א' טנליה, שהתפרסם בכתב העת International Defence Review מס' 5, 1985, היבעה דעה בזכות השימוש ב"טכנולוגיות המתעצמות והולכות", בפיתוחם של כלי נשק קונוונציונליים שבעזרתם אפשר יהיה לתקוף את האזורים העורפיים של האויב ולהימנע מן השימוש בנשק גרעיני במלחמה העתידה באירופה. במאמר שלפנינו, המתורגם מגיליון מס' 6 (1985) של אותו כתב עת, מעלה המחבר, ד"ר סטיבן קאנבי, שאלות נכבדות בדבר ההיתכנות המבצעית של טכנולוגיות אלה, אף כי הוא מכיר בפוטנציאל הטמון בהן.

האם מסוגלות הטכנולוגיות המתעצמות לקזז את חולשתה של נאט"ו בעצמה הקרבית באירופה? המצדדים טוענים שכן, ובמחיר תוספת של 4% בלבד לתקציב הכיטחון. המצדדים טוענים כי אנו ניצבים על סף עידן חדש בלוחמה — עידן האלקטרוניקה. אין ספק שהמיקרואלקטרוניקה פותחת אפשרויות מהפכניות בכל הנוגע לחישת נתונים ולעיבודם, אולם השאלה הניצבת בפני נאט"ו היא האם אפשר לתרגם את הטכנולוגיות המתעצמות לכדי יתרון צבאי של ממש.

ההיסטוריה הצבאית מלמדת אותנו כי יתרון טכנולוגי הוא בן-חלוף מטבעו, ניתן לחיקוי וכי אפשר לפתח על נקלה אמצעים נגדו. הישגים גדולים באמת מצריכים שינויים באסטרטגיה, בדוקטרינה ובארגון ששנים רבות עלולות לחלוף בטרם יזכו בהכרה, ושנים רבות נוספות בטרם יאומצו על-ידי היריבים.

הטכנולוגיות החדשות ישנו את הטכניקות, שבהן נעשים הדברים במלחמה, אבל הן לא ישנו את טיבן של הפעילויות, כגון איסוף ידיעות, פיקוד, מהלומה, הגנה ותמרון, ואף לא את העקרונות שעל יסודם מבוצעות הפעילויות האלה, כגון הפתעה, ריכוז הכוח, החיסכון בכוח, ביטחון, וכיוצא באלה.

גם אי אפשר לצפות שהטכנולוגיות החדשות יקנו להגנה יתרון על פני ההתקפה. למרות שפע החומר שנכתב בעניין זה, הטכנולוגיה נייטרלית. נראה כאילו טכנולוגיות חישת מסיעות למגן, מכיון שהמגן מצוי, כידוע, בעמדות ומחופר היטב, בעוד התוקף חייב לנוע ולחשוף את עצמו. אולם בעידן זה, שבו מושלת עצמת האש בכיפה, גם ההגנה חייבת להיות מבוססת על תנועה (וחמיקה), שאם לא כן יוכרע המגן על-ידי אש, יאוגף או יובס לשיעורין על-ידי כוחות בעלי יוזמה רבה יותר. זו הייתה הביקורת שהטיחו המחודשים ביישום של התפיסה — התקפה מן הבחינות האחרות — של ההגנה הקדמית בנאט"ו. רוב כוחות נאט"ו נוקטים עתה טקטיקות נייטרליות יותר, נוסח גרמניה, המבוססות על התקפות

נגד, אבל נאט"ו עדיין לוקה במחסור בכוחות עתודה מספיקים כדי לבצע דוקטרינה כזו. הטכנולוגיות החדשות מטפלות בכעיית המחסור בעתודות על-ידי ניסיון לצמצם את זמינות העתודות של האויב.

לרוע המזל, התפיסה פגומה מבחינה מבצעית¹. התקפה בעומק, על מסלולי שדות תעופה תהיה יעילה ביותר, באופן פוטנציאלי, כאשר רוב המטוסים מצויים באוויר — כמו בתסריט של התקפת פתע; לאחר מכן אין התקפה כזו מהווה יותר מאשר אש הטרדה. התקפה בעומק על צווארי בקבוק, כגון מעברי חציה של נהרות, מהווה אמצע קלאסי, אבל הריסת גשרים הייתה ונשארה משימה קשה, ומכל מקום — רוב הצבאות סיירו מראש מקומות נוספים והקצו ציוד גישור נוסף. גם כוחות של הדרג השני המצטופפים מאחורי צווארי בקבוק אינם מושמדים כל כך בקלות, כפי שיוסבר במאמר זה. הטכנולוגיות המתעצמות אינן ערוכות מבחינה מבצעית לענות על משימות של "תקיפה בעומק" (75 ק"מ ויותר). האלקטרוניקה מאפשרת לחוש מטרת ולפגוע בהן במרחקים גדולים, בעוד שמטעני חימוש ניתנים לחלוקה לתחמושות משנה קטנות ורבות, ואף-על-פי-כן קטלניות; אולם טכנולוגיות ההנחיה ניתנות לשיבוש בקלות וקיימים אמצעי נגד מן המוכן כלפי התחמושת עצמה. לצורך המטרה הניצבת לפנינו — איזון העדיפות המספרית (ביחידות הלוחמות) על-ידי עדיפות טכנולוגית — לוקות הטכנולוגיות החדשות בארבעה סעיפים: מלכודת הטכנולוגיה, ניתוח שגוי של המבצעים של הסובייטים, חוסר יתכנות מבצעי ואמצעי נגד.

מלכודת הטכנולוגיה

בלוחמה אסטרטגית מושלת הטכנולוגיה בכיפה ואפשר לחשב הרכה דברים בצורה מכנית. בלוחמה קונוונציונלית — אף כי חישוכים כאלה נפוצים למדי — לעתים קרובות הם כוזבים.

* המחבר הוא מומחה לענייני ביטחון, תושב וושינגטון, המתמחה בטקטיקה, בארגון ובהשלכות המבצעיות של טכנולוגיות חדשות, וכן הוא משמש כמנהל המחקר הצבאי בעמותת ה-ABT.

יחידת טנקי T-62 סובייטית בתנועה בתנאים קשים. מחבר המאמר מציין שכלי נשק בעלי טכנולוגיה מתקדמת עלולים להיות בלתי יעילים נגד שריון אויב בשטחים סגורים, ביחוד ביערות או בשלג עמוק, כאשר הטנקים משאירים חותם בלתי ברור על-גבי חיישני הרמיה א"א.

ולהחזקת צירי אספקה. מספרים גדולים מאפשרים גמישות בפיקוד, בעוד ארגון וטקטיקה מאפשרים לכוחות חוד קטנים ומובחרים להשיג יתרון טקטיים, שלאחר מכן אפשר לנצלם, להמשיך בהם ולגבשם על-ידי כוחות של הדרג השני מאיכות נמוכה יותר.

יש חשיבות לטיבו של האיום

הבנת שיטות הפעולה הסובייטיות הנהוגות כיום חיונית להערכת האיום ולהתייצבות מולו. עוצבות התמרון המבצעיות של הסובייטים הינן יותר מאשר סתם כוחות מעולים של הדרג השני המיועדים לניצול הצלחה, והמתחילים ליטול חלק בקרב אחרי הבקעה⁴. עוצבות אלה עשויות לאפשר לכוחות ברית ורשה לעקוף את הצורך לרכו כוחות מלכתחילה לשם הבקעה. השיטה המבצעית הסובייטית החדשה נוקטת גישה של גישוש התרה אחרי בקיעים טבעיים במערך המצוי מולה.

העתודות שנועדו לניצול הצלחה מפורזות במרחב ובאגפים יותר מאשר כוחות של הדרג

טכנולוגית פשוט אינם מסוגלים להתמודד עם אויב המציג חותם בלתי ברור.

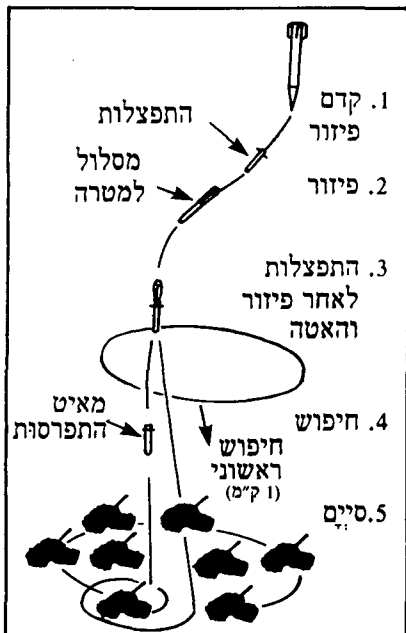
את התחכום ניתן לבחון לפי מודלים אנאליטיים. הכוחות בארצות הברית אורגנו והוערכו בגריסה כזו או אחרת על יסוד הנוסחה של לנצ'סטר: $(Nb)^2$ כחול $(Nr)^2$ אדום K, כאשר האיכות (K) היא מרכיב קווי והמספרים (N) הם מרכיבים ריבועיים. אחת המשמעויות של הנוסחה היא, שכאשר משווים את "צבא הריין" הבריטי עם ארמיית הסער השלישית של הסובייטים, חייבת הטכנולוגיה הבריטית להיות טובה פי ארבעה עד פי תשעה מן הטכנולוגיה הסובייטית כדי לקזז את עדיפותם של הסובייטים בכמות, אף-על-פי ששני הצבאות הם בערך שווים במצבת כוח האדם³.

אולם במודל של מלחמת תנועה ההולך וכובש לו מהלכים בארצות הברית בימינו, נקבעת היעילות על-פי מספר הלוחמים והאיכות הכוללת של הכוח. עצמת האש, כשלעצמה, אינה גורם קובע מכריע. פרצי אש ממשכים להיות חשובים, אבל אש מתמשכת אינה כה חשובה. זו האחרונה מוליכה פשוט להרס בלתי נחומ ומציבה דרישות גדולות למערך התחזוקה לתספוק מחדש

אפילו חישובים של לחימה של אחד כנגד אחד באוויר הוכחו כבלתי תקפים, כאשר משמעות הדבר היא הבלטת חשיבותם של הגורמים הבלתי מוחשיים כגון אי ודאות, הפתעה, אימונים, טקטיקה, הסתגלות, אופי לאומי ודומיהם. גורמים אלה הופכים את המלחמה לאמנות, ולא למדע.

אין סיבה להניח שהטקטיקה לא תתאים את עצמה לחימוש מדויק. מבחינה היסטורית, צבאות הסתגלו, או הוכחדו. כפי שמזכיר לנו מייקל הווארד: "אכן, אני נוטה לקבוע באופן דוגמאטי, שתהיה אשר תהיה הדוקטרינה שלפיה פועלים הכוחות המזוינים עתה — הריהי שגויה. אני גם נוטה לקבוע שאין חשיבות לעובדה שהדוקטרינה שגויה. מה שחשוב הוא יכולתם לתקן את הדוקטרינה במהירות כאשר מגיעה העת"².

ההנחה שיש פתרון טכנולוגי שבכוחו לקזז את הנחיתות המספרית לא הוכחה. בשטחים סגורים, כפי שצוין על-ידי גנרל הפונדסוהר פראנץ אוהלה-רטלר, עלולים כלים מתוחכמים להיות נחותים. הדברים בולטים במיוחד בהרים גבוהים, יערות גדולים, שלג עמוק, או בלילה. בנסיבות לא בלתי נפוצות אלה, כלי נשק מתוחכמים מבחינה

חריש מס' 1

דלה וחימוש בלתי הולם⁷. נראה כי הטכנולוגיות המתעצמות סילקו את המכשלות האלה. לשם איכון מטרות עומדים לרשותנו הכלים הבאים:

1. חיישני אותות (כלומר: מגלי כיוון) ומכ"מ איכון חנועות יביל אוויר (וכן חיישנים

מוגדרים, אבל הן בעלות כוחות מיותרים, ורק מעטות מהן יחידות לוחמות של הקו הראשון. ברגע שעוצבות התמרון המבצעיות חודרות דרך פירצה ומגיעות אל האיזור העורפי של כוחות נאט"ו, נעשית העסקת מטרות על-ידי מנגנון "התקיפה בעומק" קשה — יהיו יותר מדי כוחות מפוזרים, ועוצבות התמרון המבצעיות ישבשו את תשתית הפיקוד, השליטה, התקשורת והמודיעין הדרושה כדי לתקוף בעומק⁶. ייזוטר רק זמן מועט כדי לשגר הרבה חימוש לעבר התגבורות המתקרבות, ומכל מקום — ההצלחה הופכת להיות בלתי שייכת לעניין אם מערכי ההגנה של נאט"ו מתמוטטים.

יתכנות טכנית ויתכנות מבצעית אינן זהות

הבעיה המרכזית ב"תקיפה לעומק" היא החשיבות והיכולת לייטר (להשמיד, לשבש ולהשהות) את הדרג המבצעי הסובייטי השני, המגיע מן המחוזות הצבאיים המערביים של ברית המועצות. טווחי התקיפה מגיעים עד 300 ק"מ.

היירוט היה מזה זמן רב משימה רבתי של כוחות האוויר הטקטיים. כוחות אלה מבקשים זה מכבר לאכן, להלוט ולהשמיד את כוחות הקרקע הניצבים מולם לפני שאלה יגיעו למגע עם כוחותינו. לבעיה שני פנים: יכולת איכון מטרות

השני; הן "זורמות" בהתאם להתפתחויות ואינן ערוכות לעומק לאורך צידים שנקבעו מראש. הקצאת משימות וצירים לניצול הצלחה נעשית על-פי התפתחות האירועים. כפי שצינו שני מומחים אמריקנים: "...הדרגים הקדמיים... ינועו בעוצבות מפוזרות ועל מספר צירים... ברגע שיאותרו גזרות תורפה, מקווים הסובייטים לחדור במהירות דרך קווי ההגנה הקדמיים... תוך ניתוק דיוויזיות ובידודן. החדירה לעומק שואפת, למעשה, להשמיד את מערכי ההגנה של האויב על-ידי מספר חדרות לעומק דמויות אצבעות הנשלטות על-ידי יד חזקה אחת יותר מאשר באמצעות אגרוף ההולם בהתקפה חזיתית"⁵.

בשיטת עוצבות התמרון המבצעיות אין עוד צורך בקרבות הבקעה. דלילות כוחות נאט"ו הניצבים מולן היא כזו שכמעט תמיד יהיו פרצות שאפשר לגשש אותן, להרחיבן ולעבור דרכן. היתרונות האפשריים של "תקיפה בעומק" נעלמים לנוכח שיטות עוצבות התמרון המבצעיות, מפני שכוחות הדרג השני אינם מהווים עוד את המרכיב המסוכן. הדרג המבצעי הראשון המורחב הוא הדרג המכריע עתה. הכוח המסוכן הוא 19 הדיוויזיות של הקו המשתייכות לאיגוד הכוחות הסובייטי בגרמניה. העוצבות המתגברות מן המחוזות הצבאיים המערביים ממלאות תפקיד חיוני, וייתכן שנועדו להן יעדים

טבלה מס' 1 — לוח התוצאות בתצוגה של טכנולוגיית "מנתח ההתקפה"

המשימה	ניסוי טיסה של טי-22					ניסוי טיסה של טי-16								
	4	3	2	1	9	(x)	8	7	6	5	4	3	2	1
איכון מטרה (מכ"מ)	x						x	x	x	0	0			
מקום המטרה לטיל (מכ"מ)	x						x	x	x	0	0			
שיגור הטיל	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
הנחיה מדויקת (אינרט.)	x	x	x	x	x	x	0	x	0	x	x	x	0	
עקיבת מכ"מ/מטרה	x						x	x	x	0	0			
איכון הטיל ועקיבה ע"י מכ"מ	0				מע	מע	x	x	x	0	0			
הנחיית מכ"מ עדכנית לטיל	x				מע	מע	x	x	x	0	0			
תיקוני מסלול הטיל	x				מע	מע	x	x						
שליטה תוך מעוף	(x)	(x)	x	x	x	x	x	x	x	(x)	x	x	(x)	
עיצוב מתכונת המטען המועיל	(x)	0	x	0	x	x	x	x	x	(x)	x	x	(x)	
תפקוד נחיתת המטען המועיל	(x)	0	0	0	x				0	x	0	0	0	
איכון מטרה ונעילה														
ע"י המטען המועיל					x				0	x	0	x		
העסקת מטרה (בודדת)					x				0	x	0	0		
העסקת מטרות (רכות)									0	0				
העסקת מטרות (נעות)									0	0				

מקרא: מקום ריק — לא נוסה; x — נוסה בהצלחה; 0 — נוסה ללא הצלחה; (x) — הצלחה חלקית בניסוי; (x) — ניסוי כיוול של מכ"מ ניח שינוסה בניסוי מס' 9; מע — מכ"מ עיקוב שנוסה בניסוי מס' 9 במקום מכ"מ מבצעי.

טבלה מס' 2 — סיכויי ההצלחה של תת-מערכת "מנתן ההתקפה"

%	
85	1. הגעת הטיל הנושא מעל שטח המטרה
90	ריסוק יעיל ומדויק בזמן והתפוזרות
77	מכאן — סיכויי הפצצונות לנחות בשטח המטרה
90	2. תחילת הנחיה של פצצונות "חכמות"
80	תחילת מסלול התעופה במסגרת מערכת ההנחיה
80	איכון מטרה בזמן
80	התפצלות או פגיעה מוצלחות
88	הצחת מרעום בזמן
14	מכאן (מתוך 1+2) סיכויי פגיעה
20	3. יכולת קטל של עוצמת אש או אנשים
2.8	מכאן (מתוך 1+2+3) סיכויי קטל

תפקודים נפרדים מורכבים הבאים מפריטי ציוד שונים לחלוטין, וכל זה בסביבה עוינת. תקלה באחת המערכות תכשיל את המערכת כולה. הבעיה מודגמת בכהירות במערכת "מנתן ההתקפה" (ראה טבלה מס' 1). שום הדגמה שנעשתה עד היום לא הצליחה לשלב כהלכה את כל התפקודים יחדיו, ובכלל זה תיקוני מחצית הדרך לטילים ארוכי טווח. בזמן מלחמה יהיה על הציוד להתמודד עם פיזור, מיסוך קרקעי ומיסוך של שטחים עירוניים, דממת שידור, פיתוח של שידורים בפרצי זמן קצרים ואמצעי נגד פעילים וסבילים. כל אחד מאלה עלול לאיין את אחד התפקודים, כשם שעלולות לעשות תקיפות אויב שיתמקדו בתפקוד של ציוד מסוים.

פגיעות הציוד והמערכות — מכ"מים לאיכון מטרות נעות הם חיישנים הפועלים בקו ראייה. עליהם להימצא גבוה באוויר וקרוב יחסית לקמ"ק כדי להקטין עד למזער את המיסוך הקרקעי. משטחי נשיאה בגובה כזה יהיו פגיעים לטילי קרקע-אוויר ולמטוסי קרב. פליטת קרינה אלקטרונית יוצרת פגיעות נוספת. גם לאויב יש כלי נשק המסוגלים לאכן ולהתביית. בהנחה שיש ביכולתה של הטכנולוגיה להתמודד עם איומים מעין אלה, עדיין נותרת הפגיעות לתקיפה מן הקרקע, גלויה וסמויה, ובעיית הביטחון האלקטרוני של מערכת המחשב.

מורכבות המערכת וקשיחותה — המורכבות והקשיחות הם סיכונים שאי אפשר לפתור אותם מבחינה טכנולוגית, גם אם המדע ותקציבים בלתי מוגבלים יכולים לפתור את הבעיות מבחינה עקרונית. מערכת ארטיילרית מונחת לייזר, פשוטה וחסונה מטבעה, עשויה להדגים את המכשלות האלה. מטרות נעות קשות לפגיעה מפני שיותר מדי זמן חולף בין פקודת האש לפגיעה. זמן התעופה של הטיל נמשך בדרך כלל כמחצית הדקה, ולכך יש להוסיף מספר דקות למתן פקודת האש ולכינון התותח. אפילו ביום בהיר ייצא רכב הנע במהירות מתונה (25 קמ"ש) מחוץ לחרוט או לשטח המוכה שבתוכו אפשר להנחות טיל אל

מטרות ומידע. שיטות איכון המטרות מנסות להפוך מטרות נעות למטרות "נייחות" על-ידי הערכת המיקום הקודם והנוכחי וחיזוי המיקום העתידי. נתונים אלה מועברים לאחר מכן למערכות שיגור של חימוש מדויק שלו חימוש משני בעל הנחיה סופית. אולם טכנולוגיות כאלה של "תקיפה בעומק" מציבות מספר בעיות חמורות:

עלות — במסמך נלווה לדו"ח המחקר על בטחונה של אירופה העריך דונלד קוטר שלצורך מחקר, פיתוח וניסויים מלאים של "תקיפה בעומק" על כוחות הדרג השני יידרו רק 1,050 מיליון דולר, ועוד 5,850 מיליון דולר להצטיידות במשך 10 שנים בציוד, טילים ואויש⁸. אך אין אלה הערכות של כל ההוצאות. ברגע שהמערכות יהפכו להיות מבצעיות יהיה צורך בציוד חלופי יקר זמין, ויהיה צורך בהתאמות ושינויים כדי לענות על התגובות הסובייטיות. נוסף לכך, הערכות היעילות אופטימיות בצורה מוגזמת ביותר. למשל — חוסר יכולתם של החיישנים להבדיל בין טנק למשאית (ובדיוויזיה יש פי חמישה משאיות מאשר טנקים, ועוד יותר מזה בכוח כולו) כשלעצמו, מאפשר טעות בסדרי גודל של פי עשרה. לפיכך כל הערכה היא ספקולטיבית. תקלות במערכת — יש צורך לשלב יחדיו

אחרים), בעלי יכולת לאכן יחידות אויב — שאינן משרות או נעות — במהירות ובדייקנות;

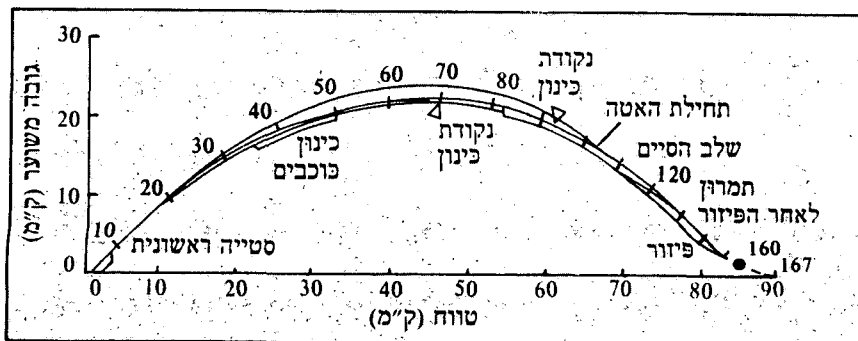
2. מערכות עיבוד נתונים ספרתיות זולות ומערכות צגים המאפשרות עיבוד נתונים בזמן אמיתי של מידע בעל חשיבות מבצעית שיימסר לידי המפקדים;

3. רשתות מיפוי המאפשרות שילוב של המידע על כוחות נאט"ו ואיכונם ביחד עם מידע על כוחות סובייטיים וכוחות ברית ורשה תוך ציונם על גבי רשת משותפת.

אשר לחימוש — חימוש שטח מתקדם ואמצעי שיגור טובים יותר עשויים — בתיאוריה — להפחית את הצורך בכיוצו גיחות במכפיל של עשר עד חמש עשרה.

טמון בזה פוטנציאל חדש ומלהיב, אך האם ניתן לתרגמו ליכולת מבצעית? ההיסטוריה של פיתוח כלי נשק ידועה לשמצה בשל ציפיות שהזיכו, במחיר גבוה. ליותר מדי כלי נשק היו סיכויי קטל גבוהים בניסויים טכניים אידיאליים, ויכולת קטל נמוכה מאוד בקרב של ממש — לעיתים קרובות בהבדל המגיע עד פי עשרה.

"תקיפה בעומק" של כוחות יבשה ניידים מצריכה אימוץ שיטות מתקדמות בכל הנוגע לסיור בזמן אמיתי ועיבוד אוטומטי של נתוני

אירועים	זמן (בשניות)	הנחייה
שיגור וסטייה ראשונית	0-8	גיירו אופקי
נקודת כינון ראשונה	8-52	יחסית
כינון כוכבים	36-50	גיירו אופקי
נקודת כינון שנייה	52-81	יחסית
סיים	81-148	קווי הנחייה
קדם פיזור	148-151	בליסטית
פיזור	151-151.3	בליסטית
לאחר הפיזור	151.3-167	סטטיה מכסימלית

תרשים מס' 2

המטרה. במזג אוויר מעונן יהיה השטח המוכה קטן יותר. אם השטח גבני ייתכן שלא יהיה קו תצפית-מטרה.

ה"תקיפה בעומק", כפי שהיא נתפסת כיום, תהיה הרבה יותר מורכבת והרבה פחות מותאמת לדינמיקה של ימי מלחמה מאשר ארטילריה מונחית מתצפית. האלקטרוניקה מסוגלת לקלוט נתונים ולעבדם מהר יותר מאשר צופה ללא אמצעי עזר, אולם הליקויים הרציניים בהם פרשנות הנתונים והחזיון. מכונות אפשר רק לתכנן; הבלתי צפוי הופך אותן לחסרות תועלת, ואפילו למסוכנות. ההסתמכות על המכונות מעודדת התנהגות סתגלנית מצד האויב.

חיסה מרחוק נובעת מן ההנחה המוטעית כי "ידועות לנו המגמות והמתכונות של יחידות האויב המאיימות עלינו כאשר הן מתפרסות כפי שהן מתפרסות בעוצבות של הדרג השני".⁹ הנחה זו מאפשרת לפתח מיתאמים באופן שניתן יהיה לעבד נתונים גולמיים בעזרת מכשירים (ומשתמע מכך שגם לפרשם) ולהשתמש בהם להכוונת אש, לציוות כוחות ולמודיעין.

על-פי ספר ההדרכה של צבא ארה"ב, FM 100-5 עשויים שלושה סוגי מיתאמים להשפיע על חכנון התנהגותו של האויב:

1. דפוסי דוקטרינה הם מודלים המבוססים על הדוקטרינה הטקטית של האויב, המתארים את רוחב החזית שלו, עומקה, פריסת הדרגים והרכב הכוחות, וכן את פריסת כוחותיו למבצעים טקטיים;
2. דפוסי מצב מתארים כיצד סביר ביותר להניח שיופיעו דפוסי הדוקטרינה בשעה שמיישמים אותם לתנאי שטח מסוימים;
3. דפוסי אירועים משמשים כמודלים שביחס אליהם אפשר להשום ולהשוות את פעילותו של האויב. דפוסים אלה מצביעים על יכולתו של האויב לאמץ לעצמו דרך פעילות מסוימת.¹⁰

בהתאם לספר ההדרכה הנזכר מצביעים דפוסי האירועים האלה על תחומים מוגדרים שיש בהם עניין וניתן להשוותם עם דפוסי הדוקטרינה כדי לקבוע מה הן האפשרויות הפתוחות בפני האויב ומה הן דרכי הפעולה האפשריות שלו. הלך מחשבה כזה ונהלים כאלה מזמינים את האויב להונות את המכשירים המתוכנתים מראש שלנו. מערכת סיור ואיכון מטרת שתהיה בעלת חיות מבצעית חייבת להיות מסוגלת לגלות הונאה ולהתמודד עמה וכך גם לגבי התנהגות בלתי צפויה מצד האויב. מערכות פיקוד אוטומטיות אינן מסוגלות לכך. פיתוחו של עיבוד נתונים אוטומטי הולך (או יולך בקרוב) למצב שיאפשר גמישות רק במסגרת תחומי החזיון מראש.

אם תסמוך גאט"ו על עיבוד נתונים אוטומטי, ויכלו הסובייטים לסגל להם התנהגות שתיצור תשומות שיבלבלו אותנו, ובמקרים קיצוניים – יביסו אותנו. לחילופין, אנו עלולים לשלול מעצמנו את היכולת להתנהג בצורה סתגלנית מחוץ למסגרת הניתן לחזיון מראש.

אמצעי נגד ומגבלותיו של החימוש

אף-על-פי שהחימוש ומערכות השיגור שלו השתכללו בצורה דרמטית במהלך העשור האחרון, יתגלה החימוש ה"חכם" המתוכנן כבלתי יעיל ב"תקיפה בעומק", בשל כמה סיבות:

המכניקה של המערכת: החימוש המשני המצוי ב"מנתץ ההתקפה" סובל מן התופעה של סבירויות הכרוכות זו בזו. שיעור ההצלחה הצפוי יהיה נמוך גם בנסיבות הטובות ביותר בגלל המשימות המיכניות המרוכבות שיש להשלים. בעיית רצף זו מודגמת בהערכה הכלולה בטבלה מס' 2 ובתרשים מס' 1. מן הטבלה עולה שסיכוי הפגיעה הוא 14% בלבד, וכי שיעור עוצמת האש, או סיכויי קטילת אנשים, בהנחה שתהיה פגיעה, הם 20%, שמשמעותם סיכויי קטל כוללים של 2.8% לכל חימוש משני.

עלות הקטל יקרה, בהתאמה. הטיל השלם עולה – 600,000 דולר. בטיל T-16 ("פטריוט") יש 14 חמ"ם (חימוש מונחה מדויק) או 56 פצצונות מדגם "סקיט", ובטיל T-22 ("לאנס") יש 24 חמ"ם או 96 "סקיט". בטיל הגדול יותר, ה-T-22, יהיה מחיר הקטל של כל חמ"ם, איפוא, 893,000 דולר (600,000 מחולק ב-24 מחולק ב-0.028), בעוד שמחיר הקטל של ה"סקיט" יהיה 223,000 דולר. כמובן שטבלה מס' 2 היא הערכה. המצדדים טוענים כי הסיכויים גבוהים יותר, וייתכן שאכן כך הדבר בתנאים מבוקרים, אך לא נורמליים. אבל גם אם הסיכויים גבוהים יותר, אין ההבדל גדול. קיימים יותר מדי אמצעי נגד פשוטים שאפשר להפעיל נגד חיישנים סופיים ונגד חימוש משני בעל ראש נפץ קטן כרוגמת ה"סקיט". החמ"ם, לעומת זאת, איננו חימוש משני, לאמיתו של דבר. הוא דומה יותר לפצצת מרגמה 120 מ"מ.

מרחק: בשדה הקרב המידי לעיתים קשה מאוד לתאם בין אמצעי הנגד. כאשר אין מגע עם האויב יש יותר פנאי להפעיל את אמצעי הנגד על שלל צורותיהם. ב"תקיפה בעומק" יש לתקוף יחידות של הדרג השני במרחקים המגיעים עד 300 ק"מ מאחורי קו המגע. כאשר אין איום של תקיפה מן הקרקע, יכולים כלי רכב לנוע בתנועה מינהלית וניתן להוסיף תוואים שאינם מתאימים ללחימה

על מנת לשבש את הטילים. כיוויים מיוחדים הגורמים לטשטוש החותם ומיגון נוסף, למשל, ניתנים להוספה כדי לצמצם את סיכויי הפגיעה הקטנים בלאו הכי ואת קטלניותו של ראש הנפץ. העמסת כלי רכב משוריינים במטען שאינו קרבי ואיושם בצוותים מזערניים יצמצמו את האפשרות של התהוות שרשרת התפוצצויות (תנאי הכרחי כדי לגרום לקטל הרסני בפגיעה של "סקיט" ושל חמ"ם). סביר להניח כי כל נזק שייגרם יהיה ניתן לתיקון ארעי ובעל משמעות מבצעית קטנה. בשדה הקרב המידי הוצאת כלי מכלל שימוש, ולו בצורה הקלה ביותר, עשויה להיות גורלית, אבל בעומק של 75 ק"מ או יותר בעורף האויב, אפשר לתקן כלי רכב שהוצאו מכלל פעולה, אם לא נהרסו כליל.

תנועה: ב"תקיפה בעומק" המטרות הן כלי רכב בתנועה. בכל נקודת זמן שהיא יהיו אחדים מכלי הרכב בחניה בחניונים, שם אי אפשר לאכנס. כוחות מתגברים פגיעים להתקפה רק בזמן תנועה, דבר הצריך לעודד מודיעין בזמן אמיתי ותגובה. "זמן אמיתי" מכתוב, בהכרח, שימוש בשיטת סיפור שנקבעה מראש – וחוסר יכולת לחמוק מפני הדילמה המוצבת על-ידי התנהגות סתגלנית ושיבושים.

פערי זמן: אף-על-פי שבתיאוריה אפשר להשלים את הגילוי בזמן אמיתי, גורמים הטילים תוך מעופם לפערי זמן. הפער, אפילו של דקות אחדות, ביחס למטרות נעות, פירושו שיש להניח כי המטרה תהיה מרוחקת מהאיזור המוכה המתוכנן ומחוץ לאפשרות פגיעה על-ידי החימוש המשני המוטל מן הטיל הנושא אותו. דיוקו של הטיל הנושא מצריך, איפוא, תיקונים במחצית הדרך. יש צורך, אם כך, לחזות מראש את איכונה של המטרה או שיש להניח כי המטרה היא אחת מבין רבות בטור הנע דרך נקודה מטווחת. היכולת לבצע תיקונים במחצית הדרך מגדילה הן את ההוצאה והן את המורכבות של מערכת נשק מורכבת בלאו הכי. יתר על כן, אפילו עם עדכון נתונים אפשר להתגבר על טילים על-ידי גילוי פשוט ומערכות התראה הקשורות לפקחי תנועה הקיימים ממילא והממוקמים במרחק של קילומטר אחד איש מרעהו (תרשים מס' 2). מכשירי מכ"מ מסוגלים לקבוע מה יהיו נקודות הפגיעה של טילים מתקרבים וניתן להשתמש במידע כדי להפעיל זיקוקים, או תרסיסים, או מוץ מכלי רכב ומרגמות הניצבים בצידי הדרכים כדי לסנוור את החיישנים. נוסף לכך, כיון שבין הכוחות הנעים קיימים מרחבים גדולים, אפשר להתאים את המהירויות כדי להבטיח שהשטחים המוכים יהיו ריקים מכלי רכב.

אמצעים נגד חיישנים והנחיה סופית: המוץ מעורר את השאלה הכללית של גילוי ומיון המטרות על-ידי חיישנים ארוכי טווח וכן את שאלת העיקוב על-ידי החיישנים הסופיים כחימוש המשני עצמו. דמייים יכולים למשוך את תשומת הלב ואת האש למטרות כוזבות. ברגע שהטיל נמצא בדרכו עלולים הדמייים ליצור "מטרות" נוספות על אלה הקיימות באמת, ועל-ידי כך להקטין את סיכויי הקטל של חימוש משני כלשהו. כן ניתן ליצור הדמייה כוזבת כדי לשבש את החיישנים. בעבר, דמייים בשדה הקרב היו דבר יקר — היה עליהם להונות צופים בעין. כיום הם יכולים להיות דברים של מה בכך. אפשר ליצור הדמייה על-ידי חיישני שיבוש פשוטים ולבצע הדמייה אלקטרונית באמצעות מספר איפנונים של החיישנים. מכ"מ MTI, למשל, אפשר להונות על-ידי האמצעי הפשוט של עשרה אזרחים או חיילים העורכים ריצה קלה או רוכבים על אופניים בטור עורפי, מעיר לעיר ומיער לעיר כאשר קשובים פיתיים מוצמדים לכובעים שלהם. על-ידי כך הם ייראו כאין ספור פלוגות טנקים. למען הדיוק יש לציין כי עיבוד אותות מתוחכם (ויקר) מסוגל לגלות את ההונאה, אבל אין זה מעשי לעומת אלפי פלוגות טנקים, לכאורה.

הנסיון עלול להביא להצפת המערכת ולהשבתתה. אפשר להבחין בדמייים על-ידי רגישות גבוהה יותר, עיבוד אותות והשוואת נתונים צולבת באיפנונים רבים. כטילים גדולים אין זו אלא שאלה של עלות גבוהה יותר של החיישן — אחת מני רבות. בחימוש משני, שבו החיישן מהווה את העלות העיקרית עלולה הדרישה לרגישות גבוהה יותר של החיישן להגדיל במידה ניכרת את עלותו של כל טיל; פירושו קוטר גדול יותר של החימוש המשני ולפיכך פחות חימוש משני, מבחינה מספרית, בכל טיל נושא.

סיבוכים נוספים בהנחיה הסופית קיימים מעצם טבעם בערכוביה טבעית, במזג אוויר ובמיסוך על-ידי הקרקע. בלוחמת קרקע, שם הניגודים נמוכים, יש צורך רק בצמצום החוֹתם כדי שיתמוג עם סביבתו הטבעית. צבעים ורשתות ידועים היטב כמטשטשי ניגודים; גירסאות מתקדמות מסוגלות לצמצם את חוֹתם ה"א"א והמכ"מ. סיבוכים ברורים נוספים כוללים שכבת עננים וגשם ביחס לחמ"ם בעל חיישני א"א ורוחות בגובה פני הקרקע ביחס לכל החימוש המשני בעל ההנחיה הסופית. אין אפשרות להבחין בעוצמת הרוח וכיוונה במרחקים גדולים. למרות זאת, מכיון שרוב החימוש המשני מתוכנן להאיט את קצב

הנפילה כדי שהחיישן יוכל להתביית, עלולה הרוח להדוף את החימוש המשני הצונח אל מחוץ לשטח המוכה של המטרה.

לכד מטיבם הממסך של היער והעיר, קיימת בעיה בדרכים של אירופה. הדרכים הצבאיות הטובות יותר אינן הכבישים הראשיים — המאפשרים חישה ברורה, אלא רשת הדרכים הישנות התחומות בשרדות עצים הנפוצות עדיין במזרח. עצים גורמים לטשטוש החישה על-ידי חיישני ה"א"א המצויים בשירות, ולעיתים קרובות הם מהווים מטרות מעניינות יותר מאשר כלי הרכב עצמם בתחום הגלים של 8 עד 13 מיקרון ולגבי המכ"מים הפועלים בתחום הגלים המילימטריים. נוסף לכך, גשרים וצווארי בקבוק ברשת הדרכים הישנה נמצאים בדרך כלל בתוך ערים או לידן, ויש לדברים משמעות דומה. ערים אלה מהוות הגנה טבעית מפני גילוי על-ידי הנחיה סופית ומפני ההשפעות של ראשי נפץ. באופן כזה משבש טיבה של רשת הדרכים את אחת התכונות המעניינות, באופן טבעי, של ה"תקיפה בעומק" — את היכולת להשמדת צווארי בקבוק בעלי מיקום גיאוגרפי קבוע, שאחריה תבוא תקיפה על עוצבות "תקועות" הממתינות בטור מאחורי המכשול.

טנק המערכה האמריקאי העיקרי "אברמס" M-1 בעל תובה ממודרת המבודדת את הצוות מן הדלק והתחמושת. בחלקו האחורי של גג הצריח לוחות ניתקים שימנעו אבדן הצריח במקרה של התפוצצות התחמושת. יש להניח שהתקנים כאלה יופיעו גם בטנקים הסובייטיים העתידיים.

ולבסוף — החיישן היחיד שהוכיח עצמו בניסויים ושהינו לא יקר, יחסית — חיישן ה"א"א העוקב אחרי קרינת חום, סובל ממספר מגבלות¹¹. חום הנפלט ממנועים גדולים, למשל, ניתן לפיזור באופן שהמנוע יראה קטן, בעוד שמנועים קטנים יכולים להיעשות לבחתי ניתנים לגילוי, וכן אפשר להציב בכל מקום דמייס, כגון מדורות אש בצדי הדרכים. יתר על כן, המטרה העיקרית כאשר חוקפים את כוחות הדרג השני — הטנק — בדרך כלל אינו נע קדימה בכוחות עצמו כשהוא נמצא עמוק בעורף. כדי להקטין את השחיקה מובלים כלים אלה ככל שניתן על גבי רכבות ומובילים. חיישנים סופיים אחרים — הדמיית א"א ומכ"מים באורכי גל מילימטריים — יקרים. מלבד היותה רגישה להונאה על-ידי אמצעי הנגד שהוזכרו לעיל, אפשר להתמודד עם הדמיית א"א על-ידי שימוש בלוחות פלסטיים שבתוכם טבועים חוטי מתכת, ועם חיישנים באורכי גל מילימטריים — על-ידי רשתות ארוגות ממתכת.

התמודדות עם ראשי נפץ קטנים: תכנון החימוש המשני סובל משיעור חליפין בסיסי — ככל שתגדל הכמות ועל-ידי כך גם סיכויי הפגיעה הכוללים, כך יקטן ראש הנפץ ועל-ידי כך יקטנו סיכויי הקטל בפגיעה נתונה. אפשר להתגבר על ראשי הנפץ, בגלל היותם קטנים, בדרכים שאינן אפשריות בראשי נפץ גדולים. רובם חייבים, בדרך הטבע, לפגוע בפגיעה ישירה — פגיעה סמוכה אינה מספיקה.

על התוצאות של פגיעת מטען צורתי ניתן להתגבר על-ידי פיזור עצמת החדירה, הפחתת התפצלות פנימית ומניעת הוצרותן של שרשרת התפוצצויות ואש. הרבה מותנה בתכנונם של כלי הרכב. בטנק ה-M-1, למשל, התחמושת ממוקדת (כדי להקטין את סיכויי ההתפוצצות שלה) והותקנו בו לוחות ניתקים (כדי למנוע אבדן הרסני אם אכן תתפוצץ התחמושת). תכנון הטנקים הסובייטי עלול לכלול את אמצעי הבטיחות האלה, אם כי הדבר טרם נעשה. יחד עם זאת, מאז מלחמת יום כיפור ב-1973 נעשה הרבה כדי להפחית את ההתפצלות הפנימית, את הוצרות שרשרת ההתפוצצויות ואת התפרצות השריפות. אפשר לכלול חלק מהתכונות האלה אפילו בטנקים הקיימים.

אין ספק שבעתיד יימצא בטנקים שריון עילי מחווק, אפילו במחיר הגנה מוקטנת במקומות אחרים. אולם בתנועות מינהליות אפשר לחזק את המיגון העילי מבלי לשלם מחיר של קבע. גושים של שריון קרמי הניתן להסרה, למשל, ואפילו שקים עם אבני משחק של ילדים שיונחו על הסיפונים די בהם כדי להתגבר על חדירת מטענים חלולים קטנים. אין ספק שבעתיד יהיו לוחות

שריון פעיל נתיקים מסוגלים להתגבר על איום דומה מצד חימוש משני גדול יותר.

סיכום

יש להתייחס בפקפוק לתקיפה בעומק של כוחות הדרג השני בשל מספר סיבות:

א. ההנחה הבסיסית שגויה: נאט"ו נחותה במספר כלי הנשק אך איננה נחותה במספר האנשים וטרם מיצתה את יכולת הוצאת הכסף. בעייתה של נאט"ו היא ארגונית ודוקטרינרית, ושיפורים טכנולוגיים שוליים אינם יכולים להתגבר על ליקויים אלה שנגרמו לנאט"ו על-ידי עצמה.

ב. הטכנולוגיה ממוקדת — בטעות — על תקיפות קשות בעומק, במקום להתמקד במטרות קלות, קרובות ומקנות תמורה גבוהה יותר (50 ק"מ מן הקמ"ק).

ג. אף כי ייתכן שטכנולוגיות יפעלו, כל אחת כשלעצמה, עדיין יש צורך לכרוך יחדיו תפקודים רבים ושונים ולהדגים אותם בסביבה נוחה, הרבה פחות עוינת.

ד. אם לא יינקטו אמצעי הגנה, הקרינה ממערכת שהתפעל בשרה תהיה גדולה וניתנת לגילוי בקלות, ולפיכך תהיה המערכת פגיעה להתקפה.

ה. ההוצאות על היעילות — על-פי טיעוניהם של המצדדים בה — תהיינה גבוהות בסדרי גודל ניכרים ממה שנטען תחילה.

ו. החימוש המשני אינו מגיע בעוצמתו לחימוש גרעיני במשימות של תקיפה בעומק: התוצאות הרבה יותר מוגבלות ואפשר להתגבר עליהן ביתר קלות.

גם אם תפעלנה הטכנולוגיות בצורה מושלמת ולא תהיינה פגיעות, עדיין תהיה התפיסה בלתי אפשרית מבחינה מקצועית מפני שהיא מותנית בשלשלת בת שלוש חוליות:

- האויב חייב לרכז כוחות לשם הבקעה;
 - מערכת הפיקוד והשליטה חייבת להיות חסונה ובלתי ניתנת להונאה;
 - לחימוש המשני צריכים להיות לא רק סיכויי פגיעה גבוהים אלא גם שיעורי נזק גבוהים בכל פגיעה נתונה.
- כל אלה צריכים להתקיים, אבל אף לא אחד מהם קיים.

אפילו תפיסה הניתנת לביצוע בשטח איננה משפרת, בהכרח, את ההרתעה והיציבות. אם יגיעו הסובייטים למסקנה כי המערכת יעילה (כלומר, שהמערכת, העולה עליהם בטכנולוגיה, יודע דבר-מה שהם אינם יודעים), התגובות המובנות מאליהן יהיו הפתעה מקדימה ואמצעי נגד הנסתרים עד כה. נוסף לכך, ייתכן שהסף הגרעיני

של נאט"ו יונמך מפני שיתפרו היכולות הגרעיניות הטקטיות שלה (אותה תשתית של חיישנים וטילים עשויה — עם מספר התאמות — לשרת כלי נשק גרעיניים). הסובייטים יוכלו להסיק, בצורה הגיונית, כי תקיפת כוחות הדרג השני איננה אלא סוס טרויאני של כלי נשק גרעיניים, וכי נאט"ו חוזרה, למעשה, לאסטרטגיה של ה"תיל הממערד".

הערות

1. תקיפת הכוחות של הדרג השני היא התפיסה של נאט"ו לניהול הקרב מאחור. קרב "אוויר-יבשה" היא הרוקטרינה האמריקנית הרשמית החדשה להפעלה טקטית של טנקים ועוצבות חי"ר אמריקניות. בעיקרון היא דומה לטקטיקות של הצרפתים, הגרמנים וההולנדים.
2. מייקל הווארד, "מדעי הצבא בעידן של שלום", 119, מייקל הווארד, "מדעי הצבא בעידן של שלום", עמ' 7.
3. היתרון הסובייטי נע בין פי 1/4 ביכולת התובלה והכמות של החי"ר לפי טנאים בשריון ופי ששה בכלי ארטילריה. ראה כריסטופר דונלי, "התפיסות המבצעיות של הסובייטים בשנות השמונים", בחיזוק ההרתעה הקונוונציונלית באירופה, דו"ח של מחקר הבטיחות האירופי, רפוס מקמילן, 1983, עמ' 135.
4. להתפתחות התחיה של "עוצבות התמרון המבצעיות" ראה: כריסטופר דונלי, "התפיסות המבצעיות של הסובייטים בשנות השמונים", עמ' 105-136. התחיה של דונלי פורסמה ברבים לראשונה בשם "עוצבת תמרון מבצעית סובייטית" — אתגר חדש בפני נאט"ו, ב-International Defense Review, 9/1982, עמ' 1177-1186.
5. לט. קול. ג'וזף ג' היינס ופיליפ א. פטרסון, "התקיפה הקונוונציונלית באירופה", Military Review, אפריל 1984, עמ' 7-14.
6. כמובן שניתן לפגוע בעוצבות תמרון מבצעיות מפורות באמצעות חימוש משני בעל הנחיה סופית הנורה מכל אמצעי מבוקר מתצפית.
7. בריגדיר גנרל ג'וזף אי. ראלף, "מערכות אוויר טקטיות והטכנולוגיות החדשות", בספרו של ג. קמפ (עורך), "מירון החימוש האחר", די.סי. הית ושות', ושינגטון, 1975, עמ' 29-31.
8. דונלד קוטר, "תפקידים אפשריים כעתיד לכוחות קונוונציונליים וגרעיניים בהגנתה של אירופה המערבית", ב-Strengthening Conventional Deterrence in Europe, דו"ח מחקר על ביטחונה של אירופה, רפוס מקמילן, 1983, עמ' 243.
9. גנרל דן א. סטארי, "הרחבת שדה הקרב", Military Review, מארס 1981, עמ' 43.
10. FM-100-5 "מבצעים", מחלקת כוחות היבשה, אוגוסט 1982, עמ' 8-6.
11. FM 100-5, "מבצעים", מחלקת כוחות היבשה, אוגוסט 1982, עמ' 8-6.

העיקרון הנוסף – האם עקרונות המלחמה הם קבוצה שלמה?

ד"ר פאול כ"ץ

מהם עקרונות המלחמה? עקרונות המלחמה הם אוסף של כללים מתומצתים המיועדים לעזור בניהול מלחמה. הם נכתבו כדי לצייד מנהיגים בקרב – החל מקצין זוטא ועד לגנרל – במספר אמיתות בלתי תלויות בזמן, במקום ובסיטואציה. העקרונות נכתבו על-ידי המצביאים או על-ידי יורשיהם על בסיס כתבי המצביא או רישום דעותיו, ונוסחו בפשטות ובתמצית כדי להקל על הזיכרון. הם מופיעים בשמות שונים: Axioms, Maxims, Principles ואחרים.

במאמר בשם עקרונות המלחמה מסכם אדמירל קאנודי את עקרונות המלחמה בכותרות בנות מלה אחת בלבד והן:

- המטרה.
- פשטות.
- שליטה.
- ניצול הצלחה.
- תנועה.
- ריכוז.
- חיסכון במאמצים.
- הפתעה.
- ביטחון.
- עירנות.

לכל אחד מהמצביאים היה מספר עקרונות משלו: לסטון-טסו – עשרה, לנפוליאון – 115, לקלאוזביץ – שבעה, לנלסון – עשרה. רבים מהעקרונות חוזרים כמובן על עצמם, או מפורטים יותר.

התיאורטיקן הצבאי הבריטי לידל הארט מסכם בספרו אסטרטגיה את דעות כל המצביאים בשמונה עקרונות:

- התאם את המטרות שלך לאמצעים העומדים לרשותך.
- דַּבֵּק במטרה.
- בְּחַר את קו ההתקדמות שבו תפגיע את האויב.
- נצל קו שבו ההתנגדות תהיה חלשה ביותר.

אחד מהוגי הדעות הצבאיים, שהצטרפתיים העריכו מאוד, והיום הוא נשכח, הוא הקולונל Charles Ardant du Pick. ספרו² היה נפוץ ביותר בקרב הקצונה בחפירות הצרפתיות שבחזית המערב. אך הקולונל דה-פיק לא יכול היה לחזות מלחמה מפלצתית כמלחמת העולם הראשונה. עובדה זו מצערת כי הדעות המסוכמות בספרו נכונות ומועילות, אך יושמו באופן מוטעה במלחמת החפירות. אנו נעזר בדעותיו לבניית עיקרון נוסף לעקרונות המלחמה הידועים.

המטייל באזור ורדן, זירת הקרבות במלחמת העולם הראשונה, מרגיש היום, שבנים שנה לאחר המערכה העיקרית, כאילו הקרבות נערכו בשנים האחרונות. כביש צר ומטופח היטב עולה מהכפר 'שטנקור' לעבר רכסים נמוכים ולעבר פסגה מיוערת בשם "האיש המת" (mort home), אשר היוותה חיץ בין צרפת לגרמניה במשך מאות שנים.

ממספר לוחות הספר הנמצאים על-ידי המצבה בראש הפסגה ומספרי היסטוריה¹ אנו למדים שאיזור הגבעה שימש כמוצב בקרבות המרים. במשך 1916 נכבש מספר פעמים על-ידי הצרפתים והגרמנים בזה אחר זה. לאחר אחת מהסתערויות הנפל של הצבא הגרמני נשארו כאלפיים גופות של חיילים גרמנים במורדות הגבעה. המערכה על ורדן הייתה שיא הטירוף בהתנהגות האנושית, אשר רק השואה של העם היהודי האפילה עליה. עשרות אנדרטאות בבתי-קברות סביב ורדן מתארות את הגבורה של החיילים הצרפתים אשר נספו למען "האידיאלים". הסגנון דומה נכתבו המצבות בבתי-קברות גרמניים כהבדל שהמלה "אידיאלים" מוחלפת לפעמים במלה "הקיסר".

מערכת ורדן מוטטה רבות מהתיאוריות הצבאיות, החל מעקרונות מלחמה של סון טסו ועד לאלה של קלאוזביץ. המצודים בתיאורטיקן זה או אחר מנסים להוכיח שקלאוזביץ או הוגה דעות אחר צדקו לגבי ורדן. אך להוכחה תיאורטית אין כל חשיבות. העובדה המוצקת של מאות אלפי גופות מרוטשות ללא מנעה ותזוזת חזית של קילומטרים בודדים בלבד מעוררת ספקות בתבונת המטות הכלליים של הצרפתים והגרמנים בעקרונות המלחמה שהמטות דבקו בהם.

- כחר דרך פעולה שתאפשר מטרות חליפיות.
- הבטח שהתכנית ואמצעי הביצוע יהיו גמישים ויחיימו למצב המשתנה.
- אל תפעל כאשר האויב עומד על המשמר.
- אל תחדש התקפה באותו מקום או באותה צורה שבהם כבר נכשלת פעם.

ייתכן ודבקות בעקרונות מלחמה גרמה יותר נזק מאשר תועלת, והדוגמה הבולטת ביותר היא המערכה על ורדן. המטה הכללי הגרמני דבק בצורה עיוורת בתורתו של קלאוזוביץ. אחת האמרות המפורסמות שלו היא: "רק קרבות גדולים מביאים לתוצאות משמעותיות". התוצאה המשמעותית שהביא הקרב על ורדן היא התרוקנות כפרי צרפת וגרמניה מאוכלוסיית גברים.

אם כן, מתבקשת מסקנה שעקרונות המלחמה אינם מושלמים וחלקם אולי מוטעים או נכונים רק בסיטואציות מסוימות. לפיכך לא ניתן לראות בהם גודל מתמטי בלתי תלוי בקואורדינטות ובזמן, או אקסיומות אשר אינן דורשות הוכחה. מה שאינו משתנה הן התכונות הבסיסיות של אדם. כפי שאמר ארדנט דה-פיק שספרו היה נפוץ ביותר בצבא הצרפתי בתקופת מלחמת העולם הראשונה: "הלוחם היום פוחד כלוחם מלפני שלושת אלפי שנה". האופי הבסיסי לא השתנה.

התיאוריה של דה-פיק⁴

ארדנט דה-פיק, אשר השתתף בקרבות רבים, טוען שהפחד המתעורר כתחילת הקרב, הוא הגורם הדומיננטי הקובע את גורל המערכה. אך חלק ניכר מהמצביאים, המרוחקים משדה-הקרב, שכחו את גורם הפחד ואינם מייחסים לו חשיבות. הוא מביא לכך הוכחות ודוגמאות רבות. ספרו נפתח במשפט הבא: "אדם נכנס לקרב לא על-מנת להילחם אלא על מנת לנצח. הוא יעשה הכל כדי להימנע מהראשון וכדי להשיג את השני". לדעתו, הקרב עצמו מתרכז בהתנגשות בין שני אנשים מבוהלים. "הקרב הוא המטרה הסופית של הצבאות, והאדם הוא המכשיר הבסיסי בקרב. לא נוכל לחזות את תוצאות הקרב מבלי להבין היטב את תפקוד המכשיר הבסיסי". ולפי דעתו, "המכשיר הבסיסי" — החייל הפשוט — לא השתנה במשך אלפי שנים.

הרצון להישרד בחיים הוא האינסטינקט החזק, לפי דה-פיק, ולא הגבורה.

"אינני מכחיש שישנן דוגמאות של גבורה עילאית, אך דוגמאות אלה הן מאלפות כי הן נדירות והן נערצות כי הן נחשבות ליוצאות דופן."

הקולונל דה-פיק מביא דוגמאות מפתיעות מההיסטוריה הצבאית המתועדת. מתוך ניתוח הקרבות מהתקופה היוונית והרומית, הוא מגיע

למסקנה מעניינת, שבכל הקרבות האלו רוב האבדות היו למפסיד בקרב, ואילו למנצח מיעוטן. תוצאה זו בלתי תלויה ביחסי הכוחות ההתחלתיים.

דוגמאות לכך:

— בקרב פארסאלוס, ליליוס קיסר היו כ-22,000 חיילים ולפומפיוס 45,000 חיילים. בתום הקרב, לאחר כשלוש שעות, יוליוס קיסר ניצח. לפומפיוס היו כ-15,000 הרוגים וליוליוס קיסר כ-200.

— בקאנה, חניבעל ניצח את הרומאים עם כוח קטן משל הרומאים. לרומאים היו כ-45,000 אבדות ולחניבעל כ-5,000.

— בזאמה, חניבעל איבד 20,000 איש והרומאים רק 2,000.

— בקינוקפאלוס לרומאים היו 700 הרוגים ולמקדונים 80,000 הרוגים.

— כתאפסוס באפריקה, יוליוס קיסר איבד 50 איש ולסקיפיו היו 10,000 הרוגים.

וכך עוד בקרבות רבים המתועדים היטב.

מה הסיבה לכך? מדוע למפסיד יש תמיד פי עשרה ולפעמים פי מאה יותר הרוגים, אפילו הוא נכנס לקרב עם כוח גדול יותר?

הניתוח האנליטי של קולונל דה-פיק הוא ברמת החייל הפשוט. הוא טוען שהפחד שיתק לחלוטין את החייל הבודד. הדבר היחידי שעזר ללוחם הבודד לפעול היא העובדה שמשני צדדיו ומאחוריו עמדו חבריו החיילים צפופים זה לזה, סומכים איש על רעהו. בו בזמן שהשורות נפתחו וחייל אחד נחשף, אפילו מצד אחד בלבד, התחילה פעולת שרשרת אשר הפכה את הקרב לטבח. הרומאים שהבינו היטב לנפש החייל בנו את הפלנקס צפופים ביותר.

מעניין לציין שאת ההתנהגות האנושית הזו כמהלך הקרבות העתיקים ניתן לתאר גם בעזרת מודלים מתמטיים בתורת המשברים⁵ (Catastroph Theory). תורת המשברים, שהומצאה כ-80 שנה לאחר נפילתו של קולונל דה-פיק, הניחה שכל תופעות הטבע הן לא לינאריות. התופעה מתפתחת באופן רציף עד למשבר פתאומי וקפיצה למצב שיווי משקל. לצורך התיאור, התנהגות האדם בקרב היא תופעת טבע. דוגמאות המתוארות בספרות של תורה זו הן⁶: העמסת משטח אוויר — דינמי עד הקריסה, העלאת מתח חשמלי בין שני כדורים טעונים חשמל עד פריצת ניצוץ, דר-שיח מילולי בין שני אנשים מרוגזים עד להחלפת מהלומות, מרד אסירים בבית-הסוהר ועוד. התנהגות שני גושי אדם המהווים צבאות עוינים מתאימה לתורת המשברים, ונקודת השבירה הכללית נעוצה בשבירה של מספר חיילים.

בשדה הקרב נמצא שני מצבי שיווי משקל להם נוכל להתאים אותו ערך של פרמטרים. הראשון

הוא התנהגות מלוכדת של חיילים הבטוחים בעוצמתם והמצפים ככיליון עיניים לניצחון ולכיוה, והשני — התנהגות עדר של בני-אדם מבוהלים הנמלטים על נפשם ונקטלים אחד אחר. ומדוע לפרמטרים אותו ערך? כי התנאים האובייקטיביים לא השתנו משמעותית: העצמה המספרית של החיילים משני הצדדים, המיקום, החימוש, העייפות הפיזית, התנאים הטופוגרפיים ותנאי מזג-האוויר נשארו זהים. השינוי התבטא במהפך מחשבתי אצל החיילים הראשונים שנאחזו בכהלה. שינוי זה נוטה להתפשט במהירות הבוק בקרב כל הגוש הלוחם הנמצא באותו המקום.

המצביא החביב על דה-פיק היה מרשל דה-סאקס אשר אותו הוא מצטט: "לב האדם הוא נקודת התחלה של כל נושא הקשור למלחמה". אך לא כולם חשבו כך. פרידריך הגדול לא התעניין בהתנהגותו או סכלו של הפרט. החייל הפשוט לא נחשב. אפילו קצינים בדרגה נמוכה לא נחשבו בעיניו. בספרו "הוראות למצביאים"⁷ הוא ממליץ לא להתחשב בדיעות הנמסרות על-ידי עריקים כי זה סתם מוסיף לבלבול. הם ממילא לא שוים ואינם יודעים כלום. פרידריך התעניין רק בתנועות המסות ואין להפעילן. קלאוזוביץ היה בין הראשונים אשר הדגישו את הגורמים הפסיכולוגיים בניהול המלחמה. הוא הכיר והבין את חשיבות המורל⁸.

מהן מסקנותיו של דה-פיק ועצותיו לעתיד? מאחר ונפש החייל הבודד לא השתנתה במשך אלפי שנה והפחד הוא הגורם המכריע בכל תוצאות הקרב, הטקטיקה במלחמה צריכה להיות מכוונת נגד הפחד ולא רק נגד האויב. מתוך ניסיונו, ברור לארדנט דה-פיק שהחשש מעונש או הטפות פטריטיביות עוזרים אך במעט. לדעתו, הדבר היחידי העוזר לחייל להתגבר על הפחד הוא רוח היחידה בה נמצא החייל. הדימוי העצמי בעיני חבריו הקרובים, הדוגמה האישית של מפקדו הישיר והלא-מתנשא, עוזרים לו להתגבר על הפחד ולתפקד בקרב.

תורתו של ארדנט דה-פיק סולפה במשך שנים והפכה את רוח היחידה (esprit de corps) למושג מקודש המבטיח ניצחון בכל מחיר. לפי מודל תורת המשברים שהצגנו כאן גם התפתחות תורתית היא תופעת טבע ולה נקודת שבירה. נקודת השבירה של תורתו של דה-פיק הייתה בחזית המערב שם הורצו בשם רוח היחידה מאות אלפי חיילים למוות אל מול המקלעים.

העיקרון הנוסף

על-פי תורתו של דה-פיק "הלוחם היום פוחד כמו הלוחם מלפני אלפי שנים". האופי הבסיסי של

סר באויל הנרי לידל-הארט 1895-1970

קרל פון קלאוויץ 1780-1831

מרשל מוריס דה-סאקס, 1696-1750

אוויר. ניתן להראות כי באותם מקרים שהמאזן התקיים רק בצד אחד של הסכסוך, היו סיכוייו של הצד השני לנצח — קטנים. הדוגמאות רבות; מסעות קורטז בממלכת האצטקים, כיבוש אתיופיה על-ידי האיטלקים ואפילו כיבוש פולין על-ידי צבא גרמניה ב-1939.

הכוח המשוריין והמסוקים בשדה-הקרב העתידי

תפקיד הטנק, כפי שמוגדר היום, להניע תותח בתנאי דרך קשים ולהגן על הצוות נגד פגיעות. גודל הטנק נקבע על-ידי גודל ומשקל התותח, עובי השריון, מספרם וגודלם של אנשי הצוות. בטנקים סובייטיים מספר אנשי הצוות קטן יותר וגודלם הפיסי קטן בהרבה מגובה ממוצע של חייל סובייטי ולכן טנק רוסי T-72 קטן מטנק מערבי (למרות תיפקודו הזהה). לא כך בנושאי גייסות משורינים. אלו התייצבו על גודל אופטימלי (כיתת חיילים). גודלם של הנגמ"שים התייצב, אם כי משקלם (שריונם) נמצא במגמת עלייה. בעתיד כוחות רגלים יועזו בכלי רכב משורינים כשריון טנקים.

מה עם מסוקים? אם נבצע אקסטרפולציה של תכונות חומרי מיגון, מנועים וחומרים כימיים, לא צפויות בעשרות השנים הקרובות התפתחויות אשר יאפשרו שריון מסוקים נגד פגיעות בעלות אופי של אנרגיה קינטית (פגזים, רסיסים, מטענים חלולים). מצד שני, דלקים למנועים, חומרי הדף רקטיים וחומרי נפץ הינם בעלי תכונות אנרגטיות (ביחס למשקלם) דומות לאותם החומרים אשר היו קיימים כבר לפני מאה שנה. שיפורים הצפויים כמנועי מסוקים ובחומרי מיגון מרוכבים יתבטאו

(המשך בעמ' 65)

אך הגדלת הסיכוי להישאר בחיים לא הספיקה לשנות את הפחד הבסיסי.

הגנה פיזית בעבר

הרומאים נעו, כאמור, בגוש של פלנקס ומגיני מתכת, עץ או עור גוננו על הגוש מהצדדים ומלמעלה. עם התפתחות טכנולוגיית המתכת תוכנן שריון אבירים, אשר עמד נגד פגיעות של מכשירים חדים (חרבות, חיצים, רומחים ואחרים). המצאת אבק השריפה איפשרה פיתוח כלי ירי, וכדור רובה הצליח לחדור את השריון. בתגובה, שכבת שריון האבירים הפכה עבה יותר ויותר עד שנאלצו להרים את האביר על הסוס לפני הקרב בעזרת מנופים. השימוש בשריון התאפשר רק כל עוד נשמר איוון בין ניירות האדם ובין כושר המיגון והמשקל של השריון. סופו של השריון הגיע כאשר אביר שנפל מסוס נותר חסר אונים על הקרקע בלי יכולת לזוז בגלל כובד שריונו וסרבולו. לפיכך אנו מדברים על שלושה גורמים אשר קובעים את מאזן המיגון:

— כושר התנועה של הלוחם או של כלי המלחמה.

— המשקל ותכונות המיגון של החומרים השונים.

— כושר החדירה וההרג של אמצעי הלחימה הנגדיים.

המאזן מתקיים כאשר ללוחם או לכלי המשוריין יש כושר תנועה סביר והנשק של האויב אינו מצליח לחדור בכל המקרים.

לא תמיד המאזן מתקיים. בדרך כלל מאזן המיגון איננו מתקיים אצל שני הצדדים הלוחמים. במצב זה הלוחם חש שיש לו סיכויי הישרדות דומים לסיכויי האויב והוא איננו בעמדה נחותה. כך היה בעבר במלחמת פרשים והיום בקרבות

המלחמה לא השתנה. הסיבה לכך נעוצה בעובדה פיזיולוגית פשוטה. אדם פגיע לפגיעות חיצוניות היום כמו לפני אלפי שנה. מתורתו של דה-פיק ומניתוח הדברים עד כאן עולה עקרון מלחמה נוסף:

אדם פגיע לפגיעה חיצונית והוא פוחד מפגיעה זו.

העיקרון הוא בלתי תלוי בזמן, בתרחיש ובמקום. התנהגות הפרט בקרב נשלטת על-ידי העיקרון הזה. כל מי שהשתתף במלחמה יודע זאת. התנהגות הפרט קובעת בסופו של דבר, גורל כל המערכה. חייבים להדגיש ולהזכיר זאת כי כאשר מתרחקים משדה-הקרב, מבחינת מקום וזמן, שוכחים את הפחד ואת העיקרון.

אחת התוצאות מעיקרון זה היא העובדה שבמשך אלפי שנים, הלוחם ניסה לגונן על גופו. אומנם ניתן להקטין סיכויי היפגעות על-ידי תנועה מהירה או על-ידי הסוואה, אך אין תחליף להגנה פיזית על גוף האדם.

בתקופת הרומאים, בתום הקרב לא נותרו פצועים קשה. לפצוע קשה לא היה סיכוי להישאר בחיים, והוא מת מאיבוד דם או מזיהום. הרומאים ידעו זאת ולכן נהגו להמית המתת חסד את כל הפצועים פצועים קשים, הן של האויב והן של כוחותיהם. מצב זה לא השתנה משמעותית עד למאה העשרים (במלחמת קרים, למשל, רוב הפצועים מתו מטטנוס וממחלות מידבקות). שינוי משמעותי חל רק במלחמת העולם השנייה עם המצאת הסולפה והתרופות האנטיביוטיות. הניסיון שנצבר במלחמת קוריאה, מלחמת וייטנאם ומלחמות ישראל, בעיקר בכל הקשור לעירוני דם ופינוי מהיר במסוקים, הגדיל את הסיכוי להישרד בחיים; מתן זריקות מורפיום בשדה-הקרב הקטין את סבלו של החייל הפצוע,

רובה הקרב העתידי

סא"ל (מיל') אלכס אלירז*

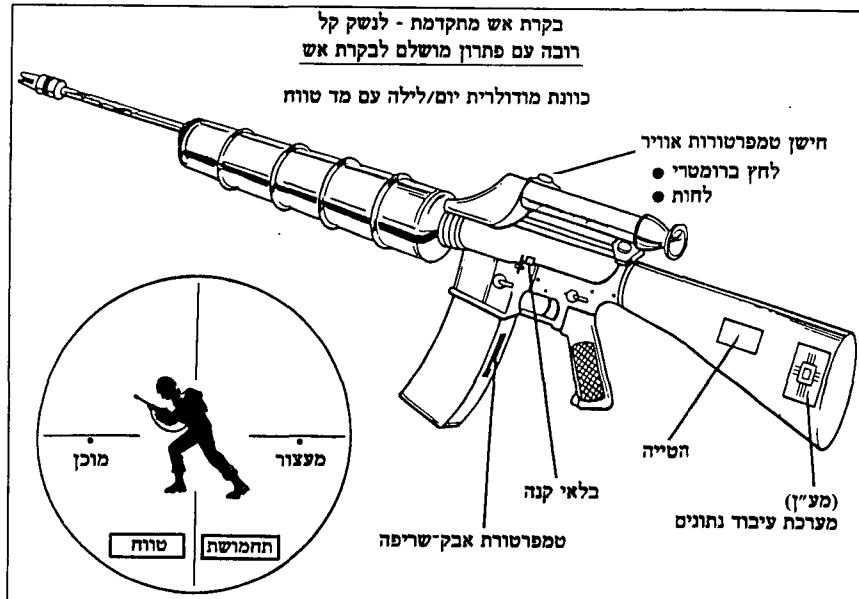
מאז שנות ה-60 נעשים מאמצים למצוא מערכת נשק אישי לחייל, אשר תסייע לשפר את ביצועיו ואת סיכווי הפגיעה שלו על-ידי הקטנת שגיאות-המכוון הגדולות הקשורות בלחץ הקרב, ובעזרת שיפורים ברובה וכתחמושת. הטכנולוגיות שבהן נעשה שימוש כדי להשיג מטרה זו היו: תחמושת קלת משקל; הדף נמוך; רתיעת נשק מוקטנת; קצב אש גבוה (1500-2000 כדורים לדקה); שיגור רב קליעי בלחיצת הדק אחת.

תכנית ניסוי של נאט"ו לשנים 1977-1979, שבה נכלל גם הרובה הגרמני G-11 חסר התרמיל, קדמה את הרעיונות לפיתוח נוסף. הרובה G-11 היורה תחמושת חסרת תרמיל נמצא עתה בתהליך פיתוח מתקדם וכבר כולל בתוכו כמה מרכיבים העושים את פגיעותיו לטובות מאלה של הרובה MI6A1, ואלה הם: קליע בקוטר 4.92 מ"מ; כדור חסר תרמיל; קצב-אש גבוה; צורות מבוקרים של שלושה כדורים; מחסנית המכילה 50 כדורים; מערכת בלם פנימית

לפני שנתיים נערך סימפוזיון על הנשק הקל בבסיס המארינס שבקוונטיקו ובו נתקיימו דיונים על מערכת הנשק העתידית לחייל הרגלי. הדגש בדיונים אלה הושם על מערכת כיוון שתאפשר להקטין את שגיאות הכיוון בזמן הירי בשדה הקרב, ותגדיל את סיכווי הפגיעה. או טרם דובר על שינוי כולל של מערכת הנשק האישי, אלא רק בשיפור של מערכת הכיוון.

בכנס נוסף שנערך בספטמבר 1984 בכי"ס לחי"ר פורט-בנינג הוצגה הגישה הכוללת, לשיפור מערכת הנשק האישית לחייל, והוצגו לפני הנוכחים היעדים להשגה, במסגרת התכנית לרובה הקרב המתקדם — Advance Combat Rifle. הופץ מכרז שהזמין מפתחים ויצרנים להיענות לאתגר, כאשר לא הוסתר מהנוכחים בכנס, כי שתי חברות — Heckler & Koch הגרמנית, המתבססת על הרובה G-11 היורה תחמושת חסרת תרמיל ו-Air-craft Armament Inc. האמריקנית, שגם פיתוחיה מבוססים על כדור חסר תרמיל — כבר שוקדות על פיתוח כזה.

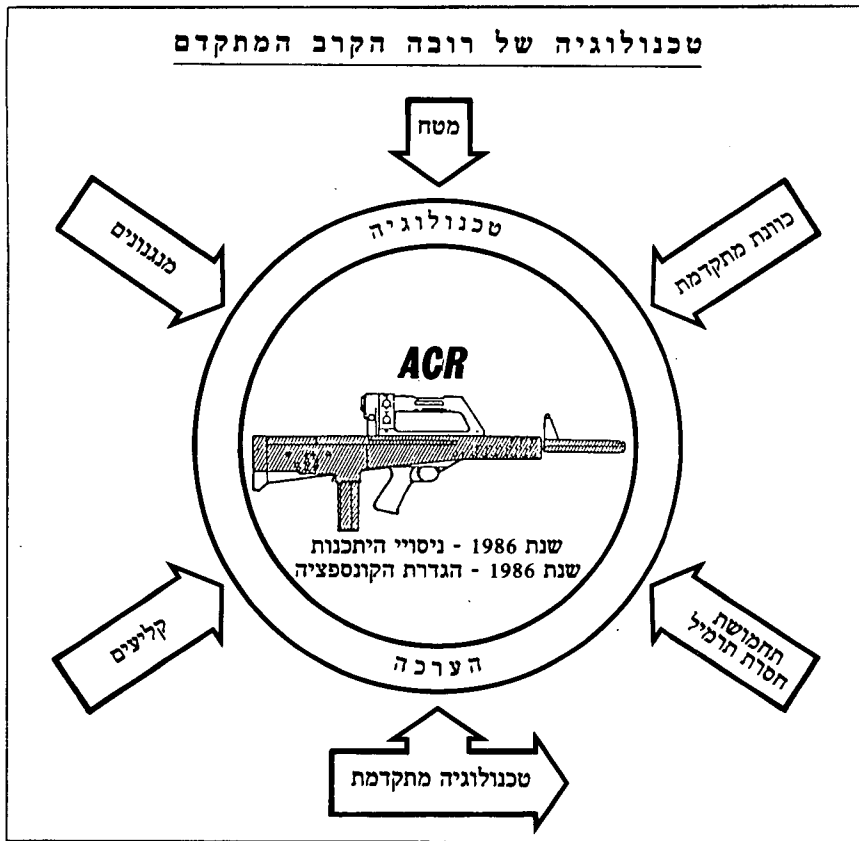
העובדה שגם בעידן "המלחמות המתרחמות" וכלי הנשק "המאוד מדעיים" יצורך החייל הקרבי, הרגלי, המוסע ברכב קרב למלא את תפקידיו כבעבר, חוזרת ומודגשת שוב ושוב. לשם כך דרוש לו הנשק האישי הנישא ביד. מחלקות מחקר ופיתוח של מערכות הביטחון, ובמקביל או במשולב מחלקות המחקר והפיתוח במפעלים יצרניים, פועלות עתה לקראת פיתוח רובה הקרב העתידי (או המתקדם) Advance Combat Rifle (ACR). מטרת הדברים הבאים להביא לידיעת הקורא את הפעילות הנעשית במקומות שונים בעולם, בתחום שיפור נשקו האישי של החייל הקרבי.

ציור 1: מרשם של מערכת כיוון מתקדמת, הוצגה בקוונטיקו באוקטובר 1983

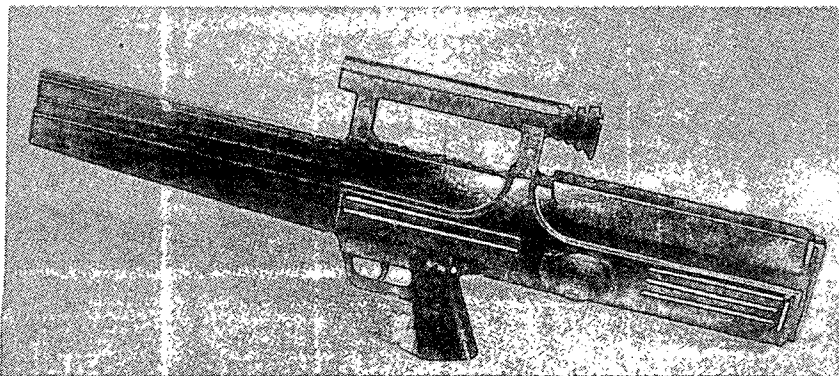
* המחבר הוא "אבי תורת הקליעה" בצה"ל, הניח את היסודות לצליפה בצה"ל ולקליעה הספורטיבית בישראל. פיתח מכשיר לאיפוס נשק ללא ירי, ראשון מסוגו בעולם, המשמש כמכשיר צבאי חקני בצה"ל ובצבאות העולם.

טכנולוגיה של רובה הקרב המתקדם

ציור 2: תיאור סכמטי של רעיונות כפי שהוצגו בכנס כפורט בנינג.

- רצונית של לחיצת הדק.
- הנשק יתוכנן כך, שאף אחד מחלקיו לא יוכל לסכן את פני היורה בשעה שראשו מוהזק במצב המכוון הנכון. תכנון הנשק יהיה כזה, שלא יעודד את המשתמש לירות ממנו בצורה בלתי אורתודוכסית.
- ידית הדריכה לא תנוע יחד עם הבריח.
- בית הבליעה יתוכנן כך, שניתן לגשת אליו בנקל, לפינוי מעצורים, לביקורת עין של בית הבליעה – לבטיחות.
- פתח המחסנית יהיה גדול דיו לאפשר הכנסת מחסנית ללא צורך ביישור מדויק של המחסנית עם פתח המחסנית.
- הנשק יהיה מתאים לפירוק שדה מהיר וקל על-ידי המשתמש לשם תחזוקה וניקוי רגיל, מבלי שיהיה צורך בכלים לביצוע הפעילויות האלה.
- תרמילים מופלטים (אם ישנם) לא יפגעו בגופו של היורה, כאשר הירי יעשה בכל מצבי הירי המקובלים.
- לנשק יהיה סימן חזותי לשם ירי ביישור מקורב (Pointed – Unaimed). משטח שטוח עליון מקביל לציר הקנה – לדוגמה – יכול לשמש למטרה זו.
- להלן תיאור המחסנית הרצויה:
- אי אפשר למלא בה כדורים הפוך.

ציור 3: G-11, רובה גרמני חדש יורה כדור 4.7x21, נמצא בתהליך פיתוח. ייתכן שקוטרו יהיה 4.92 מ"מ

כזאת אשר בה מצטברת הרתיעה של שלושת הכדורים שבצורה, ומועברת לקנה ולמנגנון תוך התנועה לאחור, רק לאחר שנורה הכדור השלישי, ורק אז נוצרת הבלוימה הסופית.

רובה זה שכבר השתתף במרכז של נאט"ו לבחירת "הרובה השני" לכוחותיה (נוסף לרובים 7.62 מ"מ), נפסל בתחילת הבדיקות בשל "בישול" בבית הבלוימה. מאז חלו שיפורים במערכת נשק זו.

אילו תנאים הוצבו לפני מפתחי מערכת הנשק המתקדמת ואילו פרמטרים הם נדרשו לכלול בה? להלן הפירוט כפי שפורסם במסמך שהופץ כפורט בנינג:

- הנשק יתוכנן כך, שחייל במידות גוף מקובלות, לבוש ומצויד יוכל לבצע את כל תפקידיו כשדה ביום ובלילה בשכיבה ובעמידה.
- שטחי ההתחברות של החלקים יהיו מעוצבים כך שבתנאי שדה ניתן להרכיבם בנקל.
- חלקי נשק או מכללים מחוברים אליו הנוגעים בעורו של החייל יהיו מבודדים מבחינה טרמית.
- לא תהיינה בליטות חדות בנשק.
- כל הסגרים ומתגי (כפתורי) ההפעלה יהיו מאובטחים מפני הפעלה בלתי רצונית.
- אותם המתגים יתוכננו כך, שלא ייזקו אם הופעלו לא נכון.
- הרובה יתוכנן כך, שהרכבה בלתי נכונה תהיה בלתי אפשרית.
- אם תהיה ניצרה, היא תתוכנן כך, שלשם הפעלתה לא יהיה צורך להוריד אחת הידיים ממצב האחיזה בנשק.
- לכפתורי הבקרה ולמנופי הבקרה תהיה צורה מובהקת ומיקום מובהק, כדי להקל על זיהוים תוך כדי מתח-הקרב. יש צורך ב"נקישה" לבחירת קצב האש, הנצירה וכדומה.
- הנשק לא יוכל לירות אלא כתוצאה מפעולה

הכוונת "רונית" עשויה בטכנולוגיה מן המתקדמות ביותר (הולוגרפיה).
 ג. כוונות אופטיות — טלסקופים בהגדלה בינונית 3x או 4x, ככוונת תקנית של רוכבי הסער עבור חלק מהלוחמים
 הצבא הבריטי הולך ומרכיב על רובה הסער החדש שלו — SA80 — את הכוונת "SUSAT" 4x יחידות שונות כמערכות כיטחון בעולם משתמשות ככוונת טלסקופית 4x דוגמת זו שבציור 8. ("SUSAT" — Sight Unit Small Arms Trilux)
 ד. "הכוונת העתידית המושלמת"

ציור 4: רובה הסער האוסטרי Aug, 5.56 מ"מ עם כוונת אופטית 1.5x שבנויה בידי הנשיאה.

כוונת זו דורשת הסבר נרחב יותר. כמוצר סופי רואים את הכוונת כמערכת "שעושה הכל עבור החייל" מבחינת שיקולים לפני הירייה, כמו: התחשבות בתנאים אטמוספריים, טווח ועוד. החייל צריך רק לכוון ולירות. ברעיונות שהועלו בסימפוזיון שנערך בארה"ב הוזכרו הפרמטרים הבאים: גלאי טמפרטורה, לחץ ברומטרי, לחות; מד טווח; סוג תחמושת; בלאי קנה; חום אבק השרפה בכדורים שבמחסנית; הטייה של הנשק.
 כל זה מעובד על-ידי יחידת עיבוד נתונים בתוך הקת והצלב המופיע בתוך הכוונת האופטית, אותו יש "להשליך" על המטרה. יש להפנות את תשומת הלב לכך שגורם הרוח לא נכלל כאן והוא חסרון גדול, שעדיין מחפשים לו פתרון, מה גם שלרוח צד השפעה רבה על סיכויי פגיעה.

כיום נעשית פעילות בנושא פיתוח הכוונת "העתידית" ולפי הערכתי יכללו בה הפרמטרים הבאים:

- טווח. מדידת טווח מדויקת — תרומה חשובה למניעת טעויות.
- טמפרטורה, לחץ ברומטרי, לחות יחסית. גורמים המשפיעים על מעוף הקליע וכמוכן על הנפץ.
- הרוח. לא נראה כרגע אמצעי סביר למדידת רוח לאורך הטווח כדי לפצות את סטיית הקליע, אך נראית אפשרות שהיורה לטווח ארוך (הצלף, למשל) יעריך את הרוח, כיוונה ועצמתה, כפי שזה נעשה עכשיו, ועל-ידי מתג כלשהו ("בורר") "יכניס" את ההשפעה לכוונת הטלסקופית של מערכת הכיוון. הסטייה "תשתלב" בטווח שנמדד על-ידי הלייזר והצלב יזוז במידה הדרושה בעזרת מערכת עיבוד נתונים. כתוצאה מכך תקטנה בהרבה שגיאות סטיית הנפץ עקב רוח. כוונת כזאת אמורה לשפר את סיכויי הפגיעה בעיקר בטווח ארוך, לצלפים, מקלעים, מרג"ט, וכן לרובה הסער הרגיל, אם וכאשר המערכת תגיע לממדים ולמחיר שיאפשר הרכבתה לכל רובה סער.
- בתחום הפתרונות שיימצאו בעתיד הקרוב בעניין הגדלת סיכויי הפגיעה ברובה הסער,

אופטית, חייבות להימצא עליו גם "כוונת גיבוי" ממתכת. הכוונת האופטית תחאם לתקן הצבאי בדבר ציוד אופטי על נשק.

□ הנצרה תתוכנן באופן שימנע כל סיכון מן המשתמש ומהאנשים הנמצאים בסביבתו בשעת נסיעה, טיפול, אחזקה ושימוש.

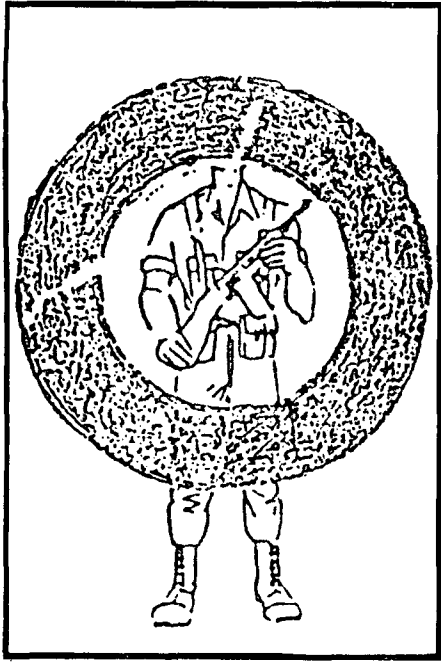
יחד עם הפעולות לפיתוחו של רובה מתקדם מושלם נעשות גם פעולות חלקיות שמטרתן לשפר מיידית, או לפחות תוך זמן קצר, את סיכויי הפגיעה של החייל. לשם כך נעשים בראש וראשונה שיפורים בכוונות של הרובה האישי.

פיתוח שכבר הגיע לסיזומו הוא הרובה Aug מתוצרת חברת "שטייר" האוסטרית. לרובה זה כוונת אופטית, הבנויה בתוך ידית הנשיאה, ו"כוונת גיבוי" פתוחות מעל לצינור הכוונת האופטית. גם ל-G-11 בשלבי הפיתוח השונים שלו יש תמיד כוונת אופטית הבנויה כחלק מכלי הנשק. מגמה זו מקובלת גם על יוזמי הפיתוח של הרובה העתידי והצבא האמריקני עוסק בבדיקת כוונות אופטיות לרובה הסער.

הפתרונות הקיימים מצביעים על האפשרויות הבאות:

- א. כוונת אופטית בעלת הגדלה נמוכה: 1x או 1.5x, הבנויה בנשק פיתוחה של כוונת אופטית בנויה בנשק (ראה ציור 5: כוונת "איתי" מורכבת על גליל — הגדלה 1.5x עם עיגול מיכון במרכז שדה הראייה, ציור 6) הוחל על-ידי "כור סחר" — ועם הקמת "אורטק" על-ידי "אל-אופ", הועבר המשך הפיתוח והייצור ל"אורטק".
- ב. כוונת החזרה — נקודה אדומה המוקרת לאינסוף ומשמשת ככוונת כוונת כזאת היא כוונת "רונית" (ראה ציור 7) של "אורטק" (אל-אופ) והיא מותאמת לרובי-סער, ניתנת להרכבה על "גליל" ועל רובי-סער אחרים, ומשתלבת בתפיסה של "השלכת נקודה אדומה על המטרה — וירייה".

- אפשר לאחוז בה ביד אחת בלבד ויהיה לה משטח מגע בלתי מחליק, כך שהמשתמש יאחז בה בביטחון.
- טעינת הנשק תצריך רק הכנסת מחסנית לנשק ודריכה.
- לא יהיה צורך בכלי מיוחד למילוי המחסנית.
- המחסנית תפול באופן חופשי מהנשק, כאשר מפעילים את תפס המחסנית; במקרה שאינה נופלת, צריכה להיות אפשרות להוצאתה בקלות.
- המחסניות מוחזקות כך, שניתן להכניסן לנשק בעזרת היד שאינה יורה.
- המחסניות תהיינה חליפות בין כלי הנשק.
- המחסניות מלאות או ריקות תהיינה מסוגלות לעמוד בחבטה מבלי להינזק כאשר יורקו אותן מגובה של מטר אחד.
- מאפייניה הרצויים של הכוונת יהיו כמתואר להלן:
- קו הכיוון יהיה 50 עד 60 מ"מ מעל נקודת מיקום הלחי של היורה.
- כל מרכיבי הכוונת חייבים להיות מאובטחים פוזיטיבית.
- לכפתורי הבקרה של הגבהה וציודוד יהיו עצרים (שיניים או נקישות) כדי למנוע הפרעה בתיאום הכוונת כתוצאה ממתח-קרב, מהנשיאה ומהירייה עצמה.
- תיאום, הגבהה וציודוד יוכלו להיעשות בקלות, במהירות ובדייקנות על-ידי חייל הלבוש בכגדים חמים (בגד חם, חגור ואולי גם כפפות).
- המשתמש, בהיותו במצב ירייה רגיל, יכול לוודא במהירות את התיאום, מבלי להזיז את גוף הרובה כדי לתפעל חלקים של תיאום הכוונת. צריך שיהיו אמצעים לספירה ולשמיעה (של נקישות חזקות). במקרה שעל הרובה תורכב כוונת

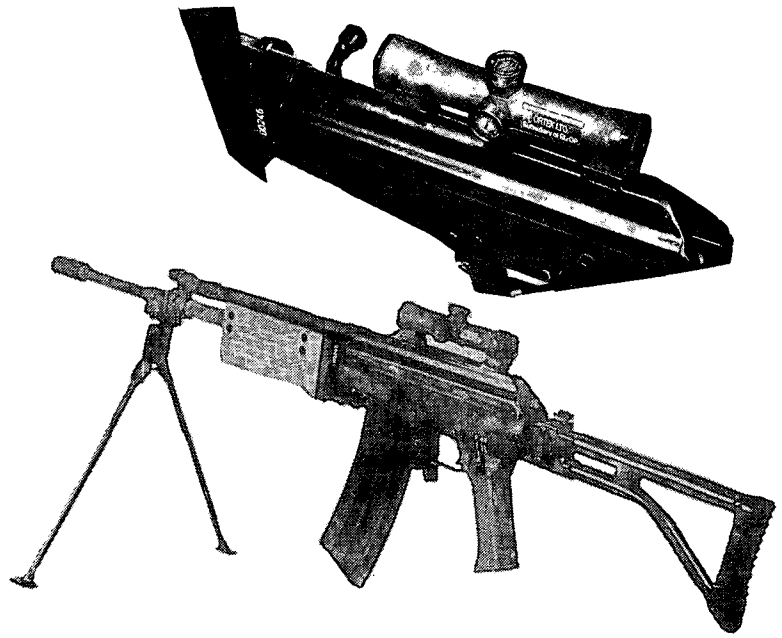
ציור 6: המכוון בכוונת "איתי" (Hit-Eye 1500).

נעשית בעולם ובארץ פעילות ענפה זה מספר שנים. מפתחים, יצרנים ויזמים מגישים לגורמים הנוגעים במערכות הביטחון הצעות, המצאות ופיתוחים. לאחר ניסויים ועיון מעמיק נמצא, לפחות חלק מתוך ההצעות הללו, ככלתי שימושי בתנאי הקרב אשר עבורם הן מיועדות.

יתר על כן, מאחר שהקצינים במחלקות המחקר והפיתוח בצבא מתחלפים מדי פעם, קורה שקצין צעיר בעל יוזמה, יוזם אזור או ציוד שנראה לו טוב, וזאת מבלי שיש לו ידע מקיף ומעמיק במכלול הבעיות שציוד זה עתיד לעמוד בפניהן, ובכך הוא פותח תהליך של עבודת סרק קשה ומיותרת.

כאמור, פריצת הדרך בתחום הרובה העתידי ללוחם, ייתכן ותהיה לכשתצא לפועל "התכנית האמריקנית" (על-פי המפרט שהובא כאן), אם זו אך תצא לפועל. בינתיים הסתערות המפתחים היא על מערכת הכיוון של הנשק, הן של הרוס"ר, הן של המטול הרקטי נגד טנקים (מרנ"ט) הנישא ביד, והן של נשק חי"ר שנמצא בשימוש כגון מקלע-הרימונים M-19, או המק"כ 0.5".

אחד החסרונות של "מתקפה" זו, הוא שלפעמים המפתחים מגישים מערכת כיוון מעניינת, יפה, ומשפרת סיכויי פגיעה בתנאים סטיריליים, אך חוטאת לעקרונות היסוד של רובה הקרב: אינה עמידה בתנאי הסביבה הקשים של רובה נישא בידי חייל לוחם, ואינה מאפשרת להשתמש בכוונת ללא צורך לחשוב או לעשות פעולה כלשהי לפני ירייה, ובוודאי לפני ירייה למטרות פתע בטווח קצר, דבר שהוא בבחינת שגרה כשדה הקרב.

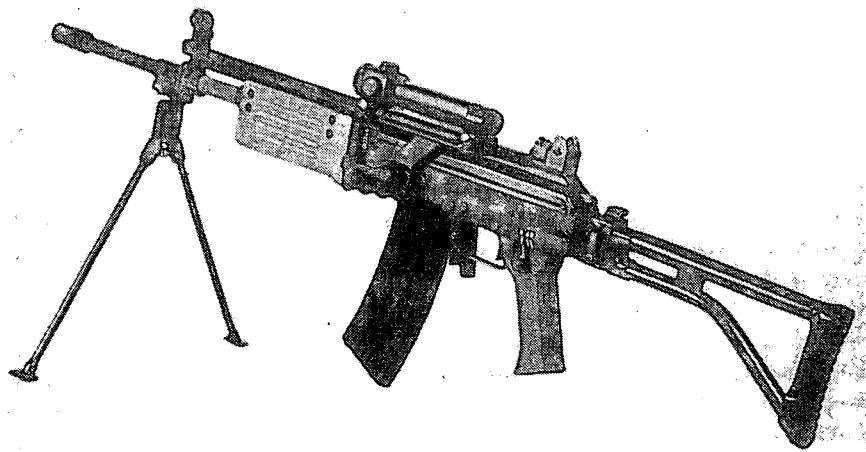
ציור 5: כוונת "איתי" (Hit-Eye 1500) חוצרת "אורטק", מורכבת על "גליל". צילום: ראובן יהודאי

ציור 7: הכוונת "רונית" של "אורטק" על "גליל". צילום: ראובן יהודאי

ציור 8: כוונת טלסקופית SUSAT 4x, מורכבת על רובה הסער הבריטי.

ציור 9: Aim Point על רובה "גליל". צילום: ראובן יהודאי.

הקרבי, לפחות לפי שעה ועד היום שבו "הכוונת העתידית" תהפוך מרעיון לחלק ממערכת הנשק.

לסיכום: ברצוני להדגיש מספר תופעות לוואי נוספות הנוגעות לפיתוח הנשק ואבזריו המוכרות לכל העוסק בנושאי מחקר ופיתוח. לעתים קורה שממלא תפקיד שאינו בקיא בכל פרטי הנושא שהוא מופקד עליו, מצליח לגרור מפעלים להרפתקת סרק שלא תוליד פיתוח ציוד מאושר ובר שימוש. כמי שהתנסה בכך, דומני כי ראוי שממלאי תפקידים במחלקות מחקר ופיתוח, אשר הן הן המניעות את גלגלי הפיתוח, יקפידו יותר לפני שיעלו בקשות פיתוח, אפילו בלתי רשמיות, שעלולות לבלוע זמן יקר וחקציבים, והגרוע מכל, שעלולות לדחות את הפיתוח של המוצר, שיש לו סיכוי להפך לציוד תקני ומועיל.

הצעתי היא אפוא להקים גוף מייעץ לנשק ולחימה בו, אשר יורכב מאנשים בעלי ניסיון של שנים בשימוש בנשק בכל צורות הקרב.

רעיונות פיתוח שיועלו במחלקות מחקר ופיתוח השונות יוכלו להיות נדונים עליידי גוף זה. הגוף הזה יציג את מסקנותיו והמלצותיו לגבי כל ההשלכות הרחבות הנוגעות לפיתוח הנשק או האבזר שלו.

סינון כזה יוכל למנוע טיפול בפיתוח מוצרים, שההצעה לפיתוחם באה תוך נקודת ראות צרה, מבלי לקחת בחשבון את כל ההשפעות הנוגעות לציוד זה. מצד שני המלצות של הגוף לגבי רעיונות שנמצאו מבטיחים, יכולות לעודד יחמות ברוכות.

לפי מיטב ידיעתי והכרותי, ישנם די אנשים מתאימים לאייש גוף כזה לטובת העניין.

"כוונת גיבוי" ממתכת, אם הכוונות המקוריות של הנשק, או נוספות, אך זה למקרה חירום כאשר כוונת ההחזרה ניזוקה). כוונות מסוג זה בוודאי מתאימות לרובים עבור יחידות לתפקידים מיוחדים ומערכות ביטחון, שנושאי הנשק שם אינם חשופים לתנאי הסביבה הקשים של החייל הקרבי.

כוונת אופטית רגילה. פתרון זה, שאף משפר בהרבה את סיכויי הפגיעה לעומת כוונות המתכת הרגילות, נקלט במידה רבה וכבר נמצא בשימוש. כוונת כזאת היא חלק מרובה הסער האוסטרי Aug בהגדלה 1.5x. תו הכיוון הוא עיגול. גם לרובה G-11 הגרמני בפיתוחו, יש כוונת אופטית בנויה בתוך הרובה. להתפתחות נוספת אנו עדים בארץ בדמות הכוונת האופטית "איתי" 1.5x (Hit-Eye 1500) שאותה אנו רואים בציור 5, מורכבת על ה"גליל". תו המכוון שלה הוא עיגול, מואר בלילה בבטח-לייט, ויש לה לעת הצורך "כוונת גיבוי" ממתכת — חריר ולהב.

גם "כוונת ההחזרה" וגם כוונות אופטיות יתרון הכולט הראשון לגבי היורה, שאין צורך ליישר שלוש נקודות במכוון (כוונת אחורית, כוונת קדמית ומטרה). ככוונת האופטית, כל העצמים הנוגעים למכוון (הצלב או העיגול והמטרה) נמצאים במישור הצלב והיורה כאילו מסתכל אליהם בלי צורך למקד את העין למרחקים שונים, ובכוונת ההחזרה — הנקודה "מושלכת" על המטרה. שיטות אלה פשוטות להדרכה ולשימוש, לאין שיעור לעומת כוונות המתכת.

לדעתי, כוונות אופטיות פשוטות ואמינות לרובי הסער הן הפתרון הנכון עבור עבוד החייל

בתחום שיפור הכוונת נבחנים הפתרונות הבאים:

א. כוונת Single Point. היורה מסתכל בשתי עיניים פקוחות ורואה נקודה אדומה מושלכת על המטרה בעינו האחת, ואת הדמות בעינו השנייה; כאשר הנקודה "על המטרה" הוא יורה. כוונת זו נוסתה פעמים רבות ונפטלה ככוונת לרובי סער.

ב. כוונת Aim Point. זו כוונת החזרה ללא הגדלה, ניזונה מסוללה ומשליכה נקודה אדומה לאין סוף. ניתנת לאיפוס לטווח קרבי אחד (אש סער). מבחינת ירייה בתנאים סטטירליים הוכח שיפור ניכר בסיכויי הפגיעה לעומת רובה מצויד בכוונות המתכת הרגילות. חסרונותיה: את עוצמת הנקודה יש לכוונן; גוף הכוונת גדול יחסית ומסתיר את שדה הראייה כשמסתכלים ממצב המיכוון; עד כמה שידוע לי, היא אינה עומדת בתנאי סביבה צבאיים, ואף היצרנים ייעדו אותה לציוד ולתפקידים מיוחדים ולא הציגוה ככלי צבאי.

ג. כוונת החזרה בעיקרון ה-Aim Point, אך שונה ממנה. זוהי כוונת ללא הגדלה, המורכבת משני חלקים, כך ששדה הראייה לפני היורה פתוח כולו, ובתוך חלון הנמצא בקו הכיוון, מופיעה נקודה אדומה, המושלכת על המטרה (ראה כוונת "רונית" של "אורטק" — ציור 7). בכוונת זו מושגות פגיעות טובות יותר מאשר בכוונות המתכת, אך חסרונותיה הם:

הכוונת ניזונה בדרך כלל מסוללה בעלת אורך חיים מוגבל, אף אם ארוך; ספק אם חלקיה שהם כל כך גלויים יוכלו לעמוד בתנאי הסביבה הנדרשים מרובה הסער הנישא בידי של לוחם. (נכון שיש לכוונת זו

הנחיתה בחוף האוואלי במלחמת "שלום הגליל" מזווית הראייה של המחבלים

אל"מ ראובן אבי-רן*

נחיתה חיל-הים הישראלי בחוף האוואלי
בליל 6-7 ביוני הפתיעה את ארגוני
המחבלים, למרות שבחודשים שקדמו
למלחמת "שלום הגליל" הם התכוננו
לקראת אפשרות של ביצוע הנחתות מהים
בכמה מוקדים לאורך החוף הלבנוני, כולל
שפך האוואלי. תוצאותיה של הפתעה זאת
משמשות עד היום נושא למחלוקת חריפה
ולחילופי האשמות בתוך ארגון ה"פתח"
ובינו לבין הסורים. מהספרות הפלסטינית
אשר נכתבה על המלחמה מסתבר כי
הנחיתה באוואלי לא טופלה כראוי על-ידי
מפקדת המחבלים בצידון, כי היו לה
השפעות הרסניות על מערך הפיקוד
והשליטה של המחבלים בדרום לבנון ועל
המורל שלהם וכי היא מהווה גורם חשוב
להתמוטטות המהירה (בראיית הפלסטינים)
של המערך הסדיר והסדיר למחצה של
ארגוני המחבלים בדרום לבנון. בעקבות
הנחיתה ציפתה הנהגת אש"ף כי צה"ל
ישעט במהירות צפונית לעבר ביירות אולם
הימנעותו מכך דומה כי הוותה הפתעה
נוספת בראיית המחבלים.
מטרת מאמר זה להציג את הנחיתה
באוואלי מנקודת מבטו של האויב במגמה
לבחון את תוצאותיה ואת משמעויותיה
ולחוסף בכך זווית ראייה חשובה נוספת
לניתוח פרשה זאת. המאמר מסתמך על
ספרות פלסטינית וסורית העוסקת במלחמה
ובעיקר גירסאותיהם של תומכי ערפאת
(גירסת אבו טיב, מפקד "כוח 17")
ומתנגדיו (גירסת אבו-מוסא, מנהיג
המורדים ב"פתח"). להשלמת התמונה
נעשה גם שימוש במסמכי שלל שנפלו לידי
צה"ל בעת המלחמה.

* על זווית הראייה הישראלית ראה מאמרו של מ' אלדר "איגוף ימי
כמבצע 'שלום הגליל', הנחיתה בחוף האוואלי", (מערכות 299).
מאמר זה הנו חלק מעבודה מקפת יותר על מלחמת "שלום הגליל" בראיית
הערבים. המחבר מוסמך אוניברסיטת ת"א בתחום המורח התיכון. ספרו
"אנטומיה של המעורבות הסורית בלבנון (1975-1985)" ייצא בקרוב
כסדרת "מרכז כושר", הוצאת מערכות.

האיגוף הימי — מודעות המחבלים
לשיטה והכנותיהם לקראת אפשרות
שכזאת

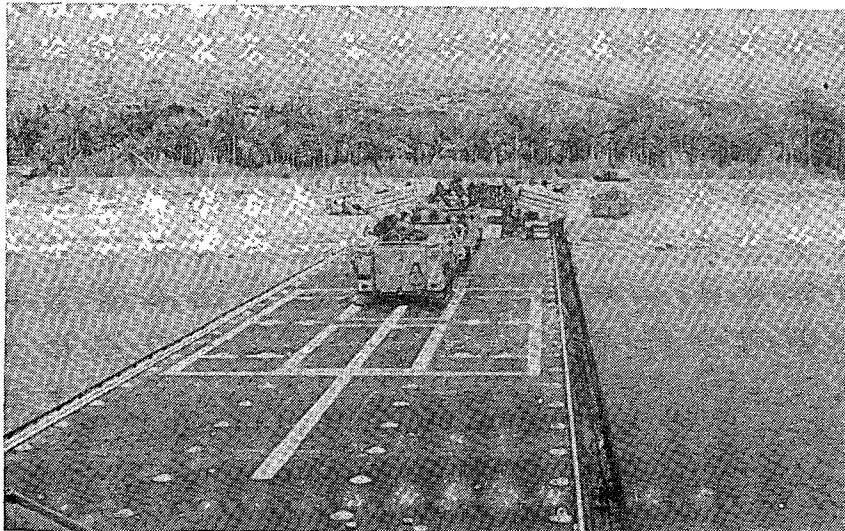
הנחיתה בחוף האוואלי הפתיעה את המחבלים
בעיתויה ובמקומה, הגם שעצם ביצוע איגוף ימי
והנחתות כוחות בנקודות מפתח שונות לאורך
החוף הלבנוני נצפו על-ידי הנהגת אש"ף ואף
על-ידי צבא סוריה כדרך פעולה אפשרית של
צה"ל, ואף נערכו לקראתם הכנות מוקדמות
בחדשים שקדמו למלחמה. הערכה זאת של
המחבלים דומה שהתבססה לא רק על ניתוח
"קרקע" ו"אויב" אלא גם על מידע אשר הגיע
לידם ממקורות שונים. בין השאר אפשר
שהתבססה על מידע שדלף מהמחנה הנוצרי על
פוטנציאל הנחיתה של צה"ל ועל רעיונות
ישראליים שהוצגו בפני הנוצרים בדבר הנחתות
כוחות ניכרים בנמל ג'ונייה על מנת לסגור על
ביירות מעורפה!

על פי ספרות פלסטינית, שפורסמה לאחר
המלחמה ועל פי מסמכי שלל מהמלחמה התמקדו
חששות המחבלים מפני נחיתה ימית בשני
אזורים: בראש ובראשונה ברצועת החוף בין
ח'אלדה לדאמור וזאת כחלק מתכנית ישראלית
נרחבת שמטרתה ללחוץ את הכוח הצבאי של
המחבלים בין הפטיש הישראלי בדרום לסדן של
המיליציות הנוצריות במזרח ביירות ("פעולת
האקורדיון" ב"ז'רגון של יאסר ערפאת)². איזור
שני, שבו התמקדו חששות המחבלים, היה איזור
בתי הזיקוק בזהראני וזאת — על פי מסמך שלל
— על-מנת לנתק ולכתר את כוחות המחבלים
בדרום לבנון ולהשמידם. בו בזמן לא הוציאו
המחבלים מכלל אפשרות גם הנחתות כוח ימי
מצפון לצידון ובניתוח סעיף ה"אויב" ב"פקודת
מבצע מס' 4" של הגדוד אשר היה ממונה על הגנת
איזור צידון ("גדוד חללי ספטמבר") מה-28
באפריל 1982, אחת מדרכי הפעולה האפשריות
המוזכרות הנה "החפת גדוד קומנדו ימי על החוף
צפונית לצידון ובאיזור הזהראני על-מנת לנתק את
צור וצידון בו זמנית".

על רקע הערכה בסיסית זאת ביצעו ארגוני
המחבלים בחודשים שקדמו למלחמה שורת
הכנות שנועדו לקדם פני נחיתה ישראלית
אפשרית. בהנחיית יאסר ערפאת תוגברו מוצבי
המחבלים לאורך רצועת החוף המשתרעת
מהשכונה השיעית אל-אזאעי (בדרום ביירות)
ועד לאיזור דאמור, שופרו הביצורים לאורך החוף
(מקלטים, בונקרים), הוצבו סוללות חת"ם
בגבעות השולטות על ציר החוף ועל אזורי נחיתה
אפשריים, הוכנו מצבורי אספקה ושופרו התיאום
הבינארגוני³. באיזור הזהראני רוכזו כוחות חי"ר
וחת"ם, הוכנו כוחות עתודה וב"פקודת מבצע מס'
1" של "צבא שחרור פלסטיין" (9 במאי 1982)
נקבע כי "כוחות הנחיתה הימית של האויב
יושמדו מייד עם היכנסם לטווח האש האפקטיבי
של כלי הנשק... כוחות האויב שיצליחו לבצע
הנחתה והחפה יושמדו על-ידי קבוצות לוחמים,
כאשר כל קבוצה תכלול חמישה אנשים המצוידים
בנשק נ"ט, בנשק אוטומאטי, רימוני יד
ומוקשים". אולם דווקא בשפך האוואלי לא נעשו
הכנות מיוחדות לקדם פני נחיתה אפשרית אם
משום שהחשש מפני ההחפה במקום זה לא היה
אקוטי או בשל מחסור חמור בכוח אדם
ובאמצעים להגנת איזור צידון.

היערכות מחבלים במרחב הנחיתה

אויב בעין — כוח המחבלים הקרוב ביותר לאיזור
הנחיתה היה ערוך בקרבת הכפר עלמאן, לא הרחק
מגשר האוואלי (לטענת "אבו מוסא", מנהיג
מורדי "פתח", נמצא הכוח כ-400 מטרים מגשר
האוואלי). כוח זה שכלל מפקדת פוג' צש"ף +
חמישה טנקים היה אמור לפעול מיידית ולסכל כל
ניסיון נחיתה בחוף האוואלי בעודו באיבו.
אויב אפשרי — במרחב העיר צידון היה ערוך
גדוד מתוגבר של "פתח" + פלוגת טנקים (טי-34)
+ תותחי שדה, נ"ט ונ"מ. על-פי מסמכי שלל,
ועל-פי הספר שיצא בדמשק⁴ לבחסותו של שר
ההגנה הסורי מצטפא טלאס⁵, היו ערוכים באיזור
צידון הכוחות הבאים:

חוף הנחיתה — מבט ממערב

חוף הים ופאתי העיר צידון מדרום לחוף הנחיתה — מבט ממערב

הראשון אודות הנחיתה הגיע למפקדה בכיירות ב־2210' וניתן להניח כי גם המפקדה בצידון קיבלה אותו בסביבות אותה השעה (כלומר — כ־25 דקות לאחר הנחתת כוח הקומנדו הימי בחוף הנחיתה וכעשר דקות לאחר ההיתקלות עם המחבלים). עשר דקות מאוחר יותר (2220) התקבל מברק נוסף על נסיגת הנחתה באוואלי, בצידון ובאל-זהראני' (כפועל לא בוצעו כל הנחתות נוספות. הנחיתה בזהראני בוצעה רק ב־9 ביוני). בשעה 0130 התקבל מברק, שדיווח על התנגשות המחבלים עם פלוגת טנקים של הקומנדו הימי (ההתנגשות עם כלי הרכב של המחבלים ארעה כשלוש שעות וחצי לפני כן!) ועל ירי אינטנסיבי של ספינות קרב והפצצת מטוסים על תל שרחביל (בקסתא) (כפועל לא היה

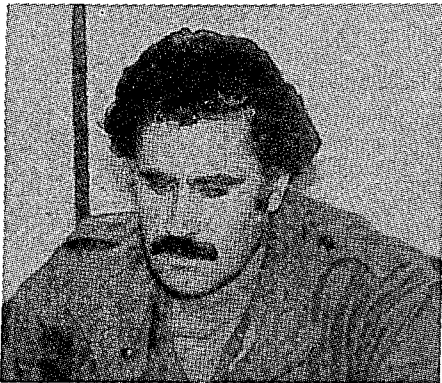
את ראש החוף ולהרחיב את ראש הגשר וב־2330 התקבלה בקשר ההודעה שהחוף מוכן לנחיתה. ב־2355 בוצעה החפת אח"י בת־שבע ובעקבותיה באו נחתות נוספות. הנחיתות לוו באש ארטילרית שנפלה בקרבת הספינות אך לא גרמה לנזקים. מהגירסאות השונות של המחבלים (של תומכי ערפאת ומתנגדיו) ברור כי בליל 6-7 ביוני שרר "ערפל קרב" במפקדות המחבלים בצידון ובכיירות וכי היו ליקויים חמורים בדיווח ובתהליך קבלת ההחלטות לאורך כל דרגי הפיקוד של המחבלים: מפקדת פוג' צש"ף בעלמאן, מפקד "כוחות הקסטל" (במפקדת הדרום) בצידון והמפקדה הכללית של המחבלים בכיירות. התמונה המתקבלת מרשימת מברקים אותה מביא אבו אל-טיב כספרו הינה כדלקמן: הדיווח

- א. בעיר צידון הייתה ממוקמת מפקדת "כוחות הקסטל" של "פתח", אשר שימשה גם כמפקדת על של ארגוני המחבלים והשמאל במרחב דרום לבנון. מפקדה היה עקיד (אל"מ) חאג' אסמאעיל צרצור מה"פתח".
- ב. גדוד סדיר של ה"פתח" ("גדוד חללי ספטמבר"), מתוגבר בלוחמים מארגונים אחרים וכמורכב בפלוגת טנקים (טי"4), סוללת מרגמות 120 מ"מ וחת"ם שדה ונ"ט (בעיקר 75 מ"מ ו-106 מ"מ). הכוחות הללו היו מפורזים בין הגבעות השולטות על העיר ונקודות מפתח בחוף העיר וביצורים המובילים אליה.
- ג. לוחמי מיליציה בלתי סדירים (כולל נערים) היו שותפים להגנה על מחנות הפליטים עין אל-חלווה ומיה מיה.

בתפיסת המפקדה הממונה על הגנת צידון היו כוחות אלה בלתי מספיקים להגנת המרחב החיוני של העיר הגדולה צידון, הגבעות השולטות עליה, הצירים המובילים אליה ומחנות הפליטים שבה. "פקודת מבצע מס' 4" להגנת העיר (28 באפריל 1982) קובעת כי להגנת העיר דרוש כוח בסדר גודל של חטיבת חי"ר מתוגברת בגדוד טנקים ומסתיימת במסקנה כי "ההגנה על צידון וכן המשימות שהוקצו בפקודת מבצע מספר 4 אינן ניתנות לביצוע בכוחות ובאמצעים המצויים...". אולם, למרות זאת, טוענים מתנגדי ערפאת, הכוח שהיה מצוי בקרבת מקום הנחיתה באוואלי ויחידות המחבלים הנוספות שבעיר היו מסוגלים בהחלט לסכל את הקמת ראש הגשר על-ידי הקומנדו הימי הישראלי ולמנוע הרחבתו. הם מוסיפים וטוענים כי העדר סיוע אווירי משמעותי בשעות הלילה ואופיו הטופוגרפי של איזור הנחיתה (ריבוי כוסתנים, שביניהם עוברות דרכים צרות) היו אמורים להקל על ההתנגדות לנחיתה ולגרום אבידות כבדות לכוח הנוחת. על רקע זה עולה אפוא השאלה מדוע התאפשרה הקמת ראש הגשר הישראלי באוואלי והרחבתו בקלות יחסית וללא התנגדות משמעותית?

תגובת המחבלים לנחיתה — מחדלים בפיקוד ובלחימה

על-פי מאמרו של מייק אלדר, ועל-פי שיחה של המחבר עמו הונחת כוח הקומנדו הימי בחוף הנחיתה בסביבות השעה 2145 ונפרס בשטח בהתאם לתכנית שהוכנו מראש. לאחר זמן קצר בסביבות שעה 2200, נתקל הכוח בשני כלי רכב של המחבלים שנעו לעבר חוף הנחיתה והתפתח קרב קצר, שבו נהרגו כשבעה מחבלים והושמדו כלי רכבם. בעקבות כוח הקומנדו הימי הורדו לחוף גם כוחות הצנחנים שתפקידם היה לאבטח

אל"מ חאג' אסמאעיל, מפקד המחבלים בדרום לבנון — ברח מצידון בעקבות הנחיתה

סיבה נוספת למחדלים בקרב נגד הכוח הפולש תולים המחבלים (והסורים) בהפצצה אינטנסיבית של איזור הנחיתה על-ידי חיל-האוויר הישראלי. בספרו של אבו מוסא מועלית טענה כי מטוסי חיל-האוויר הישראלי הפציצו את מוצב האוואלי שלושה ימים לפני הנחיתה. בספר הסורי, שבחסות מצטפא טלאס, מודגש כי חיל-האוויר הישראלי התמקד ב-6 ביוני אחר הצהריים בהשמדת כל המטרות הצבאיות באיזור הנחיתה: הפצצת יחידת הטנקים של צש"ף בעלמאן, מוצבי תל שרחביל (בקסתא) ורמילה ומוצבים נוספים בעיר צידון. כמו כן נורתה אש ארטילרית על-ידי ספינות חיל-הים על איזור שפך האוואלי. הפצצות אלה השמידו את מרבית האמל"ח של המחבלים כך שבידי המחבלים שיצאו נגד הכוח הנוחת נותר נשק אישי בלבד¹². טיעונים אלה אין בהם ממש. על הנחיתה באוואלי, במקום בזהראני, הוחלט רק תוך כדי תנועה של כוח הקומנדו (ראה מאמרו של מייק אלדר). יתרה מזאת חיל-האוויר וחיל-הים נמנעו מריכוך איזור הנחיתה מחשש לגילוי מקום הנחיתה וגם בעת הנחיתה עצמה לא ניתן, כאמור, שום סיוע באש מצד חיל האוויר או חיל הים. מעבר למחדלי הפיקוד בצידון שאכן נעשו ומעבר לתירוצים אודות הריכוך המאסיבי של איזור הפעולה שאין בהם ממש, אין להתעלם מהעובדה הפשוטה שחיילי צש"ף, שהיו בקרבת מקום הנחיתה ושכידם היו חמישה טנקים, לא גילו התנגדות אפקטיבית, לא הפעילו את השריון שברשותם ודיווחיהם למפקדות הממונות היו מבובלים וכוזבים. נראה, כי לאחר ההיתקלות הראשונה, זמן קצר לאחר הנחתת כוח הקומנדו הימי, העדיפו מרביתם להימלט מהמקום מאשר להמשיך ולגלות התנגדות לכוח הנוחת. לו הופעלו הטנקים שבידם יחד עם כוחות חי"ר ורטילריה שהיו בידי המחבלים באיזור, במהירות ובנחישות, אין ספק שהיה בידם לגרום אבדות לכוחותינו ולשבש את פעולת ההנחתה ואזי הייתה זו עלולה להסתיים בתוצאות שונות לחלוטין.

ובלתי מאורגן, בעיקר מצד מוקדי התנגדות במחנות הפליטים בצור ובצידון. אולם המחבלים ככוח צבאי מאורגן נשכרו והתפוררו והמורל שלהם נפגע קשות והקרב החשוב על צידון (בעיקר במחנה הפליטים עין אל-חלווה) התנהל בהמשך ללא הכוונה מרכזית.

עד לנחיתה באוואלי עדיין שררו ספקות בקרב הנהגת אש"ף בביירות באשר להיקף המהלך הצבאי הישראלי וליעדי. בעקבות הנחיתה התחזקה הערכת הנהגת אש"ף בביירות כי מטרת ישראל אינה מצטמצמת לדרום לבנון אלא בכוונתה להכות את המחבלים ומפקדותיהם בביירות. הנהגת המחבלים חששה כי צה"ל ינצל את ההצלחה וכוחותיו ישעטו במהירות צפונה עד לביירות. על רקע זה ביצעו ארגוני המחבלים שורת צעדים חפזים כגון ירי חת"ם 130 מ"מ מאיזור נעמה לעבר מקום הנחיתה, מיקוש ומלכוד נקודות חיוניות לאורך כביש החוף בין צידון לדאמור, תפיסת עמדות בשטחים שולטים לאורך הציר ותגבור מקומות חיוניים כגון ג'יה, דאמור וח'לדה. בפועל נמנע צה"ל מלהתקדם במהירות צפונה והתמקד בכיתור וכיבוש צידון ובכך ניתן למחבלים רווח זמן להתאושש מהלם הנחיתה ולהערך לקראת ההתקדמות הישראלית לביירות אשר החלה למעשה רק ב-9 ביוני.

מדוע לא גילו המחבלים התנגדות משמעותית בפני הכוח הנוחת?

מדוע לא פעלו המחבלים במהירות ובנחישות מול הכוח הנוחת באוואלי? שאלה זאת הפכה למוקדו של יו"כ מר ונוקב בשורות "פתח" ובין הנהגת "פתח" לבין המשטר הסורי.

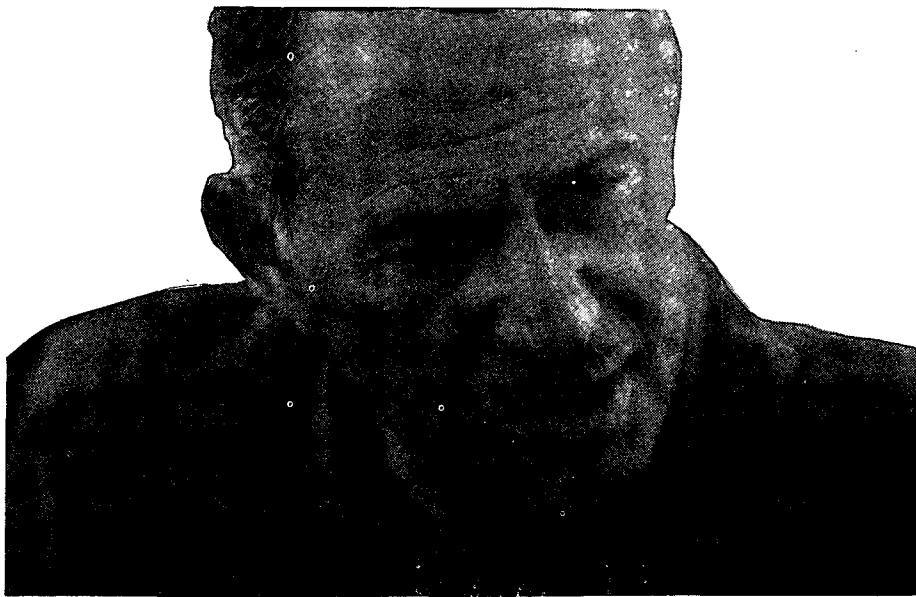
מבקרו של יאסר ערפאת מנסים לתלות את הקולר במחדלים במערכת הפיקוד והשליטה. לטענתם גילה חאג' איסמאעיל הססנות בערב הנחיתה, ופחדנות למחרת הנחיתה ואלה איפשרו את הנחיתה הישראלית ה"חלקה". חאג' איסמאעיל עצמו טען כעבור שנה, כי כלל לא ברח מצידון אלא פשוט מצא את עצמו מנותק מאנשיו ולכן העביר, כביכול, את מפקדתו צפונה. יאסר ערפאת, לאחר המלחמה, ניסה לתת גיבוי לחאג' איסמאעיל במנותו אותו (יחד עם מינוי קצין נוסף שנכשל, אל"מ אבו האג'ים, למפקד ה"פתח" בבקאע) למפקד ה"פתח" בצפון והדבר היווה קטליזטור לתנועת המרד נגד ערפאת בראשות אבו מוסא¹⁰, אולם מאוחר יותר, לאחר סילוק המחבלים מלבנון (דצמבר 1983), נאלץ יאסר ערפאת להודות בראיון שהעניק לחוקר פלסטיני יליד ארה"ב (רשיד ח'אלדי) כי חאג' אסמאעיל אכן לא התאים לתפקידו¹¹, כפי שאכן עולה מניתוח האירועים סביב הנחיתה באוואלי.

שום סיוע באש של חיל האוויר או חיל הים בעת הנחיתה מחשש לפגיעה בכוחותינו). ב-0145 התקבל דיווח על מערכה קשה בין שריון המחבלים לשריון הישראלי (טנקי המחבלים כלל לא הופעלו). ב-0230 דווח על ניסיון נחיתה נוסף באוואלי (כשעתיים וחצי לאחר ההחפה של אח"י בת שבע) ועל התפרסות הכוח הנוחת. ב-0345 דווח על פגיעה ישירה בספינת קרב ישראלית מול גשר האוואלי ועל כך שהספינה בוערת (להד"מ). ב-0840 דווח על כך שב-0800 נעו שתי קבוצות מחבלים לעבר גשר האוואלי, התנגשו עם כוחות ישראליים ופגעו בשני טנקים ובמספר חיילים. למחבלים נהרסה מכונית צבאית ונפגעו שתיים נוספות (להד"מ)⁸.

לטענת "אבו אל-טיב", מפקד "כוח 17", משקיבל יאסר ערפאת בחדר המבצעים את ההודעה הראשונה על הנחיתה הוא שוחח אישית, באלחוט, עם מפקדת "כוחות הקסטל" (מפקדת הדרום) והורה לה לשלוח תגבורת לאיזור הנחיתה על-מנת להכות בכוח הנוחת, שלדעת הנהגת המחבלים היה עדיין קטן במספרו. לא ברור האם אכן הוציא יאסר ערפאת הנחייה שכזאת או שמא הועלתה טענה זאת רק לאחר מעשה על-מנת לנקותו מאשמת מחדלי מפקדת הדרום. מכל מקום ברור כי חאג' איסמאעיל ומפקדת "כוחות הקסטל" לא התייחסו ברצינות לדיווחים שהגיעו מהשטח אודות הנחיתה, יתכן משום שראו בהם דיווחי סרק הנובעים מ"עצבנות" המחבלים (ואכן כפי שראינו הדיווחים היו מבובלים ובלתי מדויקים). כיוון שכך מעבר לתגובה הראשונית לא נעשה שום ניסיון רציני להעביר תגבורת לאיזור הנחיתה (תגבורות שהיו בהישג יד ובקרבת מקום), להפעיל את כוח הטנקים שבעלמאן נגד הקומנדו הימי או להנחית אש ארטילרית מאסיבית לאיזור שפך האוואלי. העדר תגובה אפקטיבית, טוען אבו מוסא, איפשר לכוח הנוחת להתגבר על כוח צש"ף בעלמאן, להרחיב ולבסס את ראש הגשר שלו ולתפוס מקומות שולטים, כגון תל שרחביל (בקסתא) באיזור הנחיתה.

תוצאות הנחיתה

הכוח, אשר נחת בחוף האוואלי, ניתק את מפקדת הדרום של המחבלים מהעורף שלה בביירות. מפקד "כוחות הקסטל" חאג' איסמאעיל נטש את המפקדה ביום המחרת, ה-7 ביוני, ונמלט לבקעת הלבנון. בעקבותיו הלך רס"ן כמאל אל-שיח', מפקד "גדוד חללי ספטמבר" שהיה ממונה על הגנת מרחב צידון. בכך התמוטטה למעשה מערכת השליטה והפיקוד של המחבלים בדרום לבנון כולה ומכאן ואילך נשאה התנגדותם לצה"ל — שעדיין נמשכה כמה ימים — אופי ספוראדי

אבו־מוסא — מנהיג המורדים כ"פתח" — הכישלון הפך כבידו מכשיר חשוב לנגח בו את יאסר ערפאת ואת הנהגת "פתח" ואש"ף

יאסר ערפאת — הנחיתה הישראלית הפכה למכשיר לניגוחו עבור מורדי "פתח"

אחד מטנקי T-34 שבידי המחבלים — חמשת הטנקים שהיו בקרבת מקום הנחיתה לא הופעלו נגד הכוח הנוחת

סיכום

מטרת הנחיתה בחוף האוואלי, כותב מייק אלדר במאמרו, "הייתה להשיג הכרעה מוקדמת באיזור מרוחק מהחזית העיקרית, לנתק את כוחות המחבלים ממפקדותיהם, לאפשר התקדמות מהירה של כוחות צה"ל צפונה ולקדם נשק מסייע (תותחים ארוכי טווח) כדי שיוכל להעסיק מטרות בצפון גזרת הפעולה של צה"ל מוקדם ככל האפשר."

מטרות אלה הושגו במלואן ואף מעבר לכך. המחבלים הופתעו מהנחיתה והתנגדותם לה לא הייתה אפקטיבית הן כתוצאה ממחדלי פיקוד ושליטה של מפקדת המחבלים בצידון (ושל חאג' איסמאעיל אישית שגילה הססנות, פחדנות והעדר מנהיגות בעיתוי קריטי) והן כתוצאה מהעדר רוח לחימה בקרב המחבלים שהיו קרובים למקום הנחיתה ויכלו לפעול נגד הקומנדו הימי. תוצאות הנחיתה היו הרסניות, מההיבט הפלסטיני: הן גרמו ל"נתק" בין צידון והכוח הצבאי של המחבלים בדרום לבנון לבין המפקדה בכיירות, גרמו להתמוטטות מפקדת הדרום של המחבלים והביאו לפגיעה קשה במורל המחבלים בדרום לבנון.

בעקבות הנחיתה המוצלחת ציפו המחבלים להתקדמות מהירה של צה"ל לעבר כיירות והחלו בהכנות חפוזות לקידום פני אפשרות שכזאת. אולם כאן נכונה להם ההפתעה השנייה, לאחר ההפתעה הראשונה שבעצם הנחיתה באוואלי: צה"ל נמנע מלהתקדם במהירות צפונה ולהגיע תוך פרק זמן קצר לכיירות תוך ניצול ההלם והמבוכה שהמחבלים היו נתונים בהם כ-7 ביוני. ובכך ניתן למחבלים רווח זמן חיוני שאיפשר להם להתעשת ולתגבר את ציר צידון-כיירות ולהיערך

הערות

1. זאב שיף ואהוד יערי, מלחמת שולל (ירושלים ות"א: הוצאת שוקן, 1984), עמ' 73.
2. מקדם (סא"ל) אבו אל-טיב, רעידת האדמה של ביירות בניורה השלישית (עמאן: 1984 מהדורה שנייה), עמ' 92. "כוח 17" שבראשו עמד אבו אל-טיב היה מופקד על הגנת הגיורה השלישית בכיירות (שחולקה לגזרות אחריות) ומכאן שם הספר (להלן: אבו אל-טיב).
3. שם, ע"ע 66-69. הכנות אלה באו לידי ביטוי גם במסמך שלל של אש"ף (מה: 15 במרס 1982) ובסקירת מצב הכוננות באיזור דאמור.

4. לטענת "אבו מוסא" נמצאו מפקדת הפוגי וחמישה טנקים כ-400 מ' מגשר האוואלי. נראה כי כפועל הם היו מרוחקים יותר. האשם עלי מחסן, ההתקוממות (דמשק: דאר אל-ג'ליל, 1984, מהדורה שנייה), עמ' 463 (להלן: "ההתקוממות").
5. על היערכות המחבלים באיזור הנחיתה ראה "קבוצת אנשי מחקר" בחסות עמאר (רב אלוף) ד"ר מצטפא טלאס (שר ההגנה הסורית) הפלישה הישראלית ללבנון (דמשק: מוסד תשרין לעתונות ולפרסומים, 1983), ע"ע 120-121 (להלן: "הפלישה הישראלית ללבנון").
6. על-פי רשימת מברקים שהתקבלו מבסיסי המחבלים בדרום לבנון במפקדה בכיירות כפי שמוכאים על-ידי אבו אל-טיב. אבו אל-טיב, עמ' 118.
7. שם.
8. שם, ע"ע 107-128.
9. שם, עמ' 107.
10. ראובן אבר'רן, הקונפליקט הסורי-פלסטיני בלבנון: לאומיות סורית מול פרוטיקולריות פלסטיני (ת"א, אוניברסיטת ת"א, מרכז דיון, מאי 1985) עמ' 29.
11. יאסר ערפאת בראיון לרשיר ח'אלדי Rashid Khalidi Under Siege & P.L.O. Decisionmaking during the 1982 War. (New York, Columbia University Press, 1986 p. 198.)
12. "הפלישה הישראלית ללבנון" ע"ע 120-121.

חידוש או רציפות?

הקמת אגף כוח האדם (1948) כדגם לשינוי ולחידוש

ד"ר זהבה אוסטפלד*

שתי הפיסות נתגבשו בהנהגת היישוב בשנים 1945 — 1947 לגבי ראיית המלחמה העתידה להתחולל ובדבר האויב שעתידי לקחת בה חלק. האחת — של פיקוד ה"הגנה" שצפה לחימה נגד הגורם הערבי הא"י בהיקף נרחב מזה של מאורעות 1936-1939, אך לא מלחמה כוללת. והאחרת של בן-גוריון — שהחזיק בתיק הביטחון של הנהלת הסוכנות החל מדצמבר 1946 — ואשר צפה מלחמה כוללת נגד צבאות ערב הסדירים, או בלשונו: "חזית חדשה שפירושה סכנה חדשה, פלישה ומלחמה".

בתפיסות אלה היו קשורות שלוש שאלות קיומיות: לאיזו מלחמה יש להתכונן; איזה כוח יש להקים; אילו אמצעים נדרשים לנו. בכל אלה קבעה תפיסתו של בן-גוריון והשפיעה יותר מכל על הקמת הצבא הסדיר וארגונו כגוף חדש ושונה מארגון המחותר שקדם לו.

מטרת הדברים הבאים היא לתאר את תהליכי השינוי שהחלו להסתמן בבניין הכוח הצבאי, מאז הפעלת גיוסי החובה על-ידי מרכז "המפקד לשירות העם" (נובמבר 1947), במגמה להתמודד עם גישות מחקריות הטוענות כי צה"ל הוא המשך של הגוף המחתרתי שהיה קיים לפניו, ולהוכיח טענה אחרת: למרות שנקלטו בו גם מרכיבים שהיו קודם לכן ב"הגנה", הרי בעיקרו של דבר צה"ל הוקם כגוף חדש, שונה מהגוף שקדם לו, במבנה, בארגון, במשטר ובדפוסי הפעולה. טענה זו דורשת תיאור נרחב של כל אנפי המטכ"ל. אולם במאמר זה בחרתי להתמקד בתיאורו של אגף אחד — אגף כוח האדם.

היו ערוכות לכך שכל יישוב יהודי בכל חבל ארץ יוכל להחזיק מעמד בפני תוקפנות אשר תבוא מפנים הארץ עד אשר תבוא עזרת המשטרה והצבא. את מצבה הקשה של ה"הגנה" נטה ליחס לתקופת המאבק נגד הבריטים, שבה הוסטה הפעילות מהחזית הערבית למאבק המזוין נגד הבריטים, כולל פעילות בנושאי העפלה והתיישבות.

עוד אמר גלילי באותה ישיבה: "כל סדרי הביטחון הרגילים היו עוזבים ורפויים במידה גדולה מאוד, כי במשך שנים הסכנה הערבית לא הייתה ריאלית. מבחינה נפשית היו נתונים לשטח אחר". לתפיסה זו היו השלכות על היקף הכוח שהוכן לשעת משבר זו, ציודו, חימושו, משטרו ותפיסתו, כפי שהוכח בשעת מבחן ראשונה, שבועות מספר לפני פרוץ המלחמה. באוקטובר 1947, עם התקרב מועד ההחלטה על גורל הארץ, גבר החשש מפני מתקפה ערבית. מועצת הליגה הערבית שהתכנסה בעלי הכרזיה, כי מדינות ערב חייבות לנקוט צעדים צבאיים לכל אורך גבולות פלשתינה. מאז אמצע אוקטובר ריכזו הסורים כוחות צבא מול אצבע הגליל, וכסוף החודש, חצה כוח סורי קטן את הגבול. במקביל ובנפרד מהחלטת מועצת הליגה הערבית, החליטו הסורים לרכז כוחות ליד הגבול, וכוח קטן אף חצה את הגבול בסוף אותו חודש. עוד קודם לכן הכריז מטה ה"הגנה" על מצב הכן ארצי ושלח תגבורת לאצבע הגליל; בשאר חלקי הארץ הוכרו גיוס חלקי.

היה זה למעשה תמרון הגיוס האחרון שערכה ה"הגנה" לפני פרוץ המלחמה ושבא לבחון את

רקע בשנים 1945-1947 — שטף את העולם הערבי גל התעוררות לאומית. גילויו הבולט היה הקמת הליגה הערבית (מרס 1945) שביטאה את האחדות הערבית ואחת ממטרותיה הייתה לנהל מלחמה בהגשמת הציונות. המנהיגות הערבית דחתה על הסף את רעיון חלוקת א"י, וטענה, כי "פלשתינה ערבית ואין לבתרה מיתר הארצות הערביות, היות והיא לב האומה הערבית וגורלה תלוי בגורל מדינות ערב". בשורת כנסים שהחלה לקיים, נקבע המצע האיריאולוגי והמדיני והושמעה לראשונה התראה בדבר מעורבות אפשרית של מדינות ערב בסכסוך הערבי-יהודי.

ה"הגנה" — כוח המגן של היישוב, לא הייתה מנותקת מהתמורות שחלו בעולם הערבי. כבר מראשית 1945 עמד לרשותה מידע על ההקצנה הלאומית שחלה בעולם הערבי, ועל החלטות מדיניות ואופרטיוויות ביחס לשאלת א"י, אך למרות זאת שללה הנהגתה את הסכירות של מתקפה כוללת. ואכן בתכניותיה האסטרטגיות והאופרטיוויות האחרונות לפני פרוץ מלחמת העצמאות (תכנית ב' ספטמבר 1945 ותכנית מאי 1946), נערכה למאורעות בהיקף שאמנם עלה על מאורעות 1936-1939, אך לא מלחמה כוללת. פיקוד ה"הגנה" נשאר אפוא צמוד לתפיסה, שגיבש מאז החלו גלי המרד הערבי בראשית שנות ה-20. זו גרסה מלחמה זעירה והתארגנות אקטיבית נגד הגורם הערבי המקומי המתבססת על "מעפלות התקפה קטנים", של "כוחות מזוינים זעירים", ועל שיטות הגנה תקיפה כדרך של פעולות גמול בנוסח המאבק המזוין נגד הבריטים. פיקוד ה"הגנה" לא צפה את האיום העיקרי מצד צבאות ערב הסדירים עקב מעורבותן של מדינות ערב בסכסוך הערבי-יהודי.

היטיב להציג תפיסה זו הרמ"א, ישראל גלילי, שאמר בישיבת ועד הביטחון (19.10.47): "עד הזמן האחרון כוח הגנתנו מחושב לעמידה בפני פורענויות של ערבים עד לכואה של עזרת המשטרה והצבא [הבריטי]... התכניות הממשיות

* המאמר הינו עיבוד של פרק מתוך עבודה לתואר דוקטור לפילוסופיה שנכתבה באוניברסיטת תל-אביב בהדרכת פרופ' יהודה ואלך, ואושרה על-ידי סנאט האוניברסיטה בשנת 1978. מאמר זה יתפרסם בשני חלקים: החלק הראשון המובא כאן עוסק בגיבוש הדפוסים הארגוניים; הגיוס והקליטה; ארגון ורישום; והמינהל הצבאי.

החלק השני, שיוכר בגליון הבא, יידונו הנושאים: משטר ונהוג צבאי; חוק השיפוט הצבאי; המינויים והקמת שירותי הפרט. כן יובא דיון מסכם שיידרש לשאלת החידוש שבעיצוב הדפוסים הארגוניים באכ"א — המערכת.

מידת כוננותה לקראת הבאות. לקחי התמרון חשפו ליקויים בתחומי המודיעין, הלוגיסטיקה, הגיוס ובתחום ההיערכות של ההגנה המרחבית. ליקויים אלה לימדו כי "ההגנה", שזו עתה החלה לצאת מהמחותר העמוקה שאליה נקלעה בתקופת המאבק, לא זו בלבד שלא הייתה ערוכה לעמוד בפני פלישה כוללת של צבאות ערב, אלא אף התקשתה לעמוד נגד מאורעות בהיקף נרחב שיימשכו תקופה ממושכת. מצב זה תואר באותה ישיבה של ועד הביטחון על-ידי גלילי כך:

"בסיוור שסיירתי אתמול (18.10.47) בגליל העליון, נתגלתה תמונה שיש בה כדי ללמד על מצבנו. באו יחידות, לא היו סידורי שיכון. הסתדרו באורוות, במחסני בגדים, במתכנים ועוד. סידורי ההלכשה של האנשים רחוקים מאוד מלהניח את הדעת... האנשים חסרים מעילי חורף, חסרים מזרונים ועוד. זאת לגבי התנאים החומריים". בהמשך דבריו העיד גלילי על מצבה העגום של "ההגנה" בהצטיידות ובחמימוש: "לפגוש טורי צבא משוריינים ומוזינים — זוהי בעייה טאקטית שאין לה פתרון בתנאי הנשק שיש ליחידות שלנו". כך ציין את המגבלות באימון וברמת הפיקוד: "חוסר הניסיון הצבאי הממשי, הרמה הבלתי מספיקה של הפיקוד הגבוה... הקורס הגבוה ביותר שיש לנו הוא קורס של מ"מ... לא הצלחנו לפתוח בית-ספר לפיקוד גבוה... להשיג מומחים בחוץ לארץ... עד היום יש לנו רק כוח קטן של חי"ש, אבל רמת האימון שלו אינה מספיקה, מפני שהאנשים היו מתאמנים על-פי רוב, בשבתות או בשעות הערב ומעטים מהם היו יוצאים לאימון רצוף אחת לשנה". חמור היה המצב בכוח האדם, כפי שהראה תמרון הגיוס. אופיינית לכך הייתה ההיענות באיזור המרכזי והמאוכלס ביותר של היישוב — ת"א רבתי, שבה הצליחה "ההגנה" לגייס 4,800 איש, כולל הגדנ"ע¹.

לקראת מלחמת העצמאות היה ברור, כי תורת הביטחון של "ההגנה", מטרות המלחמה כפי שהבינה אותן והיערכותה לא היוו מענה הולם למלחמה האמיתית שעמדה בשער. בתקופה זו היה דרוש שינוי מהפכני בעולם המושגים, בראיית הכוח שיש להקים, מבנהו, ייעודו, היקף התקציב והצידוד. ובעיקר נדרש שינוי מהותי בתחום המחשבה הצבאית. שינויים אלה הגה וחולל דוד בן-גוריון — אז יו"ר הנהלת הסוכנות — שהפך לאבי מדיניות הביטחון החדשה.

בדצמבר 1946 קיבל בן-גוריון את תיק הביטחון במסגרת הסוכנות, במגמה לגבש את תורת הביטחון ולהיערך לקראת המלחמה הצפויה עם הצבאות הסדירים של מדינות ערב. העימות, טען בן-גוריון, יהפוך להתמודדות לחיים ולמוות בין שני יריבים הטוענים לאותה ככרת ארץ, לכן לא יהיה מנוס מהכרעה, ויש לעשות הכנות

מיידיות ולהיערך לקראת המלחמה הצפויה, או כפי שבן-גוריון ניסח זאת בצורה תמציתית: "חזית חדשה, שפירושה סכנה חדשה, פלישה ומלחמה" (יוני 1947)². היה זה חידוש מהפכני בהערכת המצב ובראיית העיתוי. כדי להגיע להחלטות אופרטיוויות, ערך בן-גוריון במחצית הראשונה של 1947 "סמינר" מעמיק, שבו למד באופן יסודי את מבנה מערך הביטחון הלאומי הקיים, ובדק את השאלה העיקרית — האם ארגון "ההגנה" ערוך להתמודדות? והאם יוכל לעמוד בפני פלישה ערבית כוללת? התמונה שהצטיירה ב"סמינר" הייתה קשה: "שאנחנו במידה כזאת לא מוכנים, שאף פעם לא תארתי לעצמי זאת"³ ויתרה מזאת: "אם נסמוך על כוח זה נתחייב בנפשנו".

מסקנתו של בן-גוריון הייתה נחרצת: "צריכים להקים צבא — פשוטו כמשמעו".

את הצבא החל לבנות לפי דגם של צבאות סדירים שקמו בתקופת משבר, ומאפייניו היו: היעזרות במסגרות מבנה קיימות; השפעת הדגם המערבי שהובאה על-ידי יוצאי צבא סדירים במלחמת העולם השנייה, וצרכי המלחמה המשתנים. כל אלה הכתיבו את דפוסי המבנה של צה"ל, שמהלך בנייתו וגיבושו עתידים היו לחול כל משך מלחמת העצמאות. בהתאם לתפיסתו של בן-גוריון החלו לקום ולהתגבש בסוף 1947 וראשית 1948, הצבא על מטהו הכללי, החילות, השירותים ועוצבות השדה.

את הבסיס להקמת הצבא הסדיר היוו גיוסי החובה על-פי שנתונים שהונהגו החל מסוף 1947 וראשית 1948 ואשר הקיפו את כל משאבי כוח האדם כיישוב ויותר מאוחר בתפוצות. מסגרות "ההגנה" הקיימות היוו גורם מרכזי בקליטת גיוסי החובה. אך היה זה לפרק זמן קצר. עד מהרה נבלע הגרעין המקורי של "ההגנה" בארגון הצבאי החדש.

על הכוח החדש הוטלו שתי מטלות כבדות משקל: האחת — ניהול המערכה עם ערביי ארץ-ישראל ולאחר מכן עם צבאות ערב והאחרת — הגנה על הקמת המדינה. ההחלטה להנהיג גיוסי חובה גמלה במוסדות היישוב, משהתקבלה התפיסה של בן-גוריון בדבר העימות הצפוי עם מדינות ערב, ובדבר הצורך להיערך לשעת מבחן זו. ואכן המהלכים המדיניים, אשר החלו להסתמן במחצית השנייה של 1947 הראו בעליל כי נתאמתו תחזיתו: ועדת האו"ם המליצה לחלק את הארץ לשתי מדינות עם מעמד מיוחד לירושלים בשלטון האו"ם. עמדתם הנחרצת של מדינות ערב ומנהיגיהן נגד החלוקה ונגד הקמת מדינה יהודית הוכיחה, כי על היישוב להתכונן למלחמה אשר תכריע את גורלו לדורות. בן-גוריון, אשר היה שקוע אותה עת בבחינת נושא הביטחון בהקשרו הרחב, ראה בפעולת הגיוס שאלה קיומית ועל כן

דרש להפעילה בעוד הבריטים בארץ. המוסדות הלאומיים נרתמו למשימה. הם החליטו להקים את מנגנוני הביצוע עוד לפני החלטת העצרת הכללית של האו"ם, כדי שעם קבלתה, ניתן יהא להפעיל את תכניות הגיוס. בהחלטתה שקלה ההנהגה המדינית שלוש מגבלות כבדות משקל: קשייו של האו"ם לבצע את החלטותיו; התנגדות המנהיגות הערבית לביצוע החלוקה ועמדתה העוינת של הממשלה הבריטית; וכן מגבלות "ההגנה" לעמוד מול מתקפה מרוכזת ומשולבת של ערביי ארץ-ישראל וארצות ערב.

המוסדות הלאומיים בהנהגת בן-גוריון הסיקו, כי לשם ניהול מלחמה טוטלית, יש להפעיל גיוסי חובה בהיקף ארצי, במקום גיוס מתנדבים על-פי קריטריונים מחמירים של המחותר.

שיקולים אלה עמדו בפני בן-גוריון, שעה שהחליט להפקיע את נושא הגיוס ממתה "ההגנה" בראשות המפקדה הארצית ולהקים מוסד מיוחד שיעסוק בביצועו. בראשית אוקטובר 1947, התגבשו בישיבות הנהלת הסוכנות ו"ועדת המצב"⁴ הצעות להפעלת מוסד זה. בדיוניה הראשונים קיבלה "ועדת המצב" שתי החלטות אופרטיוויות: "להרכיב מוסד מרכזי לגיוס" ולגייס בשלב ראשון את גילאי 17-25 ומעלה לפי הצורך. בהתאם לכך הוקם ב-19.11.47 "מרכז המפקד לשירות העם" (מקודם "מרכז המפקד לשירות הציבור"), לשם גיוס היישוב "לשירות העם", שחרג במהרה מאוכלוסיית "ההגנה" המגויסת. החלטת האו"ם, שנתקבלה מספר ימים לאחר מכן, נתנה לגיטימציה בינלאומית להקמת המדינה כדרך ולפעולות המתחייבות מכך. זמן קצר לאחר הקמת מוסד הביצוע, והפעלת צווי ההתייצבות והגיוס, פרצה המלחמה. נושא הגיוס הפך לנושא המרכזי ואבן בוחן לדרג המדיני והצבאי כאחד בניהול המערכה. אחריות מטה לנושא רגיש זה הטיל בן-גוריון על אגף כוח האדם במטה הכללי.

אגף כוח האדם — הקמה וגיבוש דפוסים ארגוניים

אגף כוח האדם היה גוף חדש במטה הכללי אשר הוקם ביולי 1947 לקראת המלחמה הצפויה.⁵ לפני הקמתו, חסדו במטה "ההגנה" המסגרות והמנגנון, אשר בעזרתם ניתן לקיים שליטה ממוסדת על כוח צבאי סדיר ומגויס למעט מטה הפלמ"ח שעסק בגיוס אנשים לשורותיו, ומנגנון הקבע המצומצם של "ההגנה".

על האגף החדש הוטל לבצע את התפקידים המרכזיים הבאים:

● ארגון תהליכי קליטה של כוח אדם מגויס

אגף כוח אדם

ראש אגף כוח אדם

שליש | קצין תכנון

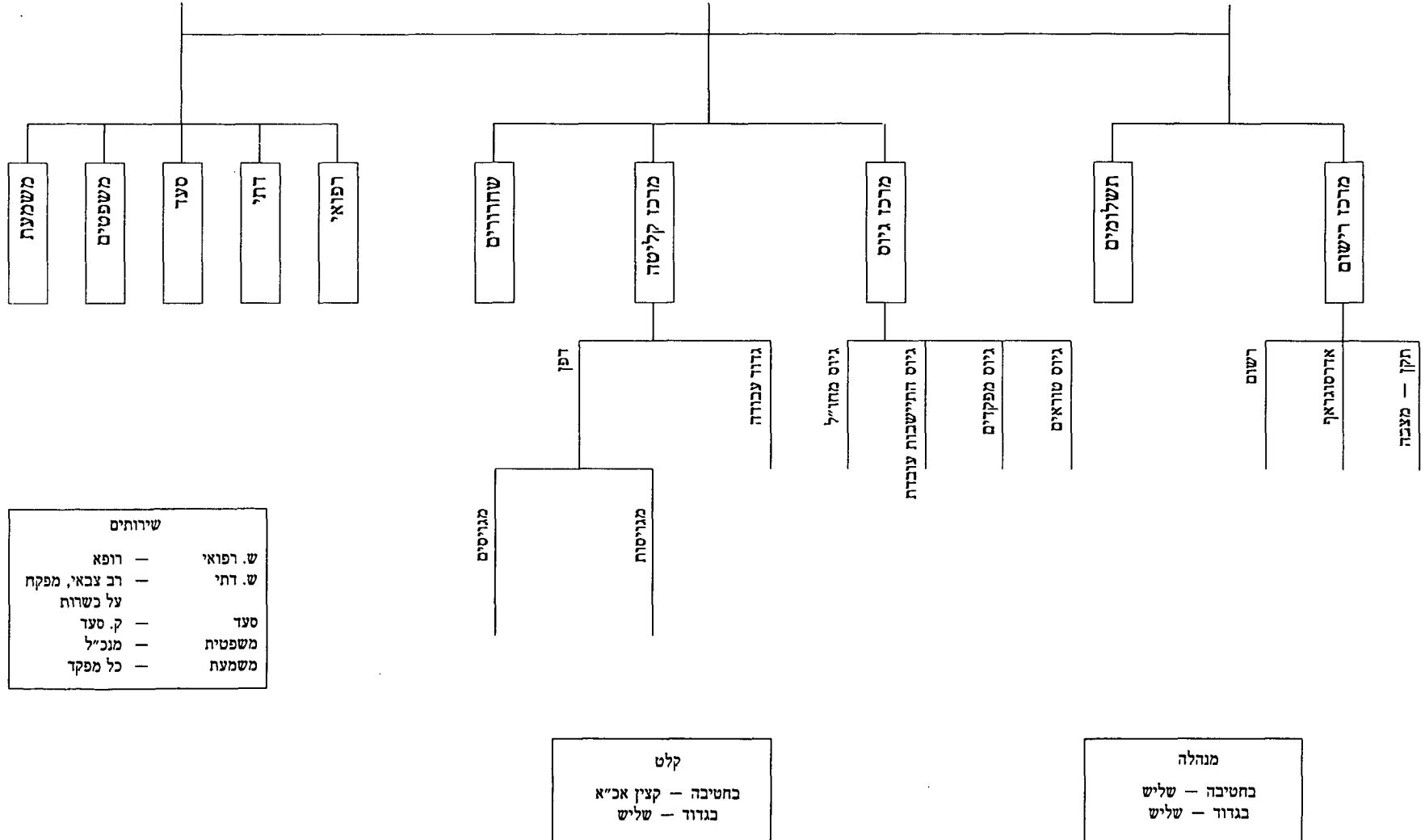
מזכירות

הנהלת חשבונות

סגן (קצין גיוס וקלט)

קצין מנהלה ארגון

קצין שירותים

שירותים	
ש. רפואי	- רופא
ש. דתי	- רב צבאי, מפקח על כשרות
סער	- ק. סער
משפטים	- מנכ"ל
משמעת	- כל מפקד

— סיווגו הרפואי, מקצועי, משכלי, כולל שיטות תגבור ופינוי.

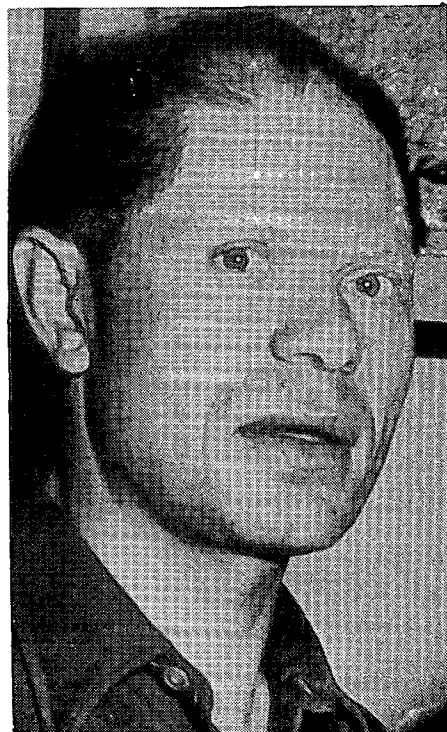
- ארגון מינהל תקין של כוח אדם.
- כינון נהלי משטר ונוהג; הפעלת חוקת שיפוט צבאית.
- הקמת שירותי פרט ותיאומם.

כפועל החלה עבודת האגף עם הקמתם והפעלתם של מחנות הקליטה, שעליהם הוטל לקלוט את המגויסים החדשים, לציידם, לאמנם אימון ראשוני ולהציבם ביחידות באמצעות קציני החיל.

הפעלת גיוסי החובה הייתה, אפוא, מהגורמים המכריעים במהפך שחל בתקופה זו — מארגון מחתרת לצבא סדיר, שבמאי 1948 נקרא על-פי חוק הריבון — צה"ל. שש הן התופעות המייחדות תקופה זו והמשתקפות בפעילות של אגף כוח האדם מאז הקמתו בשלהי 1947 ועד הקמתו הפורמלית של צה"ל במאי 1948:

- מעבר מארגון מתנדבים הפועל במחתרת לצבא מגויס מתוך חובה; מארגון חשאי הנשען על כוח אדם סלקטיבי ומתנדב לגוף צבאי אוטונומי, המבוסס על הפוטנציאל של היישוב כולו בגילאי הגיוס ועל ראשית הפוטנציאל של התפוצה.
- מעבר מארגון טריטוריאלי-מיליציוני הפועל בהתאם לכללי הקונספירציה לצבא המתחיל להתנהל בגלוי והמקיים שירותי ארגון ומינהל צבאי ממוסד.
- מעבר ממשטר של ארגון מחתרת למשטר של צבא סדיר: ממשמעת פנימית של גוף מתנדב למשמעת של ארגון צבאי.
- מעבר מארגון מחתרת הנשען על מוסדות אזרחיים לארגון צבאי המקיים שירותי פרט במסגרת המטה המקצועי.
- הקמת האגף (לכוח אדם) במסגרת המטה הכללי בהתאם לתפיסת המכנה הבריטי, בהתבסס על הידע שנרכש על-ידי יוצאי צבאות סדירים בתקופת מלחמת העולם השנייה, ובהתאם ללקחים שהופקו ויושמו לתנאי הארץ.
- קיום פונקציות צבאיות ואזרחיות כאחת באגף כוח האדם, בהעדר מיניסטרויון שיעסוק בגיוס כוח אדם לצבא.

בניית האגף החדש הוטלה על משה לרר (צדוק), איש "הגנה" ותיק, אשר היה מקובל על בן-גוריון, על יעקב דורי ועל ראשי האגפים במטכ"ל כאחת. מינויו הרשמי, בדומה לשאר ראשי האגפים נחתם ב-16.11.47, אם כי עד פברואר 1948 נחשב כממלא מקום⁸. בדומה לשאר

משה לרר שימש כ"הגנה" בשני תפקידים מרכזיים — ראש לשכת ההדרכה ומפקד גליל הדרום. על אישיותו העידו שניים מקציני אכ"א הבכירים: "לרר היה אחד הקצינים במטכ"ל שבן-גוריון סמך עליהם ללא סייג. גם ידין קיים איתו יחסים תקינים והטיל עליו תפקידים קשים בהספקת צרכים וכוח אדם למבצעים. אם כי לרר חסר היה ניסיון צבאי, הייתה בו התכונה לחפש ולמצוא את האנשים המכיוונים את הנושא, לשתף איתם פעולה וללמוד מהם. משה לרר היה אדם קשה, אך בעל שכל ישר, עם כושר עבודה בלתי רגיל ויכולת ניתוח, נכון לקבל עצה ומוכן לשמוע. הוא ידע להעריך ולשקול, כמו שמפקד צריך לעשות ולכן היה מקובל גם על חלק מהקצינים יוצאי הצבא הבריטי. מבחינת השקפתו היה קרוב יותר לאנשי ה"הגנה" והפלמ"ח, אם כי מבחינת יחסו לנושא משטר ומשמעת היה מוכן לקבל את דעתם של יוצאי הצבא הבריטי.

ראשי האגפים נדרש להקים את האגף הצבאי החדש כמעט יש מאין. ואכן לרר, שבא מתפקידי פיקוד והדרכה במחתרת, אם כי נעדר ניסיון צבאי סדיר בעבודת מטה, ביצע את מדיניותו של בן-גוריון בהטילו את מלאכת הקמת האגף על יוצאי הצבא הבריטי⁹, כפי שאמר לרר עצמו: "רוצה להדגיש ולציין, שבתפקידים הראשיים באגף כוח האדם נמצאים חיילים" [יוצאי צבאות סדירים].

התארגנות פנימית זו איפשרה לראש אכ"א להקים את האגף על מחלקותיו ושירותיו ולגבש

את תקניו במתכונת צבאית סדירה.

התכנונים הראשונים להקמת האגף החלו עוד בחקופת "הסמינר" (מאי 1947), וההחלטה על הקמתו התקבלה חרשיים לאחר מכן, אך הפעלתו למעשה החלה בראשית 1948 עם קליטתם של שנתוני הגיוס הראשונים. בתקופה זו שונה שמו של האגף מספר פעמים והוא נתכנה "מחלקת פרסונל" ואגף "השלישות הכללי", עד שבסופו של דבר נקבע שמו — "אגף כוח האדם" (אכ"א). יש להעיר כמובן שמינוח אחיד טרם היה אז, והשימוש במונחים "אגף", ו"מחלקה" לא היו בעל המשמעות הנודעת לו כיום.

ניתן להבחין בשני שלבים עיקריים וכמעט מקבילים בהתפתחות אכ"א שחלו בחודשים נובמבר-מאי 1948. בשלב הראשון, עם הנחת היסודות למבנהו ועם הקמת מערך חי"ר, החל האגף לפעול בתפקידו כמטה מתאם. בשלבו השני, עם הקמת מערך שירותי הפרט, החל לפעול בתפקידו הנוסף כמטה מקצועי.

הקמת האגף על שני שלביו התאפיינה בפעולה מאורגנת שהתנהלה על-פי תכנית קבועה מראש ובהתאם לדגם הבריטי כפי שהוכאה על-ידי יוצאי הצבא הבריטי ובראשם הבכיר בקציני הבריגדה לויטננט-קולונל אפרים בן-ארצי. אך בעיקר הושפע מבנהו מן התפיסה הבריטית של הוועדה לתפקידי מטה אשר הוקמה בשלהי 1947 ושהפכה בחודשים פברואר-מרס 1948 למחלקה לתפקידי מטה ועליה הוטל לקבוע את מבנה הצבא ותפקידיה. בראש הוועדה עמד סגן הרמטכ"ל צבי לשצ'ינר (אילון) והיועץ הצבאי המקצועי שלה היה מונטי גרין, אשר שירת בצבא הבריטי בהודו בדרגת לויטננט-קולונל.

את מטרותיו של האגף המתהווה ראתה הוועדה ב-14 תפקידים עיקריים: גיוס כוח אדם לצבא; מיון יחידות ותיגבורן; שחרור משירות צבאי; טיפול רפואי; רפואה מונעת ופינוי נפגעים; אחריות לסיפוק צרכי סעד ודת; טיפול בשבויי מלחמה, חללים ובתי-קבורה, משטר ומשמעת צבאית; נושאי טכס ואירוח אורחים רשמיים של הצבא; וכן איסוף נתונים סטטיסטיים ופרסום פקודות שגרה. כן קבעה הוועדה את העיקרון של הפרדה בין הפונקציות האזרחיות לצבאיות, שהיו שלובות בעבודת האגף (עיקרון שיושם עם הקמת משרד הביטחון) ואף המליצה למנות מזכיר צבאי לרמטכ"ל שיטפל בענייני פרט של קצינים. המלצה זו באה לידי ביטוי בהקמת מחלקת הסגל. היה זה מכלול של נושאים חדשים, שלא נתקיימו קודם לכן במחתרת, ואך סמלי הוא, כי החל מינואר 1948, החלה הוועדה לתפקידי מטה לנקוט בכל מסמכיה את המונח "צבא" ולהשתמש בשפה גלויה, במקום הכינויים ומונחי המחתרת, שבהם הוסיפו להשתמש ראשי האגפים ותיקי

מונטי גרין היועץ הצבאי מקצועי של הוועדה לתפקידי מטה

שירות דתי — תפקידו היה לספק את צרכי הדת בצבא; לייעץ למפקדות בנושאי דת; למנות ולאמן רבנים צבאיים; לרשום קברים ולארגן לוויית בתיאום עם מרכז הרישום ולסייע למפקדים בשמירת המוראל ביחידות.

הפעלת שנתוני גיוס החובה ובכלל זה בעלי משפחות ועולים חסרי תשתית כלכלית הצריכה הקמת שירותי רווחה למגויסים במסגרת הצבא ולא להסתמך על השירותים האזרחיים. הוחלט אפוא להקים שירות סעד ועליו הוטל לטפל בבעיות האישיות של המגויסים, להגיש שירותי רווחה ליחידות בשיתוף עם מוסדות הסעד האזרחיים ובתיאום עימם ולפקח על עבודתם.

שירותי תשלומים — החלטה נוספת הייתה להקים שירות זה בהתאם לחוקת תשלומים שתיקבע. בכך חרגה הוועדה מתפיסת המבנה הבריטי שבו מתקיימים נושאי הרישום והתשלום (Pay Records) במסגרת ארגונית אחת.

חיל עזר לנשים — שבו תשרתנה נשים בתפקידי עזר, כדי לשחרר גברים לתפקידים קרביים.

השירותים כאכ"א — שבעה במספר — שהוקמו בהתאם להחלטות הוועדה ואורגנו כדרג ביניים בין האגף המטכ"לי לבין עוצבות השדה, היו נתונים לפיקודו הישיר של ראש אכ"א ומתואמים על ידי מחלקת השירותים שבאגף.

הגדרת המבנה והתפקיד של אכ"א על שירותיו, כפי שנקבעו בדיוני הוועדה לתפקידי מטה, הביאה למפנה בשלושה מישורים:

— הונח היסוד למבנה של האגף במתכונת המקובלת במטות צבאיים סדירים. מבנה זה איפשר את הפעלתו כמטה מתאם וכמטה מקצועי כאחת.

— הובא עיקרי תפיסת המבנה של ענף השליש הכללי הבריטי (A), כפי שהייתה ידועה ומופרת ליוצאי הצבא הבריטי.

משפטי לרמטכ"ל בנושאי חוק צבאי, אזרחי ובינלאומי; לפקח על קיום החוק הצבאי באמצעות מערכת בתי דין צבאיים ולייעץ לרמטכ"ל בנושאי ביטול, או המתקה, של פסקי דין שייקבעו בתי משפט צבאיים. אך קודם לכל אלה יש להניח יסוד לחוקה צבאית. תפיסה זו השפיעה על תהליך של מעבר ממערכת שיפוטית של גוף מחתרתי למערכת משפטית של צבא, המתנהלת על-פי חוקה צבאית בבתי משפט קבועים.

שירות משטרה צבאית — (מקודם "שירות משמעת") הוקם לשם אכיפת החוק והמשפט ועליו הוטל לנהל בתי סוהר צבאיים, לחקור פשעים, לפקח על העברת גייסות ואמצעי תחבורה, לשאת באחריות לנושאי משמעת, לאבטח מתקנים ומחנות צבא, לאמן את הסגל ולסייע באימון אנשי משטרה צבאית ביחידות.

שירות רפואי צבאי — עליו הוטל לעסוק ברפואה פעילה ומונעת ביחידות הצבא; לנהל יחידות רפואה צבאיות; להגיש טיפול רפואי לנפגעים ולחולים; לקיים מערכת הדרכה ואימון לסגל הרפואי; להקצות ציוד רפואי ולחלקו; לתאם עם אג"א נושאי הספקת ציוד רפואי ולקיים פיקוח טכני על רכישתו והחסנתו; ולקיים קשר עם מוסדות אזרחיים לניצול יעיל של מערכת בתי החולים ובתי הבריאה. לראשונה נעשה ניסיון להינתק מהמערכת האזרחית, אשר עד אז הגישה שירותי רפואה לכוחות (מד"א, קופות חולים ובתי חולים).

סגן הרמטכ"ל צבי איילון, על הוועדה לתפקידי מטה בראשותו הוטל לקבוע את מבנה הצבא ותפקידי

אפרים כן-ארצי, בכיר קציני הבריגדה. הקמת אכ"א התנהלה על-פי תכנית קבועה מראש ובהתאם לדגם הבריטי

ה"הגנה". הוועדה הבינה, כי תפקידה לעסוק בהקמת צבא סדיר ולא במסגרות מחתרתיות. בהתאם לתפיסה זו החליטה להקים שני מרכזים פונקציונליים: מרכז קליטה (לימים בסיס קליטה ומיון) ומרכז רישום (לימים שלישות ראשית).

תפקידו של מרכז הקליטה היה לקלוט את הטיירוים, לרשםם, לחסנם, למינם, לספק להם ציוד, לאמנם וכן להציבם ביחידות על-פי הנחיותיו של מרכז הרישום. אחריותו של מרכז הרישום כללה:

★ ניהול מערכת רישום מרכזית של הפרט (בנושאי קורסים, העלאות בדרגה, חופשת מחלה, עריקות, נפקדות, עבירות משמעת, ענישה, שבי, אותות הצטיינות, רישום מרכזי של רמתם המקצועית של הקצינים ומקום הימצאם.

★ ריכוז נתונים סטטיסטיים על מצבת כוח האדם ביחידות ומקום חנייתן.

★ ריכוז דרישות לקבלת כוח אדם לסוגיו.

★ פרסום הוראות על הצבות, העברות ותגבורות.

★ רישום מקרי מוות, מקומות קבורה, וחפצי חללים.

★ ביקורת על מערכת הענישה המשמעתית של המפקדים, כדי לוודא ביצועה על-פי החוקה הצבאית.

★ רישום כלבי שירות.

במקביל להקמת שני המרכזים דנה הוועדה בהקמת שירותי פרט במסגרת המטה המקצועי וקבעה את זיקתם לאכ"א. הייתה זו הפעם הראשונה שהוטל על הצבא להתקיים על שירותים צבאיים אוטונומיים ולאחר דיונים ממצים החליטה הוועדה להקים את השירותים הבאים:

שירות משפטי — כגוף ביצוע המופקד על נושאי חוק ומשפט צבאי. הוטל עליו לשמש כיועץ

מתגייסים

המטכ"לי, במקביל להפעלת גיוסי החובה, היוותה נקודת מפנה וסימנה את קיצו של משטר הגיוס במחתרת שנתאפיין בגיוס סלקטיבי ואיכותי שתהליך הקליטה בו היה איטי ומוגבל.

לראשונה נקבע משטר גיוס לצבא סדיר, המבוסס על גיוס טוטלי של משאבי כוח האדם, על שיתוף פעולה וחלוקת סמכויות בין הזרוע הצבאית לבין זו האזרחית. בשלב הראשון הוחלט על גיוס מלא של גילאי 18-25 ושל מפקדים עד גיל 40, גם אם הדבר יפגע במשק היישוב ובמוסדותיו. הייתה זו משימה קשה. בראשית המלחמה, לא עמדו לרשות היישוב כלים של מדינה ריבונית ולמוסדותיה לא ניתנה סמכות הכפייה של הגיוס. כמו כן שרר מחסור כבד בכל הדרוש לקליטת המגויסים. אך חרף הקשיים החל אכ"א עוד בסוף 1947 להפעיל את הליכי הגיוס ולהקים מחנות לקליטת המגויסים ולהציבם ביחידות באמצעות קציני החיול. ליד החטיבות הוקמו סניפים, כדי לסייע בגיוס כוח האדם בשטח הפיקוד שלהן.

במרס 1948, משגבר זרם המתגייסים, הוקם בקריית מאיר בתל-אביב מחנה קלט מרכזי לקליטת המגויסים. הדבר נעשה אמנם בכוח ההחלטה של הוועדה לתפקידי מטה להקים מחנה מרכזי גדול ("דיפור"), אך קצב הקליטה לא הדביק את קצב הגיוס וראש אכ"א הגדיר את "בעיית הגיוס" כ"בעיית המפקדים". כדי להתגבר על בעייה זו, הציעה הוועדה לתפקידי מטה להקים "גדוד אימונים", או מנגנון של גדוד קיים (קצינים וסמלים) לצורך קליטת הטרורנים ואימונם. ואכן בעקבות הצעה זו נפתחו קורסים להכשרת

גיוס וקליטה — אכ"א/1 נושא הגיוס, לא זו בלבד, שהיה מהנושאים המרכזיים שהוטלו על האגף, אלא גם המורכב ביותר, בשל נגיעתו הישירה למשק הלאומי הכולל, ששולבו בו גם אלמנטים אזרחיים.

לצורך הוצאתו לפועל נקבעו שלושה דרגים הירארכיים:

א. הדרג המדיני, שבמסגרתו הוסמך ועד הביטחון להחליט על גיוס השנתונים בהתאם לדרישות אכ"א (סמכות זו הועברה לממשלה הזמנית עם הקמתה).

ב. הדרג האזרחי, "מרכז המפקד לשירות העם", שהיה מוסד מגייס של כוח האדם לצרכי הצבא והמשק האזרחי כאחת.

ג. דרג המטה הכללי, שבו נתבע אגף כוח האדם לפעול בהתאם לתכנית בניין הכוח הצבאי, ולקבוע מדיניות גיוס כוח אדם לשירות הצבא. עם הפעלת גיוסי החובה נקבעו תחומי האחריות. על "מרכז המפקד" הוטל לטפל במגויס עד לחיולו, ועל אכ"א הוטל לטפל בחייל למן חיולו ועד שחרורו.

את ביצוע מדיניות הגיוס הטיל ראש אכ"א על מחלקת גיוס וקליטה (אכ"א/1), שבין מטלותיה היו: "תכנון כוח האדם המגויס והלא מגויס, תכנון שיטות הגיוס, איסוף ועיבוד נתונים סטטיסטיים על התייצבות, גיוס, חיול וקליטה... פיקוח על תיאום עבודת מרכז הגיוס עם קציני החיול, ריכוז עבודת נציגי הצבא בוועדות הערעורים המרכזיות, פיקוח על מיון וקליטה, פיקוח על הקלטים, על עבודת בסיסי האימונים" וכן טיפול במגויסי חו"ל. הקמת מחלקת הגיוס בדרג

— הוכר הצורך בהפרדת פונקציות אזרחיות והעברתן לרשויות אזרחיות לפי הדגם הבריטי, אשר בו הופקד משרד העבודה והשירות הלאומי על ביצוע חוק השירות הלאומי ואף נשא באחריות להספקת כוח האדם לשירותים המזוינים בהתאם לדרישות משרד ההגנה.

הכרה זו קיבלה ביטוי מעשי במחצית השנייה של 1948 עם הקמת משרד הביטחון. בהתאם לקרוי היסוד שהתוותה הוועדה התגבש מבנה אכ"א בחודשים ינואר-מאי 1948¹⁰, וזה כלל שלוש מחלקות בהתאם לפונקציות העיקריות שהוטלו עליו:

מחלקת גיוס וקליטה — אכ"א/1 בראשות מיכאל פלדבלום, שפיקחה על פעולת מרכזי הקליטה.

מחלקת ארגון — אכ"א/2 בראשות קלמן קיט, שפיקחה על פעולת מרכז הרישום.

מחלקת שירותים — אכ"א/3 בראשות זאב מליון, שתיאמה את שירותי הפרט.

מחלקה רביעית — מחלקת פיקוח בראשות שמעון (סניה) סרקין הוקמה ביוני 1948. כן נכללו בתחום סמכות אכ"א — נשיאות בית הדין העליון שחלשה על מערכת בתי הדין הצבאיים ופיקחה על המנגנון המשפטי.

המחלקות עסקו בנושאי תכנון, תיאום ופיקוח כאחת.

מבנה זה של אכ"א נתקיים עד לאפריל 1949. המחלקה הראשונה שנדרשה במסגרת הכוללת להפעיל את נושאי הגיוס והקליטה בצבא הקם 'מתגבש הייתה המחלקה לגיוס וקליטה.

ומתגייסות

בכוחות עצמם שלא באמצעות מנגנון הגיוס המרכזי. כך נהגו גם יחידות שהיו מעוניינות בבעלי מקצוע ומומחים. אכ"א היה ער לבעייה, וכבר בינואר 1948 פירסם הוראות שנועדו לבטל נוהג זה. נאסר על החטיבות ועל שאר היחידות לגייס אנשים לצרכיהן המקומיים והודגשו סמכויות מחלקת גיוס וקליטה. אך לא היה בכוחן של הוראות אלה כדי למנוע את הגיוס ה"פרטיזוני", כפי שפונה הגיוס הישיר של אנשים לחטיבות, בכלל זה "חטיפת" אנשים ו"חטיפת" הכשרות שלמות, בטרם עברו את מנגנון הגיוס הרגיל. הרבו בנוהג זה חטיבות הפלמ"ח, אשר בדרך זו הבטיחו את גיוס ההכשרות ליחידותיהן. גם אנשי המשקים החקלאיים, שגילו עניין בגיוס הכשרותיהם לפלמ"ח, שיתפו פעולה ב"חטיפת" ההכשרות, מבלי שאנשי המשקים עברו את תהליך הגיוס. כשיטה זו לא הקפידו היחידות על גיל המגויסים ועל רמת בריאותם.

במרס 1948, פורסמה הוראה שחייבה את היחידות שגייסו אנשים שלא במסגרת הממוסדת להחזירם, שאם לא כן "לא יעבירו לרשותן את האנשים מהגיוסים השוטפים". בהוראה אחרת שנשלחה למטה הפלמ"ח, נאסר על גיוס ישיר של עולים חדשים. אך כל זמן שמנגנון הקליטה לא התגבר על הקשיים, המשיכו החטיבות ואף גדודים ויחידות קטנות בגיוס ישיר של כוח אדם. עם הפעלת הרישום המסודר בצבא על-ידי מרכז הרישום, ניתנה הוראה שלא להכיר כחיילים במי שיגיע ליחידות ללא אכוונת אכ"א. אך גם הוראה זו לא חיסלה את התופעה. ביוני 1948

הגיוס ההמוני והמהיר תוך כדי ניהול המלחמה לא איפשר לסנן כוח אדם ולנפותו, מה גם שחסרו קריטריונים ברורים למיון מסודר של כוח האדם המתגייס. כתוצאה מכך נקלטו בצבא אנשים שלא עמדו בקריטריונים שהיו נהוגים בעבר. בין המגויסים ניתן היה למצוא גם מספר נוצרים, עריקים בריטים, אנשים בעלי עבר פלילי ואפילו, כפי עדותו של חוטר ישי, גם אלמנטים של ה-C.I.D., שהסתגנו לצבא.

נוספו לכל אלה בעיות קיום של משפחות המגויסים. הגיוס הנרחב על-פי שנותנים הביא לשורות הצבא מפרנסים המטופלים במשפחות, ועולים שזה מקרוב באו וחסרו בסיס כלכלי. העובדה שטרם הונהגה בצבא חוקת התשלומים, הביאה לירידת מוראל הלוחמים ולתופעות של עריקה. סגירת מפעלים ומוסדות או צמצום פעולתם, הביאו לגלי ערעורים. נוספו גם תופעות של השתמטות. כל אלה פגעו במהלך הגיוס. בנוסף, ניתן היה לחוש בעליל בהעדר חלוקת סמכויות ברורה בין אכ"א לבין הרשויות האזרחיות, כמו גם העדר עבודה מתואמת עם שאר אגפי המטכ"ל.

ואכן, בתקופה הראשונה התקשה אכ"א לקיים שליטה מרכזית על גיוס כוח האדם בהתאם למדיניות. תרם לכך במידה רבה המעמד האוטונומי שהיה למפקדי החטיבות בראשית המלחמה, ושנבע מהקצב האיטי של הגיוס ומילוי השורות, מהמחסור הכבד בכל הדרוש לקליטת המגויסים ומהעדר דרג ביניים בינם לבין אגפי המטכ"ל. מצב זה ניצלו המח"טים לגיוס אנשים

מדריכים ולאומן המתגייסים והכשרתם ללחימה. פעולת מחנות הקליטה קיבלה תנופה עם השלמת התייצבותם של קצינים וסמלים יוצאי צבאות סדירים ואחר-כך גיוסם. סגל פיקודי מנוסה הוזרם למחנות הקליטה, וניהולם הסדיר הופקד בידי קצינים אלה. במחנות הקליטה נקבע תקן קבוע ונהלים צבאיים לתהליך קליטת הטיירוניס, שכלל מיון, רישום, מיון למקצועות, חלוקת ציוד ולבוש, אימון בתרגילי סדר ומשמעת וכללי ניקיון. התהליך הפך לאוטומטי, לאחר שבוצע על-ידי סגל פיקודי המנוסה בהלכות צבא סדיר. אך עד אז נתקל אכ"א בקשיים בנייהול מדיניות גיוס עקבית ובסגירת הפערים בין הדרוש למצוי.

חסרה עדיין מערכת לאכיפת הגיוס על-פי חוק והרגלי משמעת צבאיים, כפי שניתן ללמוד לדוגמה ממכתבו של מפקד חטיבת אלכסנדרוני (17.12.47): "בזמן גיוס הח"ש (חיל השדה) נתקלנו בכמה קשיים... א. ההתיישבות העובדת: כמה משקים של הקיבוץ המאוחד ושל 'השומר הצעיר' סירבו למלא את המכסה, אשר הטלנו עליהם, בטענה שההוראות בדבר גיוס מקבלים הם רק מוועד הביטחון של ארגונם... כמושבות: החומר הממושב בחלקו הגדול מעניי העם, פועלים, חקלאים, או עולים חדשים, אשר חיים מן היד לפה... במקום אחד עזבה קבוצה... את הבסיס כלי רשות המפקד."

בנוסף, חסרה תשתית לוגיסטית לקליטת המגויסים (מחנות, מבנים, ציוד אישי ויחידתי, כלי רכב וכו'). מפקדי מחנות הקלט התאוננו על כך מרה.

צריך לסכם את זה בפסוק אחד, התשובה היא על-ידי הגדלת כוח האדם, על-ידי גיוס בארץ ובחור"ל ואימונים ואפשרות של הגדלת הציווד... אנחנו יכולים לעמוד ולהכריע, לא בלי אבידות והזדעזועיות קשות."

מדיניות זו היא שבוצעה על-ידי אכ"א וכיטויה המעשי היה הקמת שירות חיול וקליטה ופישוט הליכי הגיוס של הארצישראלים ומגויסי חו"ל שהביאו להגברת קצב הגיוס לצבא. מאמצים רבים הושקעו גם בגיוס יוצאי צבאות סדירים ששירתו בצבאות בעלות הברית במלחמת העולם השנייה ובהם בעלי מקצוע חיוניים לקיום החילות והשירותים בצבא. בהקשר זה עולה השאלה מדוע כוח אדם מיומן ומקצועי זה גויס רק במאי, אם כי התייצב כבר בפברואר 1948.

תנופת הגיוס בתודש מאי הביאה לשורות הצבא 21,583 איש ובסוף חודש מאי הקיף סד"כ הצבא כ-45,000 מגויסים. הגברת קצב הגיוס איפשרה להקים שתי חטיבות נוספות: חטיבה 7 כחטיבה נידת, וחטיבה 8 כחטיבה ממוכנת וכן גדודים נוספים, יחידות סיוע ושירות. תוספת כוח אדם איפשרה לתגבר את החטיבות והשירותים הקיימים ולהקים חטיבת עבודה צבאית, שבה רוכזו חיבי הגיוס המרוחקים למפעלים חיוניים למאמץ המלחמה.

והשני מוסד מבצע — "שירות חיול וקליטה" (שח"ק), שעליו הוטל לבצע את החיול בשיתוף עם מרכז הגיוס, לערוך ביקורת ההשתמטות ולקלוט את המגויסים הישראלים, העולים והמתגברים מחו"ל במחנות מיוחדים שהוקמו לתכלית זו. שם יירשמו, ימוינו, יצוידו ויחולקו ליחידות". לשירות זה הוכפפו מרכזי הקליטה במרכז הארץ — לישראלים, לאנשי גח"ל, מח"ל ולנשים ושני מחנות קלט חדשים שהוקמו באזור הצפון ובירושלים. כסים האימונים המרכזי הורחב גם הוא, כדי לקלוט את המגויסים החדשים, לאמנם ולהכשירם לאנשי חי"ר ולשבצם בחטיבות ובשירותים. במבנה זה נערך אכ"א לקידום הפלישה.

בשלב זה של המלחמה הורגש בצבא מחסור בכוח אדם שנבע מעייפות היחידות הלוחמות ומהצורך בהחלפתן; מריבוי נפגעים ומהעדר יזרבה. ראש אג"ם, יגאל ידין, דיווח על גרעון של 40% בכוח האדם. מצוקת כוח האדם העיקה על ראשי הצבא ובעיקר על בן-גוריון שראה בה אחד הגורמים המהותיים העתידים להנחתו בשיקוליו האם להכריז על הקמת המדינה. בדיון ההיסטורי של מנהלת העם שנערך כ-12 במאי 1948 הוא אמר: "השאלה היא: האם רואים אנחנו אפשרות ריאלית לעמוד לפני פלישה או לא? וכאשר אני

הושמעה תלונה, כי מספר המתגייסים לחטיבת "כרמלי" באורח "פרטיזני" מגיע ל-200 בשבוע. גם בשלהי השנה הייתה עדיין התופעה חזון נפרץ ומרגימה אותה היטב הודעתו של קצין מטה לגיוס וחיול, אשר דיווח, כי מרכז חברות הנוער במשקי הקיבוץ המאוחד הודיע לו, כי את חברות הנוער המסוגלות לשרת בצבא הם מעבירים ישירות לפלמ"ח וזאת בהתעלמות מהוראות הצבא.

הגיוס ה"פרטיזני" הופסק רק בחלוף זמן מה, משגובשו הדפוסים והנהלים והמח"טים הכירו בסמכות אכ"א. מטה הפלמ"ח, שנהנה ממעמד אוטונומי בנושאי גיוס כוח אדם, הקשה אף הוא על תהליך הגיוס של אכ"א.

לאור קשיים אלה חיפשו באכ"א פתרונות שיאפשרו לחלוש על כוח האדם, גיוסו וקליטתו. אך הבעייה המרכזית הייתה האצת קצב הגיוס, שלקראת פלישת צבאות ערב וקרבות הבלימה הפכה לנושא קריטי.

ב-1 במאי 1948, הגיע מספר המגויסים (על-פי נתוני ראש אכ"א) ל-22,425 והוא היה קטן בהרבה מכרי לספק את הצרכים. באכ"א הוחלט אפוא להכפיל במהירות את קצב הגיוס. לצורך כך הוכנסו שינויים במבנה אכ"א ובהיערכותו. הוחלט לקיים שני מוסדות נפרדים: האחד מוסד מתכנן — מחלקה לגיוס וקליטה במסגרת אכ"א/1

מרכזית לרישום כוח אדם בצבא, כדי לאפשר שליטה מרכזית וממוסדת על כוח האדם ועל תנועתו. תפקיד זה הוטל על "מחלקת הארגון" (אכ"א/2), שבין תפקידיה היו נושאי ארגון של קליטת כוח האדם בצבא וטיפול בחייל מחיולו ועד לשחרורו. תחת פיקודה של מחלקת הארגון הוקם "מרכז הרישום" עליו הוטלה אחריות מטה לנושאי הרישום.

בשלב התכנון וההקמה, ניסו יוצאי הצבא הבריטי שפעלו באכ"א להעתיק בשלמות את מבנה השלישות הבריטית (2nd Echelon) שהם הכירו בתקופת שירותם במלחמת העולם השנייה. אך מתוך ההבדלים שבין הדגם הבריטי וצרכי הכוחות הבריטיים לבין צרכי צה"ל הגיעו למסקנה, שבמקום המבנה המורכב של "הדרג השני", ניתן להסתפק ב"מרכז הרישום".

בין הראשונים שראש אכ"א גייס לשם הקמת "המרכז", היה אליעזר דשא — בעל ניסיון בארגון הרישום בגדוד הראשון של הבריגדה. בפעולתו הראשונה אירגן את כרטסת המפקדים, שהתבססה על רשימת בוגרי קורס מ"מ, ונשמרה בקופסת נעליים.

הקמת מרכז הרישום נתקלה בקשיים שנבעו מהעדר מורשת קודמת וכלי עזר, שהרי במחלת לא נוהל רישום מסודר המתערכך בקביעות. מרכז

17-14 (גדנ"ע), התייצבו עד 1.6.48 לקריאת המוסדות המגייסים 27,402 חברי "הגנה" בגילאי 17-35. עם אלה לא נמנתה קבוצה של 7,966 קצינים, רופאים ואחיות, רובם מבוגרים יותר, וחלקם של חברי ה"הגנה" בקבוצה זו לא ברור. סה"כ המתייצבים בתאריך זה היה 116,907 איש.

הגרעין המקורי של ה"הגנה", שהיווה בתקופה הראשונה את התשתית הקולטת של כוח האדם המגויס, הלך ונכלע בקרב המגויסים¹². צה"ל החל ללבוש צביון של צבא העם המושחת על פוטנציאל הגיוס מן הארץ ומהתפוצות, על מפלגות הימין והשמאל, חילוניים ודתיים, יוצאי צבאות סדירים ויותר מאוחר ארגוני אצ"ל ולח"י. קליטתו של כוח אדם מגוון זה עוררה בעיות רבות, והיא התאפשרה כמידה מרובה הודות לאכ"א ולפעולתו הענפה שנעשתה בתקופה של הקמה, גיבוש דפוסים וניהול מלחמה כאחת. על רקע זה יובנו גם הקשיים שהתגלו בפעולת גיוס הכוח.

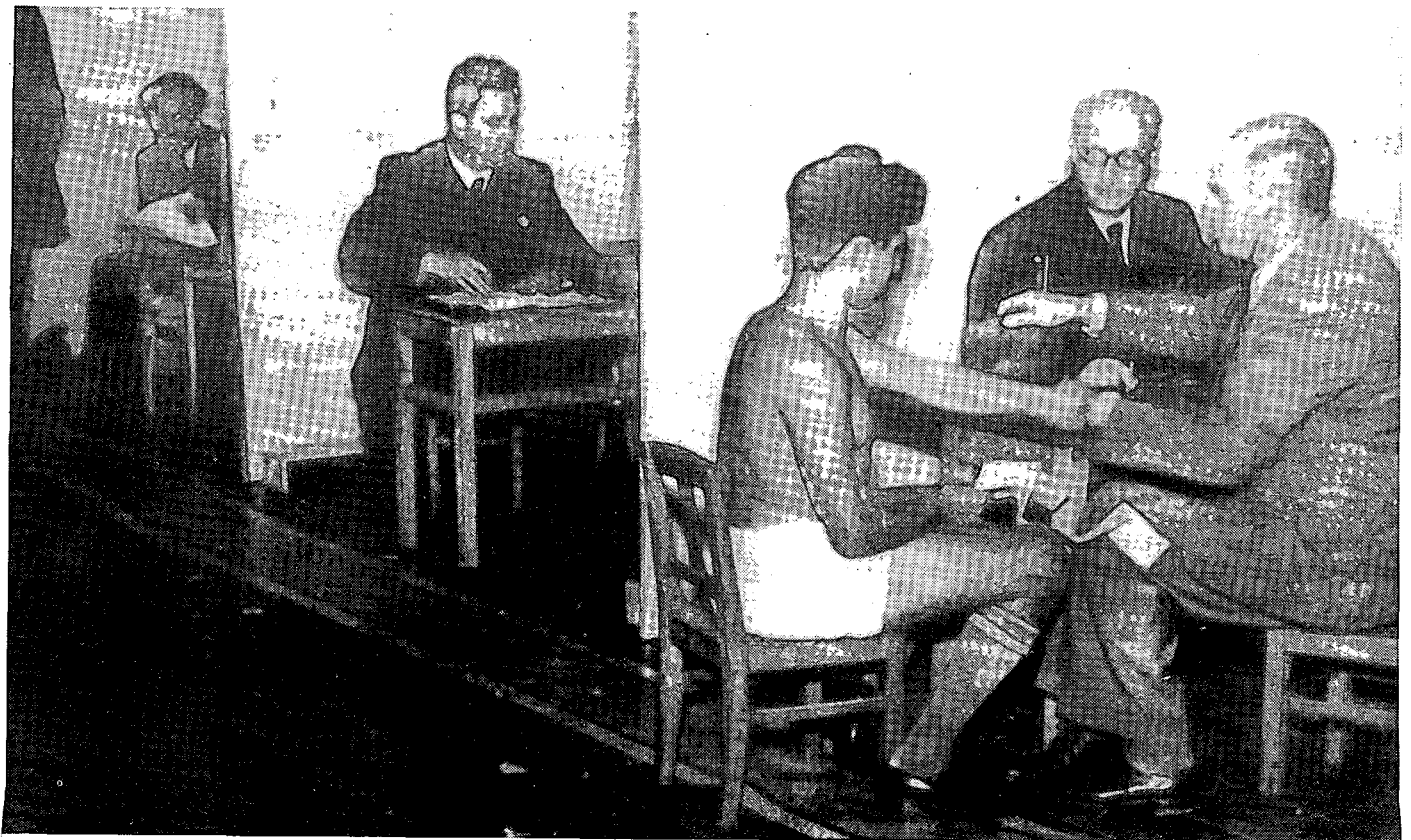
הנה כי כן, הפעלת גיוסי החובה, עוד בטרם קום המדינה, הייתה נקודת המפנה בתהליך הקמת צה"ל, ואיפשרה לעבור מרמת מיסוד של מחתרת לרמת מיסוד חדשה — לצבא סדיר.

ארגון ורישום

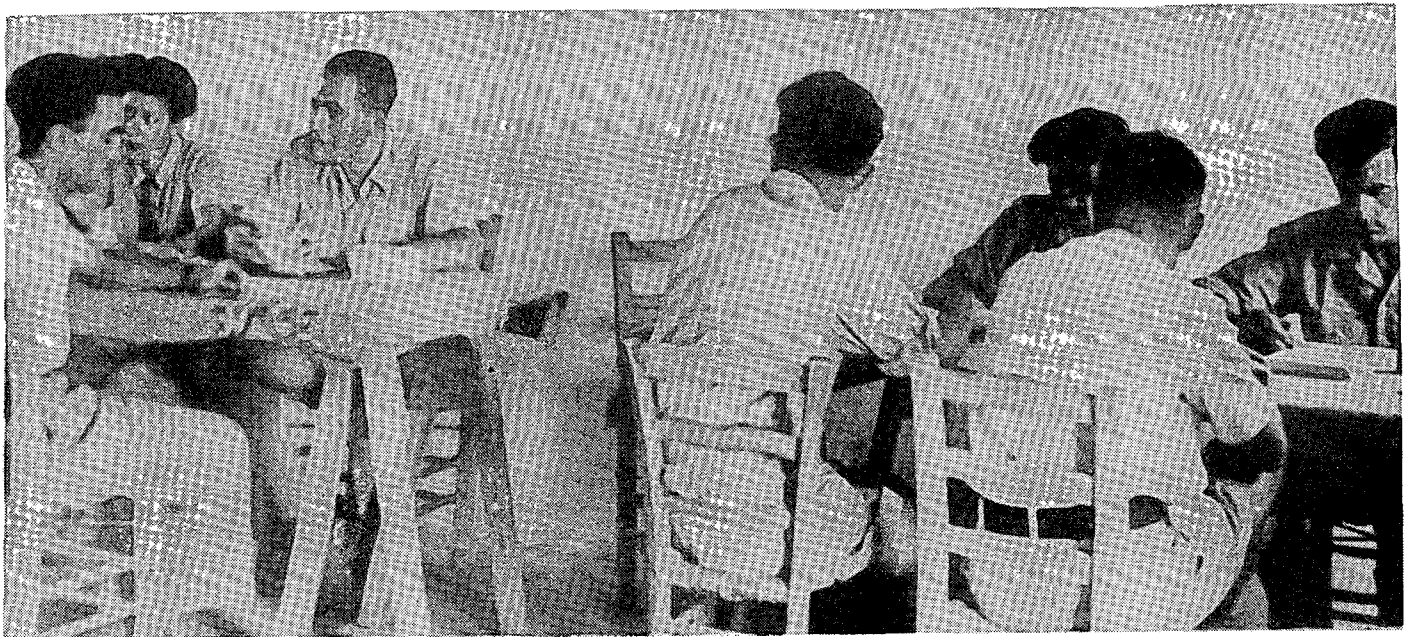
קליטת גיוסי החובה חייבה במקביל להקים רשות

כוח זה שגויס בחדשי המלחמה הראשונים לצד היישובים שעמדו במערכה הוא שאיפשר לעמוד במבחן הפלישה, חרף האבידות שספג הצבא בשלב זה של המלחמה. מכאן ואילך חלה עליה תלולה בסד"כ צה"ל. כתום ההפוגה הראשונה מנה הצבא כ-58,500 איש, מהם 2,250 קצינים ו-28,000 שירתו בעוצבות השדה. באוקטובר מנה הצבא 93,500 איש, מהם כ-4,600 קצינים (בכטיבות — 31,500; בחיל האוויר — כ-7,500; בחיל-הים — כ-2,800; בשאר החילות — 9,500; בחי"ם — כ-13,800; בשירותים — כ-28,000 ובמטות החזיתות — כ-400). בסוף דצמבר הגיע סד"כ צה"ל ל-108,296. סה"כ גויסו לצה"ל עד סוף יוני 1949 כ-116,184 מגויסים, ככלל זה שתי אוכלוסיות חדשות שנקלטו בארץ בחדשים ינואר-פברואר 1949: הבריגדה הצ'כית וצליית קפריסין, כ-4,000 חייבי גיוס (אין נתון זה משקף את תנועת השחרורים).

לגבי תרומת ה"הגנה" בתחום זה — בדצמבר 1947 מנה כלל הכוח המגויס כ-7,500 מגויסים, בינואר — 10,042 ובסוף פברואר 15,750. חלקה של ה"הגנה" בסד"כ הכולל של צה"ל לא היה מכריע. אם כי לקראת הפעלת גיוסי החובה מנתה ה"הגנה" כ-45,000 איש וכ-18,000 בני נוער בגיל

מסימני הגיוס הממוסד: כדירות רפואיות למתגייסים

ראיונות ורישום

הקשור לשינויי משכורת של אנשי צבא¹⁴. מחלקת הארגון טיפלה גם כנפגעי הצבא, פצועים, נעדרים וחללים. בפברואר 1948 הוקמה באכ"א/2 מחלקת נפגעים בראשות קצין המטה אליעזר ליפסון, אולם רק ביוני נקבעו תחומי הטיפול של המחלקה. תפקידה היה לטפל במשפחת הנפגע, ואילו הטיפול ברישום נפגעים הוטל על מרכז הרישום. לשם כך הקים מרכז הרישום מחלקת משנה לרישום נפגעים (שכונתה מרכז רישום/מחלקת נפגעים). ב-1949, עם הקמת המדור להנצחת החייל במשרד הביטחון, הועברו אליו חלק מפונקציות אלה.

פרט לטיפול בנושאי פרט טיפלה מחלקת ארגון בהעברת יחידות וסיפוחן, במשלוח תגבורת ליחידות, בהקמת יחידות חשבון, תקן ומצבה של יחידות ומאוחר יותר במערכת השחרורים, בהתאם למדיניות המטה הכללי. נושאי הארגון והרישום אף הם היו מהסימנים הבולטים של תהליכי השינוי שחלו עם הקמת הצבא במתכונת הסדירה.

מינהל צבאי

במקביל לעבודה השוטפת של הקמה וארגון, הוטל על אכ"א להניח יסודות למינהל צבאי לקבוע דפוסי עבודה אחידים ולהקנות לצבא הצעיר את עקרונות המנהלה. היה זה צעד חשוב במעבר מארגון המתנהל ונוהג על-פי כללי הקונספירציה והמבוסס בעיקר על תורה שבעל-פה ופתקים — לארגון צבאי המתנהל בגלוי והמקיים מינהל צבאי אחיד בכל יחידות הצבא. אך תפיסה צבאית זו לא נתקבלה בנקל על-ידי אנשי המחותר, כפי שהעיד מונטי גרין: "בקיום נהלי עבודה, מינהל צבאי וצינורות עבודה

ביוני פורסמה פקודת מטכ"ל מיוחדת, שנועדה להסדיר את נושא הרישום ביחידות הצבא ובמתקניו. על-פי פקודה זו נדרשו כל המפקדים לסיים את רישום חייליהם עד ל-15 ביוני. "מי שלא יופיעו ברשימות מרכז הרישום בתאריך הנ"ל", נאמר בפקודה, "לא ייחשבו כחיילים" ולא יהיו זכאים לתשלום כלכלה, ציוד וכו'.

גם פקודה זו, כמו הוראות נוספות של אכ"א, לא הסדירה את עדכון הרישומים בצבא, ונושא זה בא על תיקונו רק בתום המלחמה, עם הקמת השלישות הראשית.

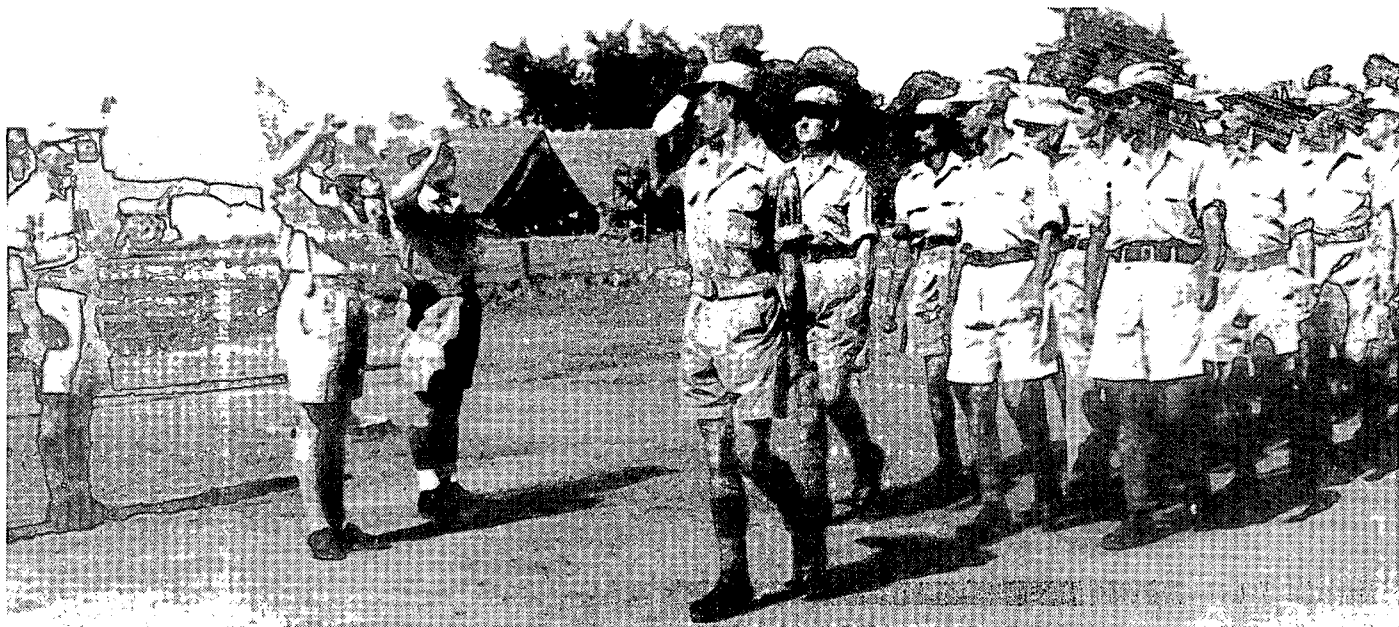
במקביל לרישום המרכזי של אנשי הצבא מונה במחלקת ארגון קצין מטה, שעליו הוטל לטפל בכעיות האישיות של הקצינים, ובהעלאתם בדרגות. מגוף זה התפתחה בקיץ 1948 מחלקת הסגל שבראשה עמד נחום שדמי¹⁵. בין שאר תפקידיו היה עליו להביא בפני הרמטכ"ל הצעות למינויים, העלאות בדרגה, העברות ושחרורים של קצינים. כן היה עליו להעביר את החלטות הרמטכ"ל למרכז הרישום.

באכ"א/2 מונה קצין מטה נוסף לענייני תשלומים. הוא עסק בקביעת שיטת התשלומים וברישומים הנלווים אליה. על נושא זה הופקדו אנשי צבא, אשר רכשו את הידע המקצועי בתקופת שירותם בצבא הבריטי אצל ה-Pay Master והם שהכניסו את דפוסי המבנה הבריטי. מתוך גרעין זה התפתח שירות התשלומים, אשר עסק בתשלומי שכר למגויסים. קצין המטה הראשון לנושא זה היה יהודה רוזן, אשר עסק בתכנון ובפיקוח על נושא התשלומים והוא התמיד בתפקידו גם לאחר שהוקם שירות התשלומים והמשך להנחות את אנשי השירות ולהדריכם בכל

הרישום היה צריך ליצור יש מאין, וזאת תוך כדי ניהול הגיוס בשעת המלחמה. לצורך הפעלת מערכת הרישום הנהיג מרכז הרישום מערכת טפסים ודיווח שנועדה לרישום מפורט של תנועת החייל ושל שינויים שחלו למן חיולו ועד לשחרורו (הכשרה מקצועית, העלאות בדרגה, מחלה, אישפוז, פטירה, שינויים במצב משפחתי, העברות תשלומים וכו' ב; סה"כ 26 שינויים). הרישום התנהל בהדרכת קצינים וסמלים, אשר שירתו בתפקידים מקבילים בצבא הבריטי. השינויים שחלו במעמד החייל קיבלו תוקף חוקי עם פרסומם ב"פקודות ב", כפי שהיה מקובל בצבא הבריטי. במקביל התנהלה במרכז הרישום כרטסת לאיתור נעדרים.

הרישום נשמר בקפדנות במחנות הקלט, כפי שהעיד דשא: "לא יצא מהקלט חייל עד שלא הושלם רישומו". אך על כלל הצבא התקשה אכ"א לשלוט. בין הקשיים יש למנות את "הגיוס הפרטינוני", שאמור נעשה על-ידי החטיבות השונות ואת מנגנון הגיוס הנפרד שקיים מטה הפלמ"ח. נוספו לכך העדר תודעת הדיווח של המפקדות והיות הצבא בתנועה מתמדת. חיילים עברו מיחידה ליחידה וכן לקורסים ולהשתלמויות. היו גם מקרים של העברת צוותי עבודה שלמים — תותחנים, קשרים, חוליות משטרה צבאית וכו', מבלי שדווח על כך לאכ"א. חמור במיוחד היה מצב רישום הנפגעים ולא אחת קרה שלא דווח על נפגעים למרכז הרישום.

כדי לעדכן את מערכת הרישום, בעיקר לגבי מי שלא עבר בקלט, הוקמו חוליות רישום ניידות, אשר עברו ביחידות ובמשלטים והפעילו במקום מערכת רישום.

... ואימון ראשון

עבודה בקלט, שחרור משירות מלא וסוג השחרור, הודעה על נפגעים, סדרי קבורת חללים, הוראות בדבר ניצול כוח אדם, תגבורת, טיפול במתנדבי חו"ל, העסקת מפקדים שנפגעו בקרב, קביעת גיל לתפקידים בלתי קרביים, הגדרת סוגי כוח אדם, הודעות על הקמת יחידות ותפקידיהן וכלה בהוראות למילוי טפסים ודו"חות. היו אלה מכלול נושאי מנהלה חדשים שהונהגו לראשונה בצורה ממוסדת.

במקביל לחידושים אלה בוטלו גם מסורות ומנהגים שרווחו במחתרת. בסוף מרס פורסמה הוראה בדבר ביטול הסגלים למיניהם. על המפקדים הוטל לפרט בפניותיהם את שם הנמען הישיר, בהתאם לרשימה כללית של יחידות, אשר הוכנה על-ידי מת"ם. בסוף יוני הורה שר הביטחון לבטל את הכינויים ששרדו מתקופת המחתרת ואת הפסיבדונים. על המפקדים הוטל לחתום בשם המלא ובתפקידם. הומלץ לעבכת את שמות המפקדים, כי "צבא הגנה לישראל צריך להיות עברי ברוחו, בחזונו, ובכל גילוייו הפנימיים והחיצוניים". על-ידי מטכ"ל/אכ"א הוקמה ועדה מייעצת, שתפקידה לייעץ לחיילים ולמפקדים בעניין החלפת שמותיהם. ניתן גם סימון אחיד לגדודים, ועל המח"טים הוטל להעביר לאכ"א את רשימת הגדודים לפי הסימון החדש בציון שם המג"ד ומקום חניית הגדוד. בסוף השנה חויבו אנשי הצבא גם לענוד דיסקיות זיהוי.

שיטות מנהל אלו ואחרות, אשר הונהגו בחודשים פברואר-יוני 1948, הניחו את היסוד לדפוסי עבודה סדירים בצבא, והיקנו לו נהג מלחמתי אחיד, שהיה כה חיוני בהנהגת המערכות, כפי שהדגיש בקשר לכך מנהל

ערים, חי"ם, פלמ"ח), אשר שיקפו מצב כוח האדם בצבא אחת לשבוע. מערכת זו שימשה בסיס לדרישת סגן הרמטכ"ל, צבי אילון, להמציא דיווח דו-שבועי על התקדמות במצבת הכוחות בחטיבות, כולל מידע על תקן ומצבה של קצינים ובר"א; אבידות; חולים; פצועים; מספר מגויסים חדשים וחלוקתם ליחידות. כן הוכנס דיווח על שינויים, ודיווח על חולים וחללים. בתקופה זו הונהגו גם שאלוני מגויסים, ששימשו בסיס להכנת תשלומים למגויסים ופנקסי שירות.

כפברואר החל אכ"א לפרסם את פקודות אגף-כוח-האדם, אשר כללו הוראות נוהג ונוהל ליחידות בנושא כוח אדם ומינהל צבאי, ובכך הונח היסוד לשגרת חיים בחיי הצבא. ביוני הוחל בפרסום סדרה ראשונה של פקודות מטכ"ל כחתימת הרמטכ"ל, אשר כללו פקודות אגפי המטכ"ל ושימשו אסמכתא לצרכי עבודת היחידות (שנה לאחר-מכן הוחל בפרסום הוראות הפיקוד העליון, שבהן נקבעו המדיניות והעקרונות). פקודות אלה הועתקו והובאו מהצבא הבריטי, או בלשוננו של זאב מליון: "פקודות מטכ"ל הובאו לצה"ל בהשפעת ה-*General Orders* של הבריטים. גם את הוראות הפיקוד העליון העתקנו מהבריטים. הם נהגו לפרסם את *Army Council Instructions* (A.C.I.), שבהן נקבעה המדיניות לגבי ניהול הצבא, וזאת כשונה מפקודות המטכ"ל שעסקו בביצוע. את השם הפ"ע (הוראות הפיקוד העליון) קבע יעקב דורי. אולם עד שמערכת פקודות זו התמסדה והקיפה את מכלול נושאי הטיפול של הצבא, נודעה חשיבות רבה לפקודות אכ"א, אשר הסדירו נהלי עבודה בענייני כוח אדם ומינהל, החל מנהלי

מקובלים, ראו אקט ממסדי מסורבל, ודפוסי עבודה, שהועתקו בצורה מלאכותית מצבאות זרים. לכן הונגדו לכל 'הניירת' והביוקרטיה שהופנסו על-ידי יוצאי הצבא. הם גרסו שיש להמשיך ולשמור על סודיות וקונספירציה בהתאם לצורך: אך חרף הקשיים החל אכ"א באמצעות קצינים וסמלים יוצאי הצבא הבריטי, להנהיג מראשית 1948 מנהלה אחידה בכל יחידות באמצעות קצינים וסמלים יוצאי הצבא הבריטי, להנהיג מראשית 1948 מנהלה אחידה בכל יחידות הצבא, המבוססת על מערכת דיווח סטנדרטית. אנחנו השפענו על הנהגת פקודות ודו"חות בצבא, כולל דו"חות מצב ודו"חות חללים", אמר מליון. "הצורה והשיטה באו בהשפעת הירג השני הבריטי שעסק ברישום. היה זה כורח המציאות. היה דרוש מידע מקיף על היקף הצבא בקלט. באיזה יחידות משרתים האנשים, מצבת כוח האדם ביחידה, מספר החולים, הבריאים והפצועים וכר". ואילו דשא אמר: "במרכז הרישום הנהגנו טפסי רישום במתכונת הרישום הבריטי וכן את פנקסי השירות". שיטה זו שהועתקה מהבריטים, איפשרה למטות הצבאיים לקבל תמונה ברורה על מצבת כוחות הצבא; להעביר מפקדים ובר"א מיחידה ליחידה; למנוע העסקת כוח אדם מעל למכסה; להסתמך על כוח אדם מקצועי המצוי בצבא ולמנוע שיטות רישום ודיווח פורטיזניות על-ידי כל מפקד.

מפברואר 1948, החל אכ"א להנהיג בכל יחידות הצבא, מערכת אחידה של טפסים, במגמה לנהל שליטה ממוסדת על תנועות כוח האדם בצבא. לשימוש היחידות הוכנסו דו"חות מצב שבועיים וחודשיים (חטיבות, גדודים, נפות,

בית-הספר למנהלה מנחם חודורובסקי: "גדולי התורה הצבאית, מכל האסכולות, מייחסים חשיבות מיוחדת למנהלה הצבאית; הכל טוענים שיש לה ערך בימי שלום, בתקופת האימונים וההכנה, ומכל שכן בתקופת המלחמה, המנהלה היא אשר צריכה לתת למבצעים את התנופה ואת האפשרות לנוע קדימה, לנצל את ההצלחה וכו'. הכל אשר נעשה בצבא עד לנטילת הכלי הלחימה ממש, נקרא מנהלה. לפי אחוזים מקובל להגדיר ש-95% של הזמן מחיי הצבא משמשים למנהלה ו-5% בלבד לחימה.

"צבאנו צבא צעיר, מחוסר ניסיון בארגון ומנהלה, ביצע אמנם את משימותיו ובהצלחה,

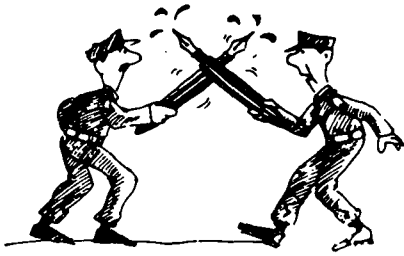
אולם חלילה לנו מלהתעלם מהשגיאות הארגוניות והמנהלתיות ומחוסר השיטה שהיו גורמים שליליים ואשר ללא ספק, עיכבו פעמים רבות את גלגלי המכונה הצבאית שלנו, ולא עוד, אלא שבכמה מקרים אף הביאו לאסונות כבדים. באף צבא בעולם לא ימצאו שני קצינים או חיילים שיהיו שווים בכל תכונותיהם ויהא הצבא הומוגני ביותר, אך השיטה, הכרחית שתהא אחידה"¹.

ואכן התורה והתכנים החדשים שהוכאו על-ידי יוצאי צבאות סדירים, הם שהיקנו לצבא הצעיר את יסודות המינהל והם שסייעו לו בניהול המערכות, שכן ארגון טוב, שימש גם ערובה לכושר לחימתו של הצבא.

ניתן אפוא לסכם ולומר: הקמת אכ"א כאגף מטכ"לי צבאי סדיר מבטאת את תהליכי השינוי שהחלו להסתמן במבנה הצבא במתכונת סדירה כנגזר ממדיניות הביטחון של בן-גוריון. המערך האמ"ני שהוקם במחצית הראשונה של 1948 לא היה אפוא המשכו של גוף קיים במחצית, אלא גוף חדש מעיקרו, שהוקם ונדרש להפעיל תהליכי גיוס, קליטה, ארגון ורישום של כוח צבאי סדיר וכן לכונן מנהלה אחידה ושגרת חיי צבא. אלה עתידים היו לקבל תנופה עם כינון חוקות הצבא — חוקת שיפוט צבאי וחוקת משטר ונוהל צבאי. ועל כך בחלק השני.

הערות

1. על משאבי כוח האדם ב"הגנה" ערכ מלחמת העצמאות ויכולת ההתגייסות דיווח גלילי: "מספר חברי הארגון כדרך כלל אינו מניח את הדעת. מספר חברי הארגון בחל"א, בכ"א, בח"ה, בח"פ, מחוץ למשקים, אינו מספיק בשביל הגנת המקומות הללו למקרה של מאורעות, אפילו של מאורעות מתמשכים בזמן. אם למשל בחל"א אינו יושב שישו שעמדה להיות שביחה, ונתלוו לדבר ידיעות על סכנה, השתמשו באותו יום בחל"א בכ"א בשביל תמרון של גיוס כללי; והייתה היענות יפה מאוד של החברים — גיוס בחל"א איב 4,800 איש כולל גנ"ע. צריך להבין שאם אפילו מספר זה אולי מספיק להגנת חל"א בכל עמדותיה, אבל אם נהיה וקוקים לשני מחוזים, ואם מניחים שהסכנה יכולה להיות ממושכת, הרי זה לא יספיק... וזה רק הרגמה לגבי מקומות גדולים."
2. פתק שכתב ב.ג. ב-8.6.47. על רעיון זה חזר גם בישיבת ועד הביטחון ב-19.10.47: "יש עתה סכנה גדולה. סכנת פלישה, סכנת מלחמה". לראשונה הציג תפיסה זו בישיבת הוועדה המדינית בקונגרס הכ"ב ב-18.12.46.
3. ועד הביטחון, 23.10.47.
4. חיק ישיבות הנה"ס.
5. "ועדת המצב" — הוקמה באוקטובר 1947 על-ידי המוסדות האלאומיים; עליה הוטל לנקוט בפעולות מיידיה הקמת השלטון המינהלי היהודי והכנות להקמת המדינה היהודית. הוועדה התלה בהכנות העברה סדירה של המינהל ושירותיו.
6. "אגף זה היה חסר שנים רבות, וכשנוצר טרם החל בטיפול בכמה בעיות שאגף זה חייב לטפל בהן" (ינאל ירון, 12.47). "אגף כוח אדם לא היה במטה הכללי של ההגנה. כל מחזור... טיפל בגיוס כוח אדם כשלוש-שלושה הנוגעים לכוח האדם ולאפשרויות הגיוס בכל מחזור" (יעקב דורי). גם יהודה סלוצקי, היסטוריון של "ההגנה", כתב: "אגף חדש לגמרי היה אגף כוח האדם, בראשותו של משה לור (צדוק). ניצניו אמנם נמצאו עוד בפקוד העליון של "ההגנה", ברישום המפקדים ובניהול סטאטיסטיקה של חברי הארגון. עכשיו הוטל על האגף החדש לטפל בקליטת הגיוס הכללי של היישוב העברי".
7. ב-30.5.47 הוציע הרמטכ"ל יעקב דורי להקים תחת פיקוד ראש מחלקה שלוש מחלקות ובהן מחלקת פרסונל. ב-6.6.47 גובשה הצעה לפיה יעמדו לפקודת מנהל מחלקת הביטחון ארבע וועדות: מחלקת אופרטיבית, מחלקת חימוש, מחלקת אספקה ומחסנות ומחלקת פרסונל (טיפול באנשים, השתלמות, מינויים, משמעת, משפטים וחקירות). ב-20.7.47, בישיבת המפקדה הארצית, אושרה הצעת הרמטכ"ל למבנה מטה מרובע ובו אגף כוח אדם.
8. ב-8.2.48 הוציע ב.ג. לגרושן זיק לקחה על עצמו כוח האדם; ב-9.2.48 עמד בתוקף ששקולניק יעבור לאכ"א (וימן בן-גוריון). ייתכן שלבטים אלה היו קשורים באופיו של האגף ששולבו בו גם פונקציות אחרות.
9. שלושה מתוך ארבעת ראשי מחלקות אכ"א היו יוצאי הצבא הבריטי: קלמן קיט — ראש מחלקת ארגון (מיניור בכריגיה); זאב מליין — ראש מחלקת השירותים (לויט. קולונל — מג"ד בכריגיה); שמעון (סניה) סרקין — ראש מחלקת פיקוח (מפקד יחידת הנדסה בצבא הבריטי).
10. ראשי השירותים: ד"ר שיבר — ראש שירות רפואה; דניאל מגן — מפקד משטרה צבאית; עשהאל בן-דוד — ראש שירות הסעד; מינה רוגנטיק בן-צבי — מפקדת ח"ן. לצידם פעלו באכ"א קצינים וסמלים, בהם: אליהו טמקין — קצין גיוס במחלקת גיוס וקליטה ומינוי ראש שח"ק; אליעזר דשא — קצין במרכז הרישום (סמל ב" C M E ואחראי לרישום בגדוד הראשון של הבריגדה); יהודה רוזנברג (רות) — קצין מטה לענייני תשלומים ושירת אצל Pay Mésier אלכסנדר גולדנצוויג (גדרון) — קצין במרכז הרישום-קצינים (עבד כ"דוגר השני" בצבא הבריטי בחפקוד ניהולי); קרל פלצק (אכ"א/ארגון); זלמן טרינין (אכ"א/מנהלה); יהושע גולדשטיין, ברוך יצהר, שלום יוסמן, שמואל ברון ואחרים.
11. כפברואר הסתמן כבר מבנה ברור של האגף. לצידו של ראש אכ"א פועלים קצין תכנון, וכן סגן לנושאי גיוס וקלט הממונה על מרכזי הגיוס והקליטה; קצין מנהל האחראי על מרכז הרישום והתשלומים; קצין שחרורים וקצין ממונה על שירותי הפרט. ב-29.2.48 הוציע לרר לחלק את האגף לשלוש מחלקות המנהלות על-ידי שלושה קציני מטה — מחלקת גיוס וקליטה; מנהלה; מחלקת שירותים. הכונס שינוי אחד:
12. כמקום מנהלה נקראה המחלקה השנייה מחלקת ארגון. מבנה מסודר של האגף הוכא בחורשים ב-1.3.84.
13. ב-15.6.48 סומנו מחנות הקלט במספרים. מחנה קלט מרכזי שהוקם ב-7.3.48 בקריית מאיר הפך למחנה קלט מרכזי מס' 1 (לגיוס א"י); מחנה קלט גח"ל (בית ליד) הפך למחנה קלט מרכזי מס' 5; מחנה קלט גח"ל אנגלו-סכסי תל-ליטוינסקי הפך למחנה קלט מרכזי מס' 9, ובסיס אימונים תל-ליטוינסקי הפך לבסיס אימונים מס' 1. עם הקמת שח"ק הוקמו מחנות קלט נוספים: קלט 5 — גח"ל-ח"ן (בית ליד); קלט 12 — חיפה ומחוז הצפון; קלט 10 — נשים א"י; קלט מרכזי — ירושלים.
14. לשח"ק הוכפפו גם בסיס אימונים מרכזי מס' 1 תל-ליטוינסקי; בסיס אימונים מרכזי חיות א' (חיפה); בית-ספר להשתלמות מדריכים — כפר שמריהו. לעזרת שח"ק הוקמה משטרת חיול לאיתור משתמטים והבאתם לקלט, וכן משרדים למיון ואבחון. לקראת סוף 1948 חוסל שח"ק. פונקציית הגיוס הועברה למשרד הביטחון.
15. בחודשים מרס-נובמבר 1948 עברו את מחנות הקלט: 91,329 מגויסים; 13,526 מגויסי חו"ל; מינוי 11,141 מפקדים, מדרגת קורפורל ומעלה, מהם שובצו 8,608 ביחידות. חוליות גיוס מיוחדות רשמו 5,474 מגויסים שלא עברו את הקלט. דרך משטרת החיול עברו ב-10.11-21.6.48 4,462 איש. במבצע "כצור" לתפיסת משתמטים אחרו 3,510 איש. במכון לאבחנה פסיכוטכנית נבדקו 4,713 איש.
16. מספר מתייצבים מקרב "ההגנה" — ראה ריכז של כל סוגי המתייצבים בארץ, ארכיון צה"ל.
17. כקצין 1948 חזר נחום שדמי מאירופה וחייפו עברו תפקיד מיוחד. הוחלט להקים ענף הסגל במטכ"ל. בהקשר לכך אמר דשא: "אני ישתב עם נחום שדמי וישראל קרני שהיה סגני, והעברתי לו את התומר וההסברים". על ענף הסגל הוטל הטיפול בכעיות האישיות של הקצינים פרט לנושא משמעת. להביא כפני הרמטכ"ל המלצות למינויים של קצינים ולהשתתף עם הגורמים הנוגעים בדבר בבדיקת התאמתם של המועמדים לבית-הספר לקצינים.
18. כפברואר פורסמה חוקת תשלומים זמנית, אך רק ב-9.48 פורסמה החוקת תשלומים קבועה ונקבע דיווג התשלומים.
19. ראה: "משמעת, מנהלה וסטנדרטיות" מערכות ס', דצמ 1949

ספרא וסייפא

אולטימטום לא היה, אבל איום של ממש היה

ד"ר אלחנן אורן

המעורבות האנגלו-אמריקנית במבצע "חורב" נדונה במאמר של ג' לורך. תגובת מ' גזית ותגובה משלימה של הראשון (חוברות 294-295, 297, 298). הביורור העלה שלא ניתן "אולטימטום", אלא שישראל נהגה באיגרת האמריקנית ככאולטימטום-כפועל. לורך טען שמאחורי הלחץ המדיני הבריטי, באמצעות ארה"ב, עמד "איום בריטי, אשר לאמיתו של דבר לא היה בו ממש" — לפעול בכוח, לפי אמנת ההגנה האנגלו-מצרית מ-1936.

האמנם ממשלת ישראל ראתה "צל הרים כאנשים"? למעשה נקטה בריטניה צעדים צבאיים מאיימים מידיים. כשנודע לממשלת בריטניה ב-29 בדצמבר 1948 — מהתרעות מצריות — שצה"ל מתקדם מאבו-עגילה אל-ערש, הודיעה על כך מיד למועצת-הביטחון, ודיווחה לארה"ב בו ביום שהורתה לחיל-האוויר הבריטי לוודא בסיוור-אוויר אם כוחות ישראל חדרו לסיני. המפקד האווירי במזרח התיכון קיבל הוראה לערוך את הסיוורים בשיתוף עם המצרים, אם אפשר; כבר למחרת, ה-30 בחודש, נערכו שני סיוורים: השיתוף "לא הסתדר" לטיסת הבוקר, אולם אחה"צ טסו בשמי סיני 9 מטוסי "ספיטפייר", 3 מהם — מצריים. (חטיבת הנגב דיווחה על טיסה בשמי אבו-עגילה, וציינה שיתכן כי המטוסים היו בריטיים; כן דיווחה על סיוור-האוויר הבריטיים בימים הבאים.)

בימים 30 בדצמבר — 6 בינואר ערכו הבריטים שבע טיסות, אולם המצרים הסתלקו מהשיתוף אחרי הניסיון ב-30. ב-7 בינואר גררו הסיוורים האוויריים תקריות: חיל-האוויר יירט את המטוסים הבריטיים והפעיל חמישה מהם, ארבעה "ספיטפיירים" ו"טמפסט" אחד. לורך לא הזכיר את הפעילות האווירית הבריטית שקדמה להפלת המטוסים, אבל משמעותה רבה, הן כאיום על ישראל, הן כביטוי מעשי של נכונות לשיתוף פעולה צבאי עם המצרים. מ' גזית עמד על היכטים אלה, והצביע על כך ש"הבנת" האמריקנים לצורך בטיסות-הסיוור יכלה אך לעודד את הבריטים

להתמיד בהן.

לורך כתב בסדר-הכוחות היבשתי הבריטי במזרח התיכון — בעוצמת חטיבה — לא איפשר התערבות של ממש, כאשר צה"ל הפעיל חמש חטיבות בדרום. לצה"ל לא היתה ידיעה מדויקת על העוצמה הבריטית, אולם שירות-המודיעין ראה הופעת כוח-שריון בריטי מאזור התעלה כדרך פעולה אפשרית — בתחום המצרי בסיני. כדיעבד הובר, שבאזור התעלה חנתה חטיבת חי"ר מוגברת, עם גדוד טנקים וגדוד שריוניות. אשר לצה"ל — רוב כוחותיו רותקו למשימות ממזרח לגבול סיני; הכוח החטיבתי שחצה את הגבול והתקדם אל-ערש, מנה רק 3 טנקים, ואחרי התקפת ביר-לחפן נותר רק אחד בטור (בעת הנסיגה לאבו-עגילה בליל 29-30 בחודש הושמד טנק שנפגע, והאחר נגרה).

בימים הבאים הזהירו נציגי ישראל בלונדון ובוושינגטון מפני פעולה בריטית. ב-1 בינואר הזהיר י' לינטון, הנציג בלונדון, שבועין "רציני", וכי המצרים נתנו לחיל-האוויר המלכותי "הסדרים מיוחדים" Special Facilities לוודא אם צה"ל חדר לסיני. ב-3 בינואר הודיע א' אילת מוושנגטון, לפי מקור מהימן, שיחידה בריטית יצאה לעקבה (ב-8 בחודש פורסמה נחיתתה שם), וכי שוקלים שיגור כוח לעזה (כמסתבר, לגזרת החוף במזרח סיני).

על רקע המידע מהשטח וההערכות מנציגי ישראל יש לבחון את החלטות ממשלת ישראל בימי האיום:

— בדיון במטכ"ל, שנערך בבוקר ה-30 בדצמבר בהשתתפות ד' בן-גוריון, הרמטכ"ל י' דורי וראש אג"ם י' דיין, דיווח מפקד החזית י' אלון על המצב אחרי החזרת הכוח ממבואות אל-ערש לאבו-עגילה. בדיון סוכם: "אם יבואו אנגלים — נחזור לגבולנו, לעוג'א. אם יגיעו לעוג'א — נילחם" (יומן ב"ג). משמע: על צה"ל להימנע מלהתנגש עם כוח בריטי בתחום המצרי, אבל לעמוד על הגבול.

— האיגרת האמריקנית מ-31 בדצמבר הזהירה

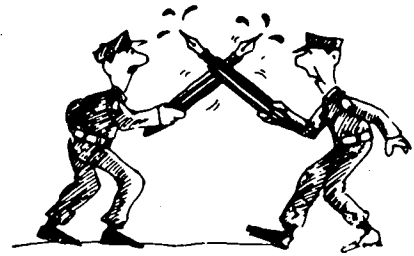
מפני פעולה צבאית בריטית, וכן מפני "שיקול-מחדש" של יחסי ארה"ב עם ישראל. בתגובה הורה בן-גוריון מייד על הסגת הכוח עד הגבול (שלא כדברי לורך, דווחה הוראה זאת לשגריר מקדונלד לפני צאתו של בן-גוריון בטבריה). כאמור, עד כה כבר נודעה הפעילות האווירית הבריטית.

— למרות המידע המדיני והצבאי המצריים, אישר ראש הממשלה ב-2 בינואר ל" אלון לפעול נגד רפיח לאורך הכביש החוצה רובו ככולו בשטח המצרי, עד לעומק 6 ק"מ מהגבול. האישור ניתן בתיאום עם שר החוץ מ' שרת ועם היועץ המדיני ד' שילוח. כלומר, ישראל לא נרתעת מחציית גבול "טקטית" אף לאחר ההחלטה על הנסיגה אל הגבול. צה"ל פעל לאורך ציר זה עד הפסקת האש.

ההערכות הצבאיות והמדיניות בישראל בוססו איפוא על המידע על הפעילות האווירית הבריטית, ועל ההפעלה האפשרית של כוחות שריון. הבריטים איימו לפעול לפי האמנה האנגלו-מצרית מ-1936, ובשעת-מעשה לא ידעה ישראל שהמצרים לא יפנו אל הבריטים לפי האמנה אף בצר להם (ב-5 בינואר בערב נודע שהחליטו לבקש שביחת-נשק). החלטות ישראל משקפות איפוא הערכה ריאליסטית, אמנם לאור מידע חלקי, לפיה היה ממש צבאי באיום — ובוודאי כל עוד כוחותינו פועלים מעבר לגבול. למרות האיום, ההחלטות מבטאות נחישות להמשיך במבצע, ונכונות לעמוד בעימות, אם יתחולל בקירבות הגבול — וכך אכן אירע בתקריות האוויריות ב-7 בינואר.

תיקון טעות: במערכות 299, במסגרת מאמרו של תא"ל (מיל') יואל בן-פורת: מלחמת יום הכיפורים — טעות במאי והפתעה באוקטובר הופיעה (עמ' 8) תמונתו של רא"ל דוד אלעזר ז"ל ותחתיה כיתוב שגוי. הכיתוב הנכון הוא: הרמטכ"ל, רא"ל דוד אלעזר, הערכת מלחמה במאי 1973.

מאמרו של ד"ר אורי מילשטיין, "נטישת האסטרטגיה הפביאנית במלחמת העצמאות", שהתפרסם במערכות 298, עורר הדים רבים בקרב חוקרי מלחמת העצמאות. חלקם באו לידי ביטוי בכלי התקשורת ושתי תגובות — פרי עטם של פרופ' יהודה ואלך, ראש המחלקה

להיסטוריה צבאית באוניברסיטת ת"א, ושל אל"מ א' ראש מחלקת היסטוריה במטכ"ל — אף פורסמו במערכות 299. שתי תגובות אלה חולקות על מאמרו של ד"ר מילשטיין ובמרכזן הטענה: ד"ר מילשטיין מתעלם מתכנית ד', שעצם קיומה סותר את עיקרי מאמרו. בעקבות ויכוח זה, אנו מביאים כאן

מאמר נוסף משל ד"ר מילשטיין, "מתגובה ליוזמה בשדה הקרב — מחצית אפריל 1948", שהוא בבחינת מענה לתגובות אלה, ובהמשך לו שתי תגובות נוספות למאמר המקורי המהוות עוד שתי חוליות בשרשרת הוויכוח.

מתגובה ליוזמה בשדה הקרב — מחצית אפריל 1948

ד"ר אורי מילשטיין

סוף מבצע "נחשון"

המבצע שמתכנניו תלו בו תקוות גדולות הסתיים ב-15 באפריל, בקול דממה דקה ובתחושת כישלון. קרב הקסטל ואסון שיירת הר הצופים חשפו ליקויים רבים באופן שבו מילאו מפקדי החטיבות (שמעון אבידן ודוד שאלתיאל), מפקדי הגדודים (יוסף טבנקין וזלמן מארט) ואנשי המטה הבכירים את תפקידם. ביומיים האחרונים של מבצע "נחשון" החמיר המצב עוד יותר. כדי להציל את המצב נשלחה לגזרה חטיבת "הראל" — חטיבת פלמ"ח חדשה הומוגנית שהורכבה מהגדודים הרביעי והחמישי והחליפה את הכוחות המצורפים שאורגנו לשם המבצע. התקוות שניתלו בחילופין אלה היו גדולות. אנשי צמרת הביטחון הניחו שמפקד "הראל", יצחק רבין, ישלוט במצב ביתר הצלחה מטבנקין ואבידן, ושלוחמי הפלמ"ח יצליחו במשימותיהם יותר מפקודיו של לסקוב¹. התקוות היו מוגזמות.

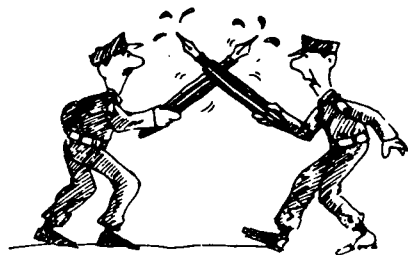
ביומיים האחרונים של המבצע נכנסו יחידות מגדודו של לסקוב למחנה ואדי צראר. הן התכוננו לקרב עם החיילים העיראקים, שהיו אמורים להימצא שם, אך המחנה היה ריק. שלוש יחידות מגדוד העתודה של "נחשון" בפיקודו של אלדד אוורובך נשלחו לכבוש את הכפרים קזאזה וסג'ד, שנמצאו ארבעה קילומטרים מדרום לחולדה, אך הן תעו בדרך, לא הגיעו ליעד ולא ביצעו את המשימה.

בגזרה המזרחית של המבצע יצאו ב-15 באפריל שלוש פלוגות בראשותו של יוסף טבנקין לתקוף את הכפר סריס, שחלש על היציאה משער

הגיא לכיוון ירושלים. הסיירים טעו בניווט, הלוחמים התגלו לעיני האויב וטבנקין פקד עליהם לחזור לבסיס. תושבי סריס, שקלטו את אות האזהרה, פינו את הנשים והילדים מהכפר. הגדוד של טבנקין תקף את סריס למחרת. חוליית הנשק הכבד שהתמקמה בנווה-אילן ירתה עליו שלוש פצצות "3", ופלוגה בפיקוד חיים פוננסקי (פודה) הסתערה עליו. בקרב קצר מאוד, שנהרגו בו שבעה ערבים ונפצעו ארבעה יהודים, כבשו אנשי הפלמ"ח את סריס והערבים ברחו ממנו. אזי ראה טבנקין משוריינים בריטיים על הכביש וסבר שהם מתכוונים לגרש את פקודיו מהכפר שנכבש; הוא הורה להם לירות בכריטיים, ואלה הסתלקו מיד.²

בדעיבד התברר מעדותו של אורי ריפתין, אז נוטר, כי היה זה משוריין נוטרים שנתקע מול הכפר וחולץ על-ידי פטרול בריטי.³ מהכפר בית-מחסיר ניטו ערבים לתקוף את כובשי סריס ונבלמו במרחק מאתיים מטרים מהכפר שפלוגתו של מרדכי (מוטי) בן-פורת הגנה עליו. אחרי שפוצצו את 42 הבתים, נטשו טבנקין ופקודיו את סריס. היה זה הכפר השלישי (אחרי קסטל וקולונייה) שטבנקין הרס. "עשיתי זאת כדי לשחרר את הדרך לירושלים מפגיזים", אמר יוסף טבנקין מאוחר יותר. "התושבים עזבו את הכפרים, והם חדלו להיות בסיסי התקפה. הייתה לפעולה עוד משמעות, מרחיקת-לכת: פנינו את הארץ מערבים וירשנו אותה. פעולות דומות נעשו באותו זמן בסביבות משמר-העמק, ואחר-כך בגליל, ושיטה זו הייתה לדרך-המלך של כיבוש הארץ."⁴ הכפר סריס אמנם היה מטרד לתחבורה

* בגזרה המערבית של "נחשון"
** בגזרה המזרחית של "נחשון".
*** מסי' ההרונים בקסטל לכר היה 75. נראה שהמידע שהגיע אל אלון לא היה מדויק.

מאומנים: "קשה, לכן, להבין מדוע לא שלחה צמרת הביטחון 1500 מהחיילים המאומנים הללו לגזרת 'נחשון' ומדוע שלחה מגויסים חדשים לחזית הביטחון הזאת. נראה שאפשר להסביר את ליקויי התפקוד של גדודי לסקוב ואוורבך גם במחדלי הצמרת.

את הליקויים בתכנון מבצע 'נחשון' ובחלוקת הכוחות אפשר להסביר גם בהערכה מוטעית של השטחים החולשים על הדרך. לא תמיד הייתה התאמה בין המשימות הצבאיות ובין מטרות המבצע. לא ההכרה בכישלון שיטת-השיירות הולידה את ההחלטה על מבצע 'נחשון' אלא דיווחים כוזבים על אירועי שיירת-חולדה; לא על-פי לקחי ארבעת חודשי המלחמה על הדרך לירושלים תוכנן המבצע, אלא על-פי רושם כישלונה של שיירת-חולדה. לכן שמו המתכננים את הדגש על גזרת חולדה ולא על גזרת שער-הגיא וסביבות ירושלים. כדי להשיג את מטרת המבצע — פתיחת כביש תל-אביב-ירושלים — היה צורך לנטרל את הכפרים קסטל, קולונייה, סריס ודיר-איוב (הבסיסים הקדמיים של הערבים) ואת הכפרים בית-מחסיר, חירבת אל-עמוד, צובא, שיחי' עבד אל-עזיז, בית איכסא, בית סוריק, בידו ונבי-סמואל (הבסיסים העורפיים שלהם). בתוכנית המבצע לא רשומים פיגועים בכפרים אלה. הכפרים שנכבשו במקביל למבצע 'נחשון' נכבשו תוך-כדי המבצע, ב'קרב מתגלגל' ובפשיטות שמספר ההרוגים שבהן היה גדול ושלא היו יעילות דיין.

טבנקין ופקודיו פוצצו ושרפו כפרים והרגו את תושביהם שלא כרחו. מהלכים אלה ומשמעויותיהם הצבאיות, הלאומיות והערכיות לא נרוננו, לא בצמרת הביטחון, לא במטכ"ל ההגנה ולא במטה 'נחשון'. מג"ד שתפיסתו לאומנית-קיצונית וצבאית-קיצונית קיבל את ההחלטה הזאת, שמשקלה — האסטרטגי וההיסטורי — היה גדול מאוד. גם אם נניח, לרגע, שטבנקין אכן פעל כראוי, אין ספק שההחלטה בנושא זה לא הייתה בסמכותו אלא בסמכותם של

זה, כשתופסים קצין באי-דיוק. הקצינים והחיילים אינם מכירים את חיי השדה, והטיפול בחיילים היה גרוע. לא ראגו לרחצה ולאכילה, ולא העבירו לחיילים את מטרות-המבצע. המפקדים זלזלו בהיבטים המנהליים ולא הבינו כי ליקויים מנהליים — כמו חוסר סדר וחוסר מזון — פוגעים בסיכויים לנצח בקרבות.⁸

נראה שאחדים מן המפקדים הככירים של ההגנה אמנם לא התאימו לתפקידיהם, אך רובם לא הוחלפו ומעטים הוחלפו רק אחרי שגרמו נזקים חמורים (כמו ישראל עמיר בירושלים, חודש וחצי לפני מבצע 'נחשון') או אחרי כישלון שלא היה אפשר לעבור עליו לסדר-היום (אלדד אוורבך). מפקדים שהוחלפו לא הודחו אלא קיבלו תפקידים מקבילים לתפקידיהם הקודמים או גבוהים מהם. בהגנה היו קבוצות-לחץ, זכויות ותק והתחשבויות חבריות, ולא כל המפקדים נבחרו על-פי כישוריהם. ליקוייהם של המפקדים הלא-מתאימים נחשפו במבחן-הלחימה. את הכישלונות של שיירות נבי-דניאל, יחיעם וחולדה היה אפשר להסביר ולטשטש, אבל עשרת ימיו של מבצע 'נחשון' היו רגע-אמת ממושך שלא השאיר מקום לספק. הכל ראו שתכנון המבצע היה לקוי וארגונו מסורבל, שההצלחות לא נוצלו ושהמטרות לא הושגו.

בניגוד למיתוס (שרווח כבר ב-1948) לא דיללה ההגנה חזית אחרת כדי לרכז את הכוחות למבצע 'נחשון'. הגדוד של טבנקין היה עד למבצע זה עתודה מטכ"לית שנועדה לכיצוע משימות כאלה; שני גדודי הפלמ"ח — החמישי והשישי — שסיפקו חיילים למבצע היו פעילים בגזרה זו עוד לפני המבצע. הגדוד של לסקוב, שהוקם למען המבצע, היה מורכב מאנשי חטיבת 'גבעתי' (שפעלה בגזרת 'נחשון'), פלוגות מעטות שסופחו אליו (מחטיבות 'אלכסנדרוני' ו'קריית') וממגויסים חדשים. גדוד-העתודה של אוורבך היה מורכב מאנשי 'גבעתי' וממגויסים חדשים. ראש אגף כוח אדם במטכ"ל, משה צדוק, אמר לבן-גוריון שכמה מהחיילים אשר השתתפו במבצע עברו אימונים עשרה ימים בלבד, לכן תפקודם לקוי ורמת ביצועיהם ירודה. צדוק אמר לבן-גוריון באותה שיחה (שהתקיימה ב-25 באפריל) שלהגנה יש 'כעשרת אלפים

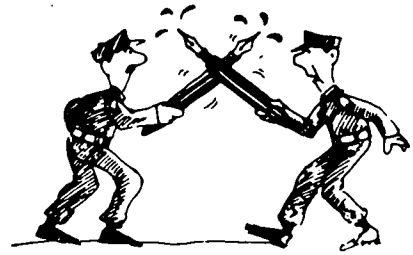
נראה שיגאל אלון היה אחד האחראים למספרן הקטן של השיירות שנשלחו לירושלים במבצע 'נחשון'. לפירוק הגדוד של לסקוב ומטה המבצע, להחזרת גדודו של אוורבך (ללא המג"ד) ל'גבעתי' ולהטלת כל האחריות לדרך לירושלים על הפלמ"ח לבדו. אלון הודרך ככל הנראה על-ידי הערכת המצב שלו ושל אנשי מטהו וגם על-ידי רצונו שהפלמ"ח ישא באחריות ובלחימה. הוא האמין שמפקדי הפלמ"ח ולוחמיו יעשו זאת יותר טוב מכל הכוחות או צירופי-הכוחות האחרים.

רפאל ורדי, מפקד-פלוגה בגדוד של לסקוב, סיפר לימים איך הגיב על פירוק הגדוד ונטישת המאחזים על הכביש: "אמרתי ללסקוב ולאבידן, 'פתחנו את הדרך לירושלים ועכשיו מפרקים את הכוח! מה ההיגיון? מוטב להמשיך ולהחזיק במשלטים, כדי שהערבים לא יחזרו אליהם, כדי שהדרך לא תחסם מחדש וכדי שלא נשוב ונכבוש אותם במחיר יקר'. השיבו לי שהכוחות דרושים במקומות אחרים. עד-מהרה הסתבר שצדקתי. המאמץ שעשינו לפתוח את הדרך לירושלים מחדש היה קשה, והמחיר ששילמנו היה עצום."⁹ לסקוב סיפר שהוא המליץ להשאיר כוחות על פסגות ההרים שלאורך הדרך ושהצעתו נדחתה. "לו ניצלו את הצלחת 'נחשון', טען לסקוב, 'היו נחסכים קרבות לטרון העקובים מדם.'"¹⁰

"אין דין ואין דין"

את תלונותיו של קצין-המנהלה של מטה 'נחשון', אפרים בן-ארצי*, רשם בן-גוריון כיומנו שלושה ימים לאחר שפורק מטה המבצע. בן-ארצי התלונן על כל דרגי הפיקוד: "הפיקוד העליון מתל-אביב לא ביקר בגדודים, לא לפני הפעולה, לא בשעתה ולא לאחריה. במטה היו יותר מדי התייעצויות ופחות מדי פקודות. יותר מדי התווכחו על הקו, דרוש משהו מוסמך כמפקד." את לסקוב הגדיר בן-ארצי כמפקד טוב אך טען כי "הגדוד (שלו) לא היה גדוד." על יוסף טבנקין התלונן מפני שלא הגיש דו"חות למטה, ועל מפקדים אחרים מפני ש'ניפחו' את מספר חייליהם כדי לקבל יותר ציוד ואספקה, ו'אין דין ואין דין. בצבא** עושים משפט צבאי על חטא

* בן-ארצי היה קצין אפסנאות ואחר-כך החליף את אליהו בן-חור כקצין מנהלה של המבצע.
** הבריטי. בן-ארצי שירת כצבא הבריטי כמג"ד בדרגת סגן-אלוף.

בן-גוריון, גלילי, ידן ואבידן.* באי- התערבותם העבירו, כביכול, המנהיגים את האחריות למפקד הקרבי, אבל האחריות ההיסטורית רובצת עליהם, לטוב או לרע.

הפלמ"ח היה מאורגן בגדודים, שהוקמו — למרות התנגדות רמטכ"ל ההגנה דאז — ארבע שנים לפני מלחמת העצמאות, ואף-על-פי-כן נלחמו יחידות ההגנה, עד מבצע "נחשון", על-פירוב במסגרות כיתתיות ומחלקתיות. מפקדי הגדודים לא אומנו בלחימה גדודית ולא רכשו ידע ונסיון בתחום זה. יוסף טבנקין היה אחד מוותיקי הפלמ"ח. הוא נכשל כמג"ד בקרב על הקסטל, מפני שלא קרא נכון את הקרב, לא שיתף פעולה עם מפקדים בכירים ממנו ועם מפקדים מקבילים לו בזירת הקרבות, לא מילא את ההוראות שקיבל ממפקדיו הישירים, לא ניצל את ההזדמנות להשמיד את רוב הכוח הצבאי של האויב גם אחרי שמונה למפקד הקסטל (ב-7 באפריל) ולא שלח תגבורת למגיני הכפר העיפיים לאחר ששה ימים רצופים של קרבות. לכן נפל הקסטל בידי הערבים ויהודים רבים נהרגו בקרב עליו. טבנקין גם שלח לקסטל תגבורת (בפיקוד נחום אריאלי) אחרי שכבר לא הייתה בה תועלת. לקרב-ההכרעה לא יצא טבנקין בראש פקודיו, בניגוד לנומרה שרווחה אז על פיה יצא המפקד הפלמ"חאי ללחום בראש אנשיו, וקשה לומר שהתנהגותו בימי קרבות הקסטל הייתה מופת למפקדים קרביים. מפקדי ההגנה הבכירים לא הפיקו לקחים מפרשת הקסטל, ואחרי שמונה ימים נחל גדודו של טבנקין תבוסה בנבי-סמואל.

בכינוס מפקדי החטיבות, בהפוגה הראשונה (ב-18 ביוני 1948) אמר יגאל אלון: "היו הזדמנויות לניצחונות מכריעים ולא נוצלו... אחרי פעולת 'נחשון' לא באו שיירות (לירושלים)."¹⁰ אלון לא סיפר בכינוס ההוא על העצות שהוא עצמו נתן לבן-גוריון בנושא זה. אחרי שנים, כשיצא "ספר הפלמ"ח" לאור ב-1953, ציין אלון כי: "שעת הכושר שנוצרה עם מבצע 'נחשון' לא נוצלה כהלכה והפרודור לירושלים לא נתבסס, דבר שאפשר היה לעשותו במאמצים לא גדולים יחסית."¹¹

ירושלים הייתה הזירה, שבה ניסו הערבים להשיג את מטרת-המלחמה שלהם ולהנחיל

תבוסה אסטרטגית ליהודים. הבריטים, שהיו מעוניינים למנוע תבוסה יהודית מוחצת בגזרה זאת, סברו שההגנה לא תוכל לספק את צרכיהם המינימאליים של יהודי ירושלים, והנציב העליון, סר אלן קנינגהאם, כתב (ב-7 באפריל) למפקדת הכוחות הבריטיים של המזרח התיכון (שמושבה היה בקאהיר): "חיים של היהודים הירושלמים תלויים בדרך אליה, לכן על הבריטים להשגיח שדרך זאת תהיה פתוחה. הבריגדיר קלייטון ביקש ממזכיר הליגה הערבית, עזאם פחה, להורות ללוחמים הערבים לא להפריע ליהודים להביא אספקה אזרחית לירושלים. עזאם סירב. קנינגהאם ביקש מהוועד הערבי העליון (שמושב היה בירושלים) להניח ליהודים להביא מזון לעיר, והציע שמטעני היהודים ייבדקו, ואם ימצא בהם ציוד צבאי הוא יוחרם. הוועד הערבי העליון השיב לנציב העליון בתלונה: אתם לא מנעתם את טבח דיר-יאסין, ועכשיו אתם מבקשים להעביר בכוח מזונות ליהודי ירושלים? מפקדת הכוחות הבריטיים החליטה (ב-16 באפריל) להרשות לנציב העליון לפתוח את הדרך בכוח, אך כשדווח לה (בטעות) ש-300 פקודיו של קאוקג'י מכותרים בסכיבות משמר-העמק, הציעה לליגה הערבית עסקה: 300 חיילי "צבא-ההצלה" תמורת מזון לירושלים.¹² המוסדות הישוביים, האחראים למשלוחי האספקה לירושלים, לא ניצלו היטב את שעת-הכושר. בשיירות נסעו פחות מכוניות משהיה אפשר לשלוח, ולא כל מצרכי המזון שהובלו בהן נבחרו מתוך התחשבות בתנאי החירום.

מהפך פסיכולוגי

על אף ליקויי הרבים היה מבצע "נחשון" תפנית במלחמה: בפעם הראשונה יזמו היהודים אסטרטגיה התקפית. החלטת או"ם ב-29 בנובמבר הייתה הצלחתה של היזמה המדינית הציונית; המלחמה שפרצה למחרת ההחלטה הייתה תוצאת היזמה האסטרטגית החוסיינית. אף שהתרגום הטאקטי של יזמה זאת היה כושל, כמעט הושגה מטרתה. לא מיד נטשו היהודים את האסטרטגיה הפאביאנית ואת שארית התקווה למנוע מלחמה לפחות עד הכרזת העצמאות. המפנה חל ב-6 באפריל. במבצע "נחשון" הוכיחו היהודים את

עליונותם הצבאית לעומת הערבים על אף הליקויים של מבצע זה בתחום הטאקטי ואף שלא ניצלו את הצלחותיהם הצבאיות.

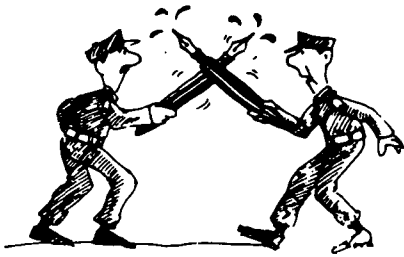
לאחר שנסתיים מבצע "נחשון" הגיעו לירושלים שלוש שיירות-אספקה נוספות, ומשרד החוץ הבריטי בלונדון הודיע לשגריר בריטניה באו"ם שהערבים המודאגים כבר מוכנים להיות "הגיוניים יותר", ולעומת זאת היהודים כבר "כטוחים בעצמם ונוטים פחות לויתורים".¹³ את הביטחון-העצמי רכשו היהודים במשמר-העמק, ברמת-יוחנן ובטבריה, אבל המהפך הפסיכולוגי חל במבצע "נחשון".

המהפך הצבאי התחולל במשמר-העמק. בזירת המאבק המדיני, בני-יורק, קיבל משה שרת ב-16 באפריל מכתב מבן-גוריון: "שונה המצב, לעת-עתה, באופן רדיקאלי לטובתנו." הרי הערכת המצב של בן-גוריון, לפי מכתב זה: "א. אנו שולטים — קרי, שולטים — בהרי ירושלים ובדרך מחולדה לכאב-אל-ואד. מיום ליום אנו מרחיבים את הכיבושים שלנו פה, כובשים כפרים נוספים ועוד ידנו נטויה. שיירות ענקיות, שאנו מארגנים עכשיו, יבטיחו מזון לירושלים לפחות לחודש ימים. לאחר שנשלח עוד שתיים-שלוש שיירות ישוחרר חלק מהכוח הפועל בדרכים, ואולי נצליח לשים מצור על ירושלים הערבית. חוזק במידה ניכרת כוחנו בתוך ירושלים, גם באנשים, גם בציוד וגם בחומר פיקודי.

"ב. הנחלנו מפלה לכוחות קאוקג'י בסביבות משמר-העמק ואנו באופנסיבה גם שם, וייתכן שנשתלט על כל הטריזים הערביים התקועים בעמק ובהרי הגלבוע. כל זה ייתכן אם לא יופיעו גורמים חדשים: התערבות הצבא הבריטי נגדנו, או כניסת הלגיון הערבי, במלוא כוחו, למערכה."¹⁴

בן-גוריון כבר הבין אז שהאסטרטגיה הפאביאנית של היהודים עלולה לסייע לערבים למנוע את הקמתה של המדינה היהודית. המהפך בתודעתו היה הדרגתי. הוא התחיל עם כישלונות השיירות בסוף מארס. ב-31 במארס החליט על מבצע "נחשון"; בהחלטה הספונטאנית הזאת ודאי נתגלמו ספקותיו ומסקנותיו בתקופה שקדמה

* אמנם רמז לכיוון-פעולה כזה היה "בתכנית ד" (ראה להלן), אבל במבצע "נחשון" לא היה חלק מ"בתכנית ד".

דיר-יאסין, עשו אנשי הפלמ"ח, "כרמלי" ו"גולני" בכפרים קולוניא, אבו-זוריק ונאסר א-דין. הם התכיישו כמעשים אלה ועל-כן לא פרסמו את פרטיהם, שנשארו חסויים עשרות שנים.

ל"רוויזיוניזאציה" של תנועת העבודה יהיו כמה וכמה תוצאות במדינת ישראל ובמלחמותיה בעתיד; בחודש שלפני הכרזת העצמאות אלה היו תוצאותיה: נולדה בעיית הפליטים הפלשתינאים; היהודים השתלטו על שטחים ערביים רחבים והתכוונו (ההכנות תאמו את "תוכנית ד"א", התוכנית האסטרטגית של ההגנה) לקראת פלישת הצבאות הסדירים של מדינות ערב עם הכרזת העצמאות. באפריל 1948 שימח המפנה המהפכני הזה את כל היהודים; דעתם הייתה נתונה להדרכת הסכנה שנשקפה להקמת המדינה היהודית. למי היה פנאי להרהר בתוצאות ארוכות הטווח של המפנה?

מקור ותרגום

יגאל ידין ושני עוזריו באגף המבצעים — משה בר-תקווה וישראל בר — הכינו לפני המלחמה תכניות שקלעו היטב להתרחשויות של ימי המלחמה. ** צמרת הביטחון, מטכ"ל ההגנה, המפקדים הבכירים והיחידות תרגמו את התכניות הללו לשפת מעשה, ובתרגום הלך לאיבוד חלק גדול מהמקור. היהודים הגיעו למלחמה לא מוכנים ולא עשויים לפעול על-פי התכנון, אף שהתכנון היה ברור ומתאים להתרחשויות בשטח. אחרי שפרצה המלחמה היה ראש אג"ם יגאל ידין לרמטכ"ל בפועל וליועצו הצבאי האמין של בן-גוריון (בגלל מחלתו של הרמטכ"ל דורי ובגלל הקרע — על רקע מפלגתי — בין בן-גוריון לרמ"א ישראל גלילי). היה זה עומס שקשה לעמוד בו. האיש שנועד להיות למתכנן ומפיק-לקחים נאלץ להיות גם "החייל מספר אחד" והמנהיג הצבאי. לתפקיד הכפול של ידין היה גם היבט חיובי: תיאום מרכזי בין שני התפקידים הבכירים. "תכנית יהושע" — הגנת ארץ-ישראל מפלישת צבאות סדירים — שידין הפיץ אותה בין מפקדי ההגנה בדצמבר 1947, לא הופעלה מפני שצבאות סדירים עדיין לא פלשו בדצמבר, מפני

* ראה להלן.

** "תכנית אוקטובר 1947" ו"תכנית נובמבר 1947".

טוב. אולי אפשר לטעון שהמהפך הצבאי של מלחמת העצמאות התחיל במהפך הפסיכולוגי בחזית ירושלים ובניצחונות שנחלו בצפון ארץ-ישראל.

בין חולדה לטבריה

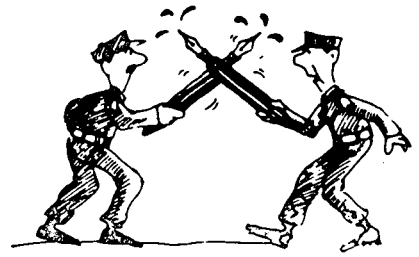
קרבות עשרים הימים שבין תכונת שיירת חולדה (31 במארס) ובין השתלטות היהודים על טבריה (18 באפריל) הוכיחו שהמדינה היהודית תקום על אפס ועל חמתם של ערביי ארץ-ישראל, של מדינות ערב, של תומכי הערבים באו"ם ושל אלה שהצביעו בעד החלטת 29 בנובמבר וחזרו בהם. בעשרים ימים אלה עשו היישוב היהודי, התנועה הציונית ותנועת העבודה הארץ-ישראלית כמה צעדים לכיוון המיליטנטיות, וגברה אמונתם בכוחו של הנשק להשיג יעדים לאומיים. ההישג הפוליטי של 29 בנובמבר התגמד בעיניהם בגלל נסיגת ארצות-הברית ממנו (ב-19 במארס); יותר סביר נראה להם הסיכוי לכבוש בנשק חלקים מארץ-ישראל שלא הוקצו ליהודים בהחלטת או"ם, ולגרש מהם את הערבים. אולי אפשר לראות בכך התקרבות של תנועת העבודה לאידיאולוגיה הרוויזיוניסטית, אמנם, לא עד כדי זהות. אנשי תנועת העבודה לא הצהירו על הכוונות הללו בריש-גליל.

האידיאולוגים הרוויזיוניסטים דיברו תמיד על כיבוש ארץ-ישראל בכוח, על הכנעת הערבים בכוח ועל גירוש הבריטים בכוח; האידיאולוגים של תנועת העבודה דיברו על גאולת המולדת ובניינה ועל הפעלת כוח צבאי רק לשם התגוננות. עתה אימצו אנשי תנועת העבודה חלק מהמטרות — וגם מהשיטות — הרוויזיוניסטיות, אך לא ויתרו על האידיאולוגיה הבסיסית שלהם. אי-הבהירות שהולידה כמה אבסורדים השאירה בידי חלק מתנועת העבודה את האופציה לחזור אל הפרשנות המעשית של האידיאולוגיה ולהתנגד לאלומות צבאית יזומה. שיבה זו התרחשה אחרי קום המדינה; באפריל 1948 היה אפשר להגדיר את אנשי תנועת העבודה כרוויזיוניסטים בעלי חיבוטי-מצפון. הם לא ניסו להחזיר את הכפר דיר-יאסין לתושביו ששרדו אחרי הטבח, אבל הטבח זעזע אותם. מעשי טבח אחרים, אמנם מצומצמים בהיקפם יותר מזה של

לה. חלק מההילה של בן-גוריון קשור בתהליך קבלת-ההחלטות שלו, שהספונטאניות וההשראה — מעין הארה — היו חלק ממנו. המבקרים את תפקוד צמרת הביטחון בימי מלחמת העצמאות עשויים לאשש את ביקורתם בתהליך-קבלת-ההחלטות זה.

אם נמנה שלושה מהגורמים שהניעו את בן-גוריון להחליט על מבצע "נחשון" — הנייטראליות של הבריטים, כישלונות היהודים במלחמת הדרכים והחמרת המצב בירושלים — הרי גורמים אלה היו גלויים לעין חודש לפני 31 במארס. נראה שמנהיגי המלחמה לא הצליחו לאתר מגמות ולחזות מראש כמה מהלכים, ולפיכך החליטו על מבצע "נחשון", כצעד של יאוש. מדוע נפתח מבצע "נחשון" רק באפריל? שאלה זאת נשאלה כבר בימי מלחמת העצמאות וכבר אז ניתנה התשובה: לא היה די נשק, ורק משלוחי הנשק שהגיעו באפריל מצ'כוסלובקיה אפשרו את המבצע. אבל רוב לוחמי "נחשון" — אנשי הפלמ"ח, "גבעתי", "אלכסנדרוני" ו"קריית" — באו למבצע עם נשקם, ולהגנה היה די נשק לחמש בו חטיבה חדשה לפני אפריל. אמנם, רובו של נשק זה היה ברשות היישובים ולא היה קל להפקיעו מרשותם. כשנתקבלה ההחלטה על המבצע עדיין לא הייתה ודאות שהנשק הציבי אכן יגיע במועד שנקבע, וההגנה אכן אספה נשק מהיישובים. כלומר, מבצע "נחשון" היה אפשרי לפני אפריל. בכל המבצע הופעלו למשימות לחימה שש פלוגות בלבד, שלוש לכיבוש דיר-מוחסיין ולהגנה עליו (כשלוש מאות איש) בגזרה המזרחית. קשה שלא להגיע למסקנה שגדוד מאומן אחד, שמפקדיו מנוסים וממושמצים, היה עשוי להשיג את מטרות המבצע בפחות אבדות.

אבל חשיבותו של המבצע הייתה מעבר לכך. המהומה שליוותה אותו וזרזה את המהפך הפסיכולוגי שחל בתודעתם של מנהיגי המלחמה, ואולי אפשר לאתר קשר בין מהפך זה ובין ניצחונות היהודים במשמר-העמק, ברמת-יוחנן ובטבריה. ההצלחות הצבאיות בצפון לא היו תוצאת יומת המטכ"ל, אבל צמרת הביטחון לא כלמה אותן. האנרגיה הצבאית, שהייתה אצורה בלוחמי ההגנה, השתחררה, והצמרת ראתה כי

חבר הוועד הערבי העליון.¹⁷

ארבעה ימים אחרי הדיון הזה קיבל מפקד "המסתערבים" של הפלמ"ח דני אגמון פקודה ממפקד הגדוד הרביעי יוסף טבנקין: "הוטל עליך לחסל, ללא אישור נוסף, את האישים כדלקמן (וכאן באה רשימת האישים)... יש לבצע את הפעולה הנ"ל תוך הסתייגות כדלקמן: א. לא בקרבת יישובים יהודיים חלשים; ב. לא במקומות קדושים ובכתי-חולום. רצוי, עד כמה שאפשר, שביצוע הפעולה יישא אופי של פעולה ערבית. עליך למנות קצין לביצוע הפעולה הנ"ל. עליך למסור דו"ח שבועי על התקדמות הפעולה. החטיבות, הערים וטנא*** יסייעו לך בכל אשר יידרש."¹⁸

תכנון והחלטות לחוד וביצוע לחוד. להגנה לא הייתה יחידת מחסלים, וגם ניסיון בחיסול אישי לא היה לה. מכל עשרים ושניים האישים שברשימה לא "חוסל" אפילו אחד.

לדברי אגמון אמר לו טבנקין שמשה דיין יתאם את הפעולה בינו ובין הפיקוד העליון, ושעליו לדווח לדיין על פעולותיו פעם בשבוע. אגמון ודיין נפגשו פעמים אחדות בקפה "שטורך" בתל-אביב, ברחוב אלנבי, מול בית הוועד-הפועל של ההסתדרות. "הוא לא גילה עניין בדברי ולא אמר מלה," סיפר אגמון. "אחרי שלוש פגישות החלטתי שזה לא עסק, ולפגישה הרביעית לא באתי. יגאל אלון זימן אותי לביורו. 'קיבלתי תלונה שהפסקת לשתף פעולה', אמר אלון. 'הפגישות עם דיין אינן מצדיקות את המאמץ של נסיעה מחיפה לתל-אביב וחזרה, עניתי. אינני מתעניין בהתרשמיות שלך וביחסך אלי, אמר אלון. 'דיין מונה לנציג המטה הכללי למבצע, ועליך לפעול בהתאם.'"

אגמון ופקודיו ניסו לפגוע במוחמד נימר אל-חטיב ובחשן שובלק בחיפה. הם פצעו את אל-חטיב, אך לא הרגו אותו; הם חטפו את בנו של שובלק כדי לררוש כופר, ולהרוג את האב כשיבוא לשלם ולקבל את בנו. החוטפים הזמינו את הצעיר למסעדה וניסו להמם אותו. הוא התנגד, מהומה קמה במסעדה וכך נודעה לחשן שובלק והותם של חוטפי בנו. הוא פנה לעזרת עורך-הדין יעקב סלומון, ואגמון קיבל פקודה מגבוה, לשחרר את החטוף.

שהיא לא הייתה מתאימה למאבק נגד הסתננות לוחמי "צבא ההצלה" לארץ ומפני שצמרת הביטחון עדיין הייתה צמודה לאסטרטגיה הפאביאנית. באפריל 1948 כבר חנו בארץ-ישראל כעשרת אלפים מאנשי "צבא ההצלה", וההגנה אמנם ניסתה לחיות איתם (בדרך כלל) בדו-קיום, אך לא היה לכך כל סיכוי: החיכוך בין הכוחות הצבאיים העוינים הביא בהכרח לכמה התנגשויות.*

תכנית זרזיר

בחודשי המלחמה הראשונים ניסתה ההגנה להפעיל את "תכנית זרזיר",** חיסול מנהיגים ומפקדים ערבים בכירים. דיין — שהושפע מספרו של לידל-הארט "האסטרטגיה של הגישה העקיפה" — סבר שחיסול מנהיגי האויב עשוי למוטט את רצון הלחימה שלו. לא מסגרות צבאיות גדולות ולא כספים רבים נדרשו לפעולות כאלה אלא מיומנות מקצועית גבוהה של יחידות קטנות, ומקצוענים מיומנים אכן היו להגנה. באישורו של הרמטכ"ל דורי פקד דיין על משה דיין — האחראי על הביטחון השוטף — להכין את תכניות החיסול ואת רשימת המועמדים לחיסול, ודיין התקשר עם אנשי הש"י ועם "המסתערבים"*** של הפלמ"ח.¹⁵

בדין המדיני-אסטרטגי של צמרת הביטחון (שבעה-עשר אישים בכירים בראשות כן-גוריון) ב-1 וב-2 בינואר 1948 עלתה על הפרק גם "תכנית זרזיר" נבחרה ועדה לעניין זה: יגאל דיין, אליהו ששון, עזרא דנין, גד מכנס, רוד שאלתיאל, משה דיין ויצחק שדה. ביום השני של הדיון הזה הציע שדה תכנית פעולה, וישראל גלילי ביקש לדון בשאלה, "אם לפגוע באישים בולטים, ובאיזה?" והציע "להכין רשימה של אישים אשר הפגיעה בהם היא בגדר של פקודת קבע."¹⁶ חברי הוועדה נתנו לגלילי את הרשימה. עשרים ושניים מנהיגים ומפקדים ערבים נדונו לחיסול, לרבות רפיק תמימי ואבו-לבן, ממנהיגי יפו; חסן סלאמה, מפקד איזור המרכז; עבד אל-קאדר אל-חוסייני, מפקד איזור ירושלים וסגנו כאמל עריקאת; אמיל גורי מירושלים, חבר הוועד הערבי העליון; שייח' נימר אל-חטיב, ממנהיגי חיפה הערבית; חסן שובלק, ממפקדי חיפה הערבית; וצובחי חצרא מצפת,

קצין-המודיעין הבריטי, ג'ון לינקלייטון, רצח כמה נהגים ערבים וסיפק להגנה את נשקם ודלק ממכוניותיהם. לינקלייטון התקשר עם אגמון, אך כשנודע למטכ"ל ההגנה על הקשר הזה פקד טבנקין על אגמון לנתקו. אגמון ופקודיו גם ניסו להרוג אחד ממנהיגי העיר הערבית בית-שאן, אך שומרי ראשו הבחינו בהם והם הסתלקו מהשטח בלי למלא את המשימה.¹⁹

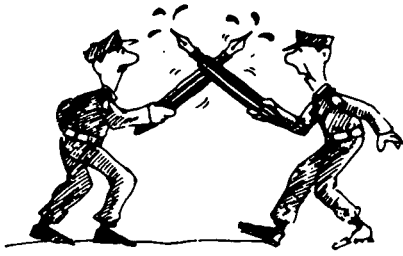
"תכנית זרזיר" נחלה כישלון חרוץ. אחדים מעשרים ושניים הנידונים נהרגו אחר-כך בקרבות, לרבות חסן סלאמה ועבד אל-קאדר אל-חוסייני שנורה (במקרה) בקסטל. השפעת מותו של עבד אל-קאדר אל-חוסייני (ב-8 באפריל) על ערביי ירושלים מעידה כי אכן היה היגיון ב"תכנית זרזיר". אילו נהרג עבד-אל-קאדר אל-חוסייני כבר בינואר או בפברואר אולי היו פנים אחרות למלחמה בגזרת ירושלים.

בעיצומו של המשבר במלחמת הדרכים במארס חזר הפיקוד העליון אל התכנית לפגוע במפקדי האויב ויזם את תקיפת המטות של האויב. למבצע זה ניתן השם "צפנת". ב-7 במארס פקד יגאל אלון על מולא כהן, מפקד הגדוד השלישי של הפלמ"ח, "להשמיד מטות אויב (ו)לקחת שבויים, תעודות ומסמכים",²⁰ ואחרי שלוש ימים פקד עליו לפגוע במפקדתו של אדיב שישאקלי, מפקד גדוד חיטין השני של "צבא ההצלה", ככפר דהריה שלידי צפנת.²¹ גורל מבצע "צפנת" היה דומה לגורל תכנית "זרזיר". הוא נשאר בגדר תכנית.

"תכנית ש"

אווירה קודרת שררה כישיבת הנהלת הסוכנות בירושלים ב-19 בינואר 1948. זה היה שלושה ימים אחרי אסון השלושים וחמישה. חברי ההנהלה השמיעו כמה דברי כפירה, ומנהיג מפלגת "הפועל המזרחי", משה שפירא, התלונן על חוסר תכנית כללית "מתי נתפוס שטחים ומתי ניסוג."²² שפירא לא דייק, אך לא כל טענתו הייתה מוטעית. "תכנית נובמבר 1947" הייתה, אבל רוב מפקדי ההגנה לא ידעו עליה ולא היא הנתחה את

ההתקפות על יחידים (20 בינואר), טיח צב" (16 בפברואר) ומשמר-העמק (4 באפריל).
שכונתה, בגלגוליה השונים, גם "עיסור", "אנקור" ו"צפנת".
מתחיים לערבים.
ש"י

ברחוב מזא"ה בתל-אביב, וגלגלנו רעיונות, איך תשתלט ההגנה בעתיד על יעדים אסטרטגיים ועורקי תחבורה ראשיים. את תיקי הכפרים הערביים הכנו בהתאם לרעיונות אלה.²⁵ במבוא ל"תכנית ד'" כתוב שהיא מסתמכת על "תכנית ב'" (1945), "תכנית מאי" (1946) ו"תכנית יהושע" (1948). משום מה לא אוזכרו במבוא "תכנית אוקטובר" (1947), "תכנית נובמבר" (1947) ו"תכנית ש'", וכמובן לא אוזכרו בו תזכירים והערכות-מצב רבים, שנוסחו בתקופה שקדמה ל"תכנית ד'".

"תכנית ד'" היא סיכום כל התכניות, התפיסות והרעיונות שניסחה צמרת ההגנה מסוף מלחמת העולם השנייה עד החלטת 29 בנובמבר 1947 ומתחילת מלחמת העצמאות עד סוף פברואר 1948, והיא מותאמת למצב האסטרטגי והצבאי בתחילת מארס. אפשר לראות בה את תצלום המטרות, התכניות והערכות-המצב של מנהיגות היישוב וצמרת ההגנה.

ביומנו כתב בן-גוריון על דיון בעניין D-Day* שהתקיים ב-29 בפברואר 1948, וישראל גלילי כתב ברשימותיו שבדיון זה נבחנו "תכנית שלושים הגדודים" ותכנית להשתלט על גבולות המדינה ולהגן עליהם במקרה של פלישה.²⁷ ששת המשתתפים בדיון (בן-גוריון, גלילי, דורי, שדה, אביגור ושלמה שמיר) הגיעו למסקנה שדרושים עשרים וחמישה אלף לוחמים מאומנים למלחמה בפולשים. בסוף פברואר היו להגנה שנים-עשר אלף לוחמים כאלה, כלומר, יש לגייס ולאמן עוד שלושה-עשר אלף לוחמים ואלף מפקדים. "איך גייס, נאמן ונצייד (ונממן) במשך עשרה שבועות חיל זה?" כתוב ביומנו של בן-גוריון.²⁸ הכרח להחיש קצב הגיוס, להרחיב הממדים. בעיות אספקה מוזן ודלק. לכנס ראשי האספקה והגיוס למחר, כתוב ביומנו של גלילי.²⁹ תגובות שני האישים שניהלו את המלחמה מאפיינות את ההכרלים האישיים ביניהם. בן-גוריון היה פסימיסט. גלילי היה אופטימיסט.

מדוע התכנסו השישה ב-29 בפברואר? סביר להניח שבסוף חודש זה כבר הייתה צמרת

דלק לכל הצרכים האזרחיים, התעשייתיים והצבאיים... בטלפון, טלגרף ודואר, המטרה הסופית היא הפעלת כל השירותים הנ"ל בהיקפם המלא בתוך שטחה של המדינה היהודית וכן גם לירושלים... ברדיו... להקים תחנה או תחנות-שידור במרכזי האוכלוסיה היהודית. לפיכך הפעלתן תהיה בעיה רגילה של שמירה... מים לירושלים, המטרה הסופית היא אספקת מים לירושלים בכל התנאים... שדות-תעופה, מבין שדות-התעופה הקיימים נמצאים בשטח המדינה עשרה שדות-תעופה צבאיים ואזרחיים, פרט ללוד. הבטחתם תהיה הכרחית בה במידה שינוצלו עליידי שירותי-התעופה הצבאיים או האזרחיים... נמלים, הבטחת נמל תל-אביב ונמל חיפה.³⁰ "תכנית ש'" לא בוצעה ככתבה וכלשונה. עוד לפני שניתנה הפקודה ליישם אותה כבר התחילו ידיו ועוזריו להכין את תכנית-האב האסטרטגית של ההגנה לקראת הקמת המדינה — "תכנית ד'", הרביעית בתכניות-האב של ההגנה מאז ייסודה — ואף-על-פי-כן יש חשיבות היסטורית ל"תכנית ש'": בפעם הראשונה מדובר בהשתלטות היהודים על שירותים ונכסים שישאירו השלטונות הבריטיים עם הפינוי ואחריה. רוב היעדים שצויינו ב"תכנית ש'" אמנם נתפסו, אף שתכנית זאת לא יושמה. הערבים לא הצליחו לעשות כמעשי היהודים, וזאת הייתה אחת מסיבות תבוסתם בשלבי-ההכרעה של המלחמה. ב"תכנית ש'" וב"תכנית יהושע" אפשר לראות טיוטות ל"תכנית ד'", שיושמה בעשרים הימים שבין אסון שיירת חולדה ובין מבצע "נחשון".

"תכנית ד'"

את "תכנית ד'", מארס 1948" הפיץ יגאל ידיו בין חברי המטכ"ל ומפקדי החטיבות והשירותים ב-10 במארס. מטרתה הייתה "השתלטות על שטחה של המדינה העברית והגנה על גבולותיה וכן גם על גושי ההתיישבות והאוכלוסיה העברית שמחוץ לגבולות, נגד אויב סדיר, סדיר למחצה וזעיר, הפועל מבסיסים אשר מחוץ לשטח המדינה או מבסיסים הנמצאים בתוכה."³¹ ידיו סיפר: "העובר של 'תכנית ד' נוצר בשנים 1942-1943, בגלגולי הראשון כקצין-מבצעים של ההגנה. ישבתי עם עוזרי במרתף ב'מעונות עובדים',

פעולותיהם. גם "תכנית יהושע" — שלא קלעה אל המטרה כקודמתה — לא הופעלה. לקראת אמצע ינואר הסתיימה הכנת התכנית האסטרטגית שהייתה אמורה להנחות את פעולות ההגנה עד שיפוג תוקף המנדט הבריטי: "תכנית ש'".

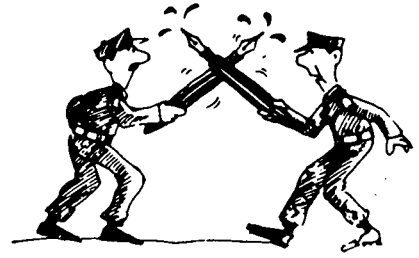
ב-21 בינואר שלח ידיו למפקדי החטיבות את הפקודה הראשונה הקשורה ב"תכנית ש'". במבוא לתכנית כתוב: "בקשר עם סיומו של השלטון הבריטי בארץ, הוטלו על הארץ* תפקידים של תפיסת שירותים ונכסים שונים של השלטונות בתחומים המוקצים למדינה היהודית." השירותים והנכסים שנועדו לתפיסה היו בנייני משטרה, תחנות-רכבת ומסילות-ברזל, תחנות-כוח ושירותי חשמל, דלק, שירותי דואר, טלפון ומברקים, תחנות השידור של הרדיו, הצינור שהוביל מים לירושלים, שדות-תעופה ונמלים.

הרי שלושת התסריטים שידיו ועוזריו חזו אותם: א. הבריטים ימסרו ליהודים את המתקנים והרכוש בגבולות שהוקצו למדינה היהודית, והערבים ינסו להפריע לתהליך זה ולהשתלט על המתקנים; ב. הבריטים ימסרו ליהודים רק חלק מהמתקנים והרכוש ואת השאר ימסרו לערבים, בעיקר בשטחים המעורבים; ג. פינוי הדרגתי של שטחים ועמדות השלטון בהם עוד לפני המועד הרשמי של הפינוי, תוך כוונה ברורה של השלטון למסור נקודות-מפתח מסוימות — הן בשטח שהוקצה למדינה היהודית והן בשטח שהוקצה למדינה היהודית — לידי הערבים, וכן להפקיר עמדות מפתח כאלה בשטחים שלנו ליזמה ערבית."

ידיו אמר למפקדי החטיבות שהתסריט השלישי הוא שיתממש "כבר בשבועות הקרובים", וששני התסריטים הראשונים עשויים להתממש בעתיד הרחוק יותר. לפיכך קבע משימות לחטיבות של ההגנה, להשתלט על כמה יעדים ולסיים את תכנוני השגת היעדים הללו בשלושה שבועות, עד 15 בפברואר. בתוספת מס' 1 ל"תכנית ש'" צוינו היעדים בדיוק: "בשירות הרכבת, המטרה הסופית היא הפעלת הקו בין חיפה לתל-אביב... בשירות החשמל, המטרה הסופית להבטיח אספקת חשמל בלתי-מופרעת בשטח המדינה העברית ולישובים העבריים מחוצה לה... בדלק, המטרה הסופית היא אספקת

* ארגון, ארגון ההגנה.

** יום הפלישה במינוח הצבאי הלועזי שרווח אז. ייתכן שזה היה טעם נוסף לשם התכנית "לקראת" פלישה, "תכנית ד'".

הביטחון בטוחה שהבריטים אכן עוזבים את ארץ-ישראל, ששלטונם אכן יסתיים במועד המתוכנן, 15 במאי, ושצבאותיהן של מדינות ערב יפלו עמו סיום המנדט, כפי שהכריזו. משה בר-תקווה סיפר שאנשי אג"ם קיבלו, למחרת פגישת השישה, הוראה מגלילי, להכין תכנית-אב לקראת הפלישה, ושדין סיפר לו ולישראל בר את עקרונות התכנית. בר-תקווה, בר ועשרים ואחד עובדי האגף הכינו את הפירוט המבצעי.³⁰

אחרי עשרים וחמש שנים הסביר ידן — בראיון עיתונאי לקראת יום העצמאות — את ה"רוזן ד'אטר" של "תכנית ד'": "התכנית באה להבטיח את שטח המדינה בכל הנוגע לערביי ארץ-ישראל, את דרכי התחבורה ואת המשלטים הדרושים. היה ברור לנו שאם בשטח הפנימי של המדינה לא נתגבר על נקודות התורפה, לא נוכל לעמוד בשום אופן בהתקפה מבחוץ... אחד הדברים שהיו בעזרתנו בצורה בולטת מאוד — והערבים לא הכינו זאת די — הוא שאנחנו נלחמנו, לפחות במלחמת העצמאות... כמה שקוראים בטרמינולוגיה האסטרטגית בקווים פנימיים. ההבדל הזה, שאנחנו נלחמנו בקווים פנימיים והאויב בקווים חיצוניים, היה בעל השפעה מכרעת על תוצאותיה של המלחמה. זה היה יתרון עצום. אנחנו יכולנו להחזיק כוח קטן יחסית, ולא דווקא לזרוק אותו לזירה מסוימת, קבועה מראש, אלא לשלוח אותו במהירות מזירה לזירה ולהעביר אותו ממוקד למוקד על-פי צרכי השעה והתפתחות המצב הצבאי. כדי שנוכל למצות את היתרונות הנובעים ממלחמה בקווים פנימיים ובטוחים היה הכרח לבצע את 'תכנית ד', שיעיק מטרתה היה להבטיח את הקווים הפנימיים."³¹

אלו היו ההנחות שביסוד "תכנית ד'": כשתוכרו המדינה היהודית יילחמו נגדה במתואם צבאות ערביים סדירים, "צבא ההצלה" ויחידות מקומיות, וינסו לכבוש את הגליל ואת הנגב או לנתק אותם ממרכז הארץ, לחדור מקלקיליה להרצליה ומטול-כרם לנתניה, לכוד את שלוש הערים הגדולות ובעיקר את תל-אביב, ולפגוע בשירותים החיוניים — מים, חשמל וכו' — של היהודים. כדי לסכל מטרות אלה תופעל התכנית כשיתפנו הבריטים, או כאשר הם יחדלו לתפקד.

כוחות צבאיים בין-לאומיים ודאי לא יפעלו בארץ-ישראל.

ידן ועוזריו התוו תשעה מסלולי-פעולה: א. חיזוק ההגנה הקבועה של הישובים והגושים; ב. חסימת דרכי הגישה של האויב מבסיסיו ליעדים במדינה העברית; ג. הרס הכפרים הערביים שליד אזורים ההתיישבות היהודיים ופינוי תושביהם; ד. השתלטות על הערים המעורבות או השגת עליונות צבאית בהן; ה. תפיסת רוב תחנות המשטרה והבסיסים הבריטיים המתפנים; ו. השתלטות על עורקי התחבורה העיקריים והחיוניים ליהודים והרס הכפרים הערביים הסמוכים אליהם כדי שלא יהיו בסיסים לפיגועים בתחבורה; ז. מצור על ערים ערביות שהחלטת אור"ם לא מיקמה אותן בשטח המדינה היהודית; ח. פעולות ישירות נגד יעדים ערביים בארץ-ישראל המערבית, מחוץ לגבולות המדינה היהודית המיועדת; ט. פעולות נגד יעדים צבאיים שנועדו לסייע לפלישה מחוץ לגבולות א"י.

המשימות

"כדי להבטיח את מערכת ההגנה הקבועה של היישובים היהודיים", כתוב בתכנית, "דרושות פעולות נגד יישובים של האויב הנמצאים בתוך או בקרבת מערכת ההגנה שלנו, במטרה למנוע את שימושם כבסיסים לכוח מזוין פעיל. פעולות אלה תתחלקנה לסוגים כדלקמן: השמדת כפרים (שרפה, פיצוץ ומיקוש חורבות), בעיקר לגבי יישובים שאין באפשרותנו להשתלט עליהם בקביעות. פעולות ביעור והשתלטות, שתיעשנה בהתאם לקווים: כיתור הכפר ועריכת חיפוש בתוכו. במקרה של התנגדות, השמדת הכוח המזוין וגירוש האוכלוסייה אל מעבר לגבול המדינה. כפרים שפוננו בצורה כנ"ל ייכללו בתוך מערכת ההגנה הקבועה ויבוצרו בהתאם לצרכים."

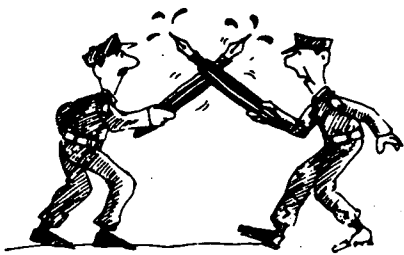
אלה המשימות שיועדו ליחידות ההגנה: חיל-המשמר (חי"ם) יגן על היישובים ועל האזורים; חטיבות החי"ש המרחביות תסייענה לחי"ם ותפעלנה במרחבים, בדרכים ובשטחי האויב, ויחידות הפלמ"ח תפעלנה בעומק שטח האויב, בארץ-ישראל ומחוץ לגבולות הבין-לאומיים של ארץ-ישראל המערבית.³²

תשומת-לב מיוחדת הקדישו המתכננים לגזרת ירושלים. על חטיבת "עציוני" הוטלו משימות אלה: השתלטות על הבסיסים הבריטיים והמשטרות בעיר ובסביבתה, על המתקנים החיוניים (מים, חשמל וכו') ועל הדרך לתל-אביב עד לטרון, כיבוש הקסטל ותחנות-השאיבה בשערי-הגיא ובלטרון, כיבוש שכונות ערביות ירושלמיות (שייח' ג'ראח, ואדי ג'וז, השכונה האמריקאית, קטמון, אבו-טור, שמעא) ותפיסת תחנות המשטרה בהר-טוב, באבו-גוש, בלטרון, בצפון ים המלח, בסדום, במעלה אדומים ובבית-לחם. אשר לכפרים שהיו סמוכים לקו ההגנה של ירושלים, ההוראה הייתה "לבער ולהשמיד, לפי שיקול דעתך". חטיבת "עציוני" הייתה אמורה להטיל מצור על בית-לחם, בית ג'אלה וחברון, בסיוע הפלמ"ח, ולשתק את התחבורה בין ירושלים ליריחו ובין ירושלים לרמאללה.³³

על חטיבות החי"ש המרחביות האחרות — המכונות בתכנית "חטיבות הרגלים" — הוטלו תפקידים דומים:

חטיבת "אלכסנדרוני" (שחנתה בשרון) הייתה אמורה לפוצץ גשרים בכרמל הדרומי ובוואדי-ערה, לתפוס את המשטרות בזכרון-יעקב, בוואדי-ערה, בחדרה, בבית-לד, בתל-מונד, ברעננה, בפתח-תקווה וכרמת-גן ולתפוס, לבער או להשמיד, לפי שיקול דעתך את הכפרים הסמוכים ליישובים היהודיים ולעורקי התחבורה: קניר, כפר קרי, קקון, שויקה, איקטבה, דנבה, טול-כרם, קלנסואה, פרון, פרדסיה, טייבה, קלקיליה, כפר-סבא הערבית, גלגוליה, ראס אל-עין, רנטיה, יהודיה, כפר ענה ווילהלמה. כן הוטל עליה לכבוש ולאבטח את תחנות-השאיבה בראש-העין ולאבטח את כביש חיפה-תל-אביב ואת תחנות-הרכבת ומסילת-הברזל במרחב שבין חיפה לתל-אביב, ולתפוס את הרכוש הבריטי והשירותים החיוניים בחדרה, בנתניה, בהרצליה ובפתח-תקווה.³⁴

חטיבת "כרמלי" (החיפאית) הייתה אמורה לחסום את דרכי הגישה מלבנון לצפון הארץ ומהריכוזים הערביים בגליל ובכרמל לחיפה, לקריות וליישובים היהודיים בגליל המערבי, לתפוס את משטרות כפר-עטה, קריית-חיים,

התגלו הקשיים:

אנשי אגף כוח-אדם במטכ"ל העריכו שעד 1 במאי יתגייסו עוד שמונה אלפים ושלוש מאות וחמישים חיילים, ומספר המגויסים יהיה עשרים וחמישה אלף בלבד (ב"תכנית ד" מדובר על שלושים אלף ושלוש מאות וארבעים ושמונה מגויסים). הדילמה של ידן ועוזריו הייתה אם "למלא כמעט לגמרי את תקן חטיבות הרגלים והמחץ אולם לא להקציב כוח מגויס נוסף למערכת-ההגנה הקבועה, לגדודים עירוניים ולפלוגות נפתיות", או להקצות מגויסים גם ל"חטיבות הרגלים" וגם למערכת-ההגנה הקבועה, "וכך יחסרו לתקן עשרים עד שלושים אחוז בכל היחידות."

אנשי החימוש והרכש לא יכלו לספק לאג"ם נתונים על הזמנות הנשק והתחמושת בחוץ-לארץ, על סוגי-הנשק ועל מועדי האספקה. מפקד התע"ש חיים סלבין התחייב לספק עד 1 במאי עוד אלף וחמש מאות טננים. אנשי תע"ש-חוף אמרו שאולי הם יספקו פיאטים נגד טנקים. בסיכום של אג"ם כתוב: "לא נתקבלו נתונים על מצבת המשוריינים ועל קצב הייצור של חדשים". וכן כתוב בו שראש אגף האפסנאות יוסף אבירד ועוזריו "העלו ספקות בדבר היכולת לייצר שלד אפסנאות ושירותים לתקן תכנית ד", ושראש אגף ההדרכה (אליהו בן-חור) הודיע שלא יהיה אפשר לאמן עוד אלף מפקדי כיתות ומפקדי מחלקות עד 1 במאי, וש"לא נעשו עד כה כל צעדים לאימון קצינים בדרגות גבוהות יותר ולאימון אנשי מטות, גדודים וחטיבות", בניגוד להמלצותיו של קולונל דוד מרכוס.

אנשי אג"ם הודיעו שגם שירות ההנדסה, שירות התותחנים, השירות הרפואי ושירות האוויר לא יהיו מוכנים לביצוע התכנית ב-1 במאי. מפקדי "כרמלי" ו"גולני" — משה כרמל ומשה מן — אמרו לידין שדרושה להם תוספת מגויסים, יותר מהתקן שנקבע (שלוש אלפים ושבע מאות ושלושים וחמישה ל"גולני", אלפיים ומאתיים וארבעים ואחד ל"כרמלי"). מפקדי החטיבות האחרות הודיעו לו שהם לא יוכלו למלא את

חטיבת "הנגב" של הפלמ"ח הייתה אמורה להרחיב את תחום אחריותה עד תחום חטיבת "גבעתי" ולכבוש את הכפרים ברייר, חוליקאת, כאוכבה, בית-טימא, סומסום ונג'ד, לכבוש את עיר המחוז באר-שבע, לכתר את עזה ולהטריד את "התחבורה ומקורות-המים של האויב התוקף, מעבר לגבול המצרי."³⁹

הפלמ"ח (מחוץ לחטיבת "הנגב") היה אמור לתפקד כעתודת-מטכ"ל לשם "סיוע זמני לחטיבות הרגלים בתפקידים קשים, התקפות על בסיסי אויב בעומק שטחו בתוך גבולות הארץ והתקפות על בסיסי-אויב ודרכי-התחבורה מעבר לגבולות הארץ במקרה של פלישה." כן הוטל עליו לסייע ל"גולני" להשתלט על צפת, לסייע ל"כרמלי" לאבטח את כביש חיפה-תל-אביב ולהטיל מצור ימי על עכו, לסייע ל"אלכסנדרוני" בכיבוש כפרים בשומרון, לסייע ל"קריית" במצור על יפו, ולסייע כנ"ל ל"עציוני", וגם לתקוף את ג'נין בשומרון ואת תרשיחא בגליל, לפגוע בצירי-תנועה ערביים בכל הארץ, מכביש עכו-צפת בצפון עד כביש חברון-חאן-יונס בדרום, לחבל בכבישים ובמסילות-ברזל מעבר לגבול, מצפון לראש הנקרה, לפשוט על צור וכיירות דרך הים ולחבל בגשרים, בדרכים וביעדים צבאיים בלבנון, בסוריה, בעבר-הירדן ובמצרים. ב"תכנית ד" היה הפלמ"ח אמור להיות בעל שבעה גדודים לקראת הביצוע, לרבות גדוד-מחץ ימי וגדוד ממוכן.⁴⁰

שירות האוויר היה אמור לסייע לפלמ"ח ולחטיבות החי"ש ולבצע "פעולות של אוויריה אסטרטגית ותפקידי שירות לפי הוראות אשר תוצאנה על-ידי הפיקוד העליון". אלה הפעולות שהועידה "תכנית ד" לשירות האוויר: "התקפה על בסיסי-אוויר בעומק שטחו של האויב, בגבולות הארץ ומחוצה להם; התקפה על מרכזי כלכלה ותעשייה צבאית בגבולות הארץ ומחוצה להם; סיוע בעומק שטח האויב להשגת ידיעות על בסיסי-אוויר, דרכי-תחבורה, ריכוז כוחות, תמרונים, מרכזים חיוניים; גילוי והכנת מטרות לפגיעה."⁴¹

ידן הורה לפלמ"ח, לחטיבות החי"ש ולשירותים להשלים את ההכנות עד 1 במאי. התכנית הופצה בין המפקדים הבכירים ומיד

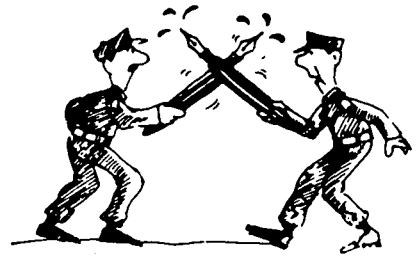
עתלית ובאסה ואת המחנה הצבאי כורדאני שליד כפר-מסריק, להשתלט על חיפה הערבית, על כביש זכרון-יעקב-חיפה ועל הכפרים טירה, עין-הוד, אל-מזאר, ג'בעה, איגוזים, עין-רזאל, סרפנד וכפר-לאם ו"לתפוס, לכער או להשמיד" אותם ואת הכפרים הערביים האחרים שבמרחב לפי שיקול-דעתו של המח"ט משה כרמל, אחרי התייעצות עם הערכיסטים ועם קציני הש"י במטהו. בפקודה שנשלחה ל"כרמלי" הושם הדגש על תפיסת המתקנים הממשלתיים והשירותים החיוניים בחיפה ובמפרץ: הנמל; בתי-הזיקוק וכו'. עוד משימות שהוטלו על חטיבה זו: מצור על עכו, שיתוק התחבורה הערבית מחיפה ליפו ומחיפה לשפרעם וכיבוש הכפרים באסה וא-זיב שמצפון לנהריה. כפרים אלה היו בשטח שהוקצה, בתכנית החלוקה, למדינה הערבית, וב"תכנית ד" הוא הוגדר כ"שטח אויב."³⁵

חטיבת "גולני" (הצפונית) הייתה אמורה להשתלט על טבריה וצפת בסיוע הפלמ"ח, לתפוס את משטרות מטולה, חלסה*, נכייושע, ראש-פינה, צפת, טבריה, גשר, בית-שאן, עפולה, נהלל, שער-העמקים ולג'ין,** להשתלט על כביש ואדי-מילך-עפולה-טבריה ועל הכפרים החולשים עליו, לכתר את בית שאן ואת נצרת, לכבוש את הר-תבור וגבעת המורה ולהתבסס עליהם, להרוס את הכפר סעסע שבגליל העליון ולסרוק בקביעות את רכס הר טורען.³⁶

חטיבת "קריית" (התל-אביבית) הייתה אמורה לכבוש את השכונות הערביות והכפרים הערביים אבו-כביר, סלמה, מנשיה, תל-א-ריש, ג'בליה ויאזור, לכתר את יפו ולאבטח את נמל תל-אביב, את תחנת-הכוח "רדינג" ואת שדה-דב.³⁷

חטיבת "גבעתי" (הדרומית) הייתה אמורה לחסום את דרכי הפלישה מהרי יהודה ומרצועת עזה למרכז הארץ, לתפוס את משטרות בית-דגון, רחובות, גדרה ועיראק-סואידן,*** להשתלט על כביש תל-אביב-ירושלים עד לטרון ועל כביש תל-אביב-הנגב עד ג'וליס, לתפוס את הרכוש הבריטי ואת השירותים החיוניים בראשון-לציון וברחובות, להשתלט על הערכים שהתגוררו בנס-ציונה, להשתתף במצור על יפו, לכתר את רמלה ולוד ולכבוש את הכפרים פאלוג'ה, ג'וליס, קסטינה ומסמיה.³⁸

* כיום קריית-שמונה.
** מג'יד.
*** כיום מצודת יואב.

משימותיהם אם התקן לא יהיה מלא ואם לא יקבלו סיוע מאסיבי מהפלמ"ח. ידין הגיע למסקנה שאם תתמלאנה דרישות המח"טים לא תהיה למטכ"ל עתודה, וש"אפילו בחטיבה אחת לא קיים הצוות הדרוש, מבחינת היקף וניסיון, לחטיבה קרבית ממש, כפי שנדרש ב"תכנית ד". לאור הניסיון של השבועות האחרונים הוברר שלא קיים פיקוד מרכזי שביכולתו לנהל פעולות בהיקף הנדרש לביצוע "תכנית ד".⁴²

נתק בין התכנון לביצוע

גם אילו הקדישו האגפים, החטיבות והשירותים את כל מעייניהם ל"תכנית ד" ודאי לא היו יכולים להתכונן לקראתה כראוי עד 1 במאי, אבל הם לא הקדישו לה את מירב תשומת הלב. משבר הדרכים והשירותים במחצית השנייה של מארס ונסוגת ארצות-הברית מתמיכתה בתכנית החלוקה הסיטו את תשומת לבם אל הסכנות המיידיות. אילו הוטלה הכנת "תכנית ד" על ידי ועוזרו בסוף מארס, ספק אם היו מכינים אותה. מבצע "נחשון" והמהפך במלחמה השכיחו את התכנית הזאת, ואף-על-פי-כן היו לה תוצאות. במאמץ-התכנון המשותף הגיעו מפקדי ההגנה הבכירים וצמרת הביטחון למסקנות משותפות על יעדי-המלחמה המידיים ועל דרכי השגתם. המהפך הפסיכולוגי ניזון מהתפיסות והרעיונות שהיה להם ביטוי ב"תכנית ד", לא במישורין (פקודות המטכ"ל) אלא בעקיפין.

בישיבת ראשי האגפים במטה הכללי, ב-19 באפריל, יום אחרי ההשתלטות על טבריה, הבינו מפקדי ההגנה הבכירים ש"תכנית ד" מתגשמת.⁴³ לימים אמר מפקד גדוד "ברק" (מחטיבת "גולני"), יצחק ברושי: "אינני בטוח אם הפיקוד הבכיר של ההגנה היה מוכן נפשית לכיבוש טבריה באמצע אפריל, אף ששמישה זו נכללה בתכנית ד". קראתי אז את "תכנית ד", אך ראיתי בה ביטוי למגמה כללית ולא תכנית מבצעית. באפריל 1948 לא היינו מאורגנים, לא בכוח-אדם ולא בנשק, לביצוע יוזם של תכנית כזאת."⁴⁴

ישראל בר, שהיה ממעצבי "תכנית ד", פירט ב-1950 את ההנחות שהיו מאחוריה: הבריטים יפנו את כל ארץ-ישראל בבת-אחת, ועד אז תבנה ההגנה את צבא-ההגנה. הנחה זאת לא התאמתה. הפינוי היה הדרגתי וגם בניית הכוח הייתה

הדרגתית, ועל ההגנה היה להדביק את קצב הפינוי הבריטי ולנצל כל פירצה. לכן ניתן חופש מקסימאלי למפקדים המקומיים, כדי ששיגו את היעדים המבצעיים של "תכנית ד". המטרות המקוריות של התכנית אכן הושגו — שטח יהודי רצוף בלי ערבים; עמדות-מפתח בידי היהודים; היערכות לקראת הפלישה. ההגנה ניצלה את החלל הריק שהשאירו הבריטים והיכתה בהלם את הערבים. הגופים הצבאיים — שהוקמו למען מבצע "נחשון", קרבות משמרי-העמק ומבצע "יבוס" (בירושלים) — התגברו על בעיית מיעוט המגויסים ומיעוט היחידות. ההגנה יישמה את "תכנית ד" בגישה לא ישירה; ניסיונו של אצ"ל לכבוש את יפו סיכן את הגישה הזאת.⁴⁵

"תכנית ד" לא מומשה — או מומשה אחרת מכפי שתכנן אג"ם — בגלל ליקויי ההכנות למלחמה של ההגנה ובגלל האילוצים שלא אפשרו לה לנצל הצלחות והזדמנויות, וגם מפני שלמטכ"ל היה קשה לשלוט ביחידות וליישם את תכניותיו בחודשי המלחמה הראשונים. שני גורמים סייעו לניצחון היהודים: ראית הנולד של צמרת ההגנה, שהתאימה את תפיסותיה למציאות המשתנה, והדבקות במשימה של הלוחמים, שהשיגו את יעדיהם הצבאיים על אף התנאים הקשים. הנתק בין המתכננים למבצעים, בין הדרג האסטרטגי לדרג הטקטי, היה בחלקו תוצאת ההיסטוריה של ההגנה מימי "הנודדות" והפרו"ש (ב-1936-1939). על אף הנתק הזה השיגה ההגנה חלק ממטרות המלחמה ומיעדיה הצבאיים. הצלחה זאת הייתה אחת הסיבות לכך שנתק זה היה, שנים לא מעטות, מאפיין קבוע של צה"ל.

קיצורים:

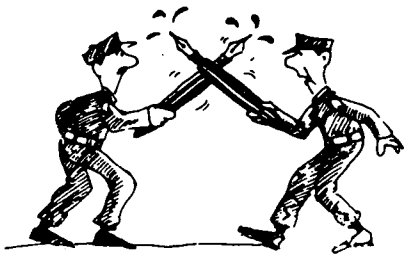
- א"צ — ארכיון יד בן צבי.
- א"מ — ארכיון המחבר.
- א"צ תעמ"א — ארכיון צה"ל, חיק איוסף מלחמת העצמאות.
- אצ"מ — ארכיון ציוני מרכזי.
- אק"מ תעמ"ע — ארכיון הקיבוץ המאוחד, חיק עדויות מלחמת העצמאות.
- את"ה — ארכיון תולדות ההגנה.
- דב"ג — דוד בן גוריון.
- ת"מ — תעודות מדיניות ודיפלומטיות.

הערות

1. יצחק רבין, "פנקס שירות", ספריית "מעריב", 1979, עמורים 31-40.
2. א"מ, מסמכ. 7/65/10, ממועצה למטכ"ל, 16 באפריל 1948; יוסף פורגינסקי, 70 ימים במצור ירושלים

3. א"צ, עדות של אורי ריפתי.
4. אק"מ, תעמ"ע, העדויות הנ"ל של יוסף טבנקין.
5. יומן דב"ג, 14 באפריל 1948.
6. אק"מ תעמ"ע, העדות הנ"ל של רפאל ורדי.
7. הראיונות הנ"ל עם חיים לסקוב.
8. יומן דב"ג, 18 באפריל 1948.
9. יומן דב"ג, 25 באפריל 1948.
10. יומן דב"ג, 18 ביוני 1948.
11. יגאל אלון, "מגמות ומעש", ספר הפלמ"ח ב, עמוד 25.
12. Fo/371/68543.
13. Fo/371/68543.
14. ד"ר, 388, ד. בן גוריון אל מ. שרתוק (ניו יורק), 16 באפריל 1948.
15. סדרת הראיונות הנ"ל עם יגאל ידן.
16. מב"ג, אל חברי הוועדה, מאת הלל, 1 בינואר 1948.
17. מב"ג, אל הלל מאת חברי הוועדה, 1 בינואר 1948.
18. א"מ, מסמכ. 15/4, פקודת מבצע, 5 בינואר 1948.
19. אק"מ תעמ"ע, העדויות הנ"ל של דני אגמון ושל יוסף טבנקין. עדות של יצחק רהב כראש בנובמבר 1948; הראיון הנ"ל עם יוחאי בן-נח.
20. א"צ תאמ"ע 58/9, אל עלי, מאת המועצה, 7 במארס 1948.
21. א"צ תאמ"ע 58/9, אל עלי, מאת המועצה, 10 במארס 1948.
22. אצ"מ, 34/2, פרוטוקולים של ישיבת הנהלת הסוכנות מ-19 בינואר 1948.
23. א"מ, מסמכ. 549/3, מנהלי החטיבות מאת אג"ם/מטכ"ל, 21 בינואר 1948; "תכנית ש" פקדה מס. 1; א"צ תאמ"ע 19/2, תוספת מס. 1 ל"תכנית ש".
24. מערכות 263/4, 2 ביוני 1978, עמוד 24.
25. סדרת הראיונות הנ"ל עם יגאל ידן.
26. יומן דב"ג, 29 בפברואר 1948.
27. את"ה, ארכיון גלילי, יומן גלילי, 29 בפברואר 1948.
28. יומן דב"ג, 29 בפברואר 1948.
29. את"ה, ארכיון גלילי, יומן גלילי, 29 בפברואר 1948.
30. אק"מ תעמ"ע, סדרת העדויות הנ"ל של משה בר-תקווה.
31. דב גולדשטיין, ראיון עם רב אלוף (מיל) יגאל ידן, "מעריב", 5 במאי 1973.
32. מערכות 263-264, עמודים 24-27.
33. א"צ תעמ"ע, 55/2, התעודות האופרטיביות לחטיבות: עציוני.
34. א"צ תאמ"ע, 56/2, התעודות האופרטיביות לחטיבות: אלכסנדרוני.
35. צדוק אשל, חטיבת "כרמלי", עמודים 29-30.
36. מאיר פעיל, "מן ההגנה לצבא ההגנה", עמודים 310-312.
37. א"צ תאמ"ע, 60/2, התעודות האופרטיביות לחטיבות: קריית.
38. אברהם אילון, "חטיבת גבעתי במלחמת הקוממיות", עמודים 485-486.
39. מאיר פעיל, "מן ההגנה לצבא ההגנה", עמודים 312-313; סדרת הראיונות הנ"ל עם נחום שריג.
40. א"צ תאמ"ע, 58/2, התעודות האופרטיביות לחטיבות: בולגרים.
41. א"צ תאמ"ע, 61/2.
42. א"צ תאמ"ע, 77/2; סיכום הכיוריים עם החטיבות והאגפים בקשר עם "תכנית ד".
43. א"צ תאמ"ע, 16/10; הישיבה עם מנהלי האגפים, 19 באפריל 1948.
44. הראיון עם יצחק ברושי, כ" 18 בינואר 1979.
45. ישראל בר, "הצדדים המתמודדים בראשית ההאבקות על ארץ-ישראל", מערכות, ס"ב-ס"ג, יולי 1950, עמוד 5.

בין תכנית לביצוע — הערות לזיכרון על "האסטרטגיה הפביאנית"

ס"ל עדו*

בקצב המהיר מאוד של ההתפתחויות המדיניות וגם בהתרופפות שהשתררה בהגנה בין הפסקת פעולות תנועת המרי באמצע 1946, עד ארגונו מחדש של מטכ"ל ההגנה, באמצע 1947.

רק בחודשים אוקטובר-נובמבר 1947, כשנראו הסתלקות הבריטים והעצמאות בהישג יד וסבירות המלחמה גברה בעיני המנהיגים, הכין יגאל ידין, שהקים את אגף המבצעים במטכ"ל ההגנה, תכניות חדשות לקראת המלחמה נגד ערביי ארץ-ישראל ונגד צבאות ערביים סדירים, לחיפוי על בניית צבא יהודי ואכטחת האינטרסים היהודיים בחודשי ההתפנות של הצבא הבריטי. תכניות "אוקטובר ונובמבר 1947" היוו תעודה המנסחת את מצבי הכוונות של ארגון ההגנה לקראת התפתחויות צפויות.

בארכיונים השונים ובוזיכרונם של אישים שפעלו בתקופה ההיא ניתן למצוא הצעות תזכירים לרוב כאשר לארגון נחוץ של הכוח האווירי. עוד בזמן מלחמת העולם כתב אהרון רמז מקנדה למשה שרת מכתב ובו הצעה להקים כוח אווירי. יהושע גילוח שהיה מהנדס ב-R.A.F. הציע ב-1943 לד"ר משה סנה להקים חיל אוויר במחלת. ב-1947 הגיש אלכס זילוני הצעה משלו, וקצת אחרי זה הציעו רמז והיימן שמיר הצעה דומה. מחלקת הטיס של הפלמ"ח שהוקמה ב-1943 התנהלה כמעט בתנאי מחתרת בתוך מחתרת. העובדה היא שכשפרצו הקרבות הקשים ב-15 במאי 1948, היה "שירות אוויר" בכחינת כוח שולי ולמרות המבצעים הנועזים ביותר של טייסיו לא השפיע באופן נחרץ על מהלך הקרבות.

מבקרו טוענים שהוא מתעלם ביודעין משתי עובדות עיקריות:

א. קיומה של "תכנית ד'" שהתפרסמה ב-10 במרס 1948 (והשינויים בתכנית שהתפרסמו ב-11 במאי 1948).

ב. הימצאות הצבא הבריטי בארץ שמנעה כל אפשרות להתארגנות לקרב הכרעה בחודשי המלחמה הראשונים.

אני מסכים לביקורת שאי הזכרת "תכנית ד'" במאמר היא שגיאה אך לעניות דעתי לא סותרים פרופ' ואלך ואל"מ א' את טיעונו העיקרי של ד"ר מילשטיין, שהיישוב היהודי נכנס למלחמת העצמאות בלתי מוכן וכתוצאה מכך נאלץ לנקוט גישה פביאנית. "תכנית ד'" איננה רלוונטית לתקופה שבה עוסק מאמרו (שנת 1947 עד משבר מלחמת הדרכים בסוף מרס 1948) ולגבי הגורם הבריטי לגטימית השאלה (ובעיקר לאור מסמכים שנחשפו בשנים האחרונות) האם לא ניתן היה לפעול יותר בתחומים כמו רכש מאסיבי, גיוס העם היהודי בכסף ובמתנדבים, והפעלת פעולות יזומות רבות יותר בעיקר לאור העובדות המתגלות כיום שהבריטים בסוף המנדט בעצם רצו בעיקר "לחזור הביתה בשלום".

תכניות אב אסטרטגיות בתש"ח

כל המתעניין בתולדות מלחמת העצמאות מכיר קרוב לוודאי את תכניות האב לקראת מצבים צפויים שהתגבשו בעשר השנים שקדמו למלחמה: "תכנית אבנר" מיוני 1937, "תכנית א" מ-1941, "תכנית ב" מ-1945 ו"תכנית מא" ממחצית 1946. עד אוקטובר 1947, חודשיים לפני פרוץ המלחמה, לא הוכנה תכנית אב אסטרטגית המותאמת לנסיבות החדשות וניתן להסביר זאת

מתוך הזיכרון שהתפרסם במערכות 299 על מאמרו של ד"ר אורי מילשטיין במערכות 298 — "נטישת האסטרטגיה הפביאנית במלחמת העצמאות" שהשתתפו בו פרופ' יהודה ואלך ואל"מ א', עולה שאלה עקרונית ורלוונטית מאוד גם לגבי שאר מלחמות ישראל: מהו הקשר שבין תכניות מגירה למימושן במציאות?

במסגרת מחקר הנמשך כבר יותר משנתיים על שורשי חיל-האוויר הישראלי, חוזרת ועולה השאלה מדוע לא הוכן כוח אווירי גדול יותר לקראת הקרבות הממששים ובאים ב-1948 והאם ניתן היה לעשות יותר משנעשה באילוצי התקופה וכל זאת לאור התכניות השונות שפורסמו על-ידי ההגנה.

כפי שהבנתי, התזה המרכזית של ד"ר מילשטיין היא זאת: בפרוץ מלחמת העצמאות, לאחר החלטת האו"ם ב"ט בנובמבר 1947 נקטה ההנהגה הביטחונית של היישוב באסטרטגיה של דחיית ההכרעה הצבאית משני טעמים עיקריים:

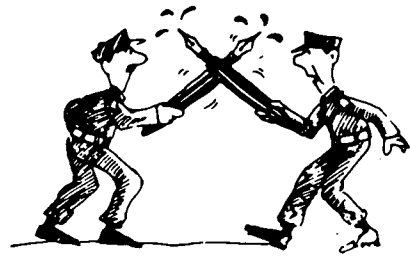
א. אי מוכנות צבאית להתמודדות כנגד הצבאות הסדירים של מדינות ערב, כאשר ד"ר מילשטיין טוען לקוצר ראות בקרב ההנהגה, למרות סימנים מוקדמים המתריעים מאז תום מלחמת העולם השנייה, שמלחמה עם הערבים עומדת בשער.

ב. שיקול מדיני הנובע מחשש לנסיגת ארה"ב מתמיכתה בהקמת המדינה היהודית.

כמו כן טוען מילשטיין שלהנהגת היישוב לא היו מטרות אסטרטגיות ברורות לקראת המלחמה.

* ר"ע לתולדות חיל האוויר

(הדבר השתנה עם הגעת המסרשמיטים מצ'כיה וזרימת אנשי מח"ל לארץ, כאשר לקראת מבצע "יואב" הופך החיל לכוח בעל משמעות). האם לא ניתן היה להכין את החזל במגבלות הידועות טוב יותר? זו בהחלט שאלה מחקרית הראויה לעיון מעמיק. לפחות בשני תחומים ניתן היה להתכונן במהלך שנת 1947 למלחמה הממששת ובאה: לבצע רכש מאסיבי של נשק ואמצעי לחימה באירופה, ארה"ב ודרום אפריקה. אחרי מלחמת העולם היה היצע רב של נשק במחירים נמוכים וה"ראש היהודי" שהצליח בדרכים מופלאות לרכוש נשק רב החל מינואר 1948 היה מוצא קרוב לוודאי דרכים לרכש מאסיבי גם ב-1947 במידה שהיה חש אותה תחושת הדחיפות ו"סכין על הצוואר" שאפיינה את תחילת 1948. העובדה ההיסטורית היא שכשהבין מנהיג היישוב דוד בן-גוריון עד כמה ההכנות בשטח לקויות, הוא שלח בבהילות את אהוד אבריאל לאירופה ואת יהודה ארוי לארה"ב לרכוש נשק וכל המעיין ביומן המלחמה שלו מבין עד כמה נושא הרכש קיבל משמעות קריטית.

גם בתחום גיוס כספים נעשו הדברים בבהילות וגולדה מאיר נשלחה לארה"ב בשליחות חירום. את הרגשתה בתקופה זו היא ביטאה בספרה האוטוביוגרפי: "לא היינו מוכנים כלל למלחמה, כמובן" (עמוד 155). לדעתי ראוי לחקור האם הייתה הצדקה אובייקטיבית לדחות את הרכש המאסיבי של הנשק, את סידור הדרכים להבאתו ברגע שיתאפשר ואת גיוס המשאב הכספי, למועד כה מאוחר ובאיוז מידה יכלו הבריטים להשפיע בתחומים אלו.

תחום נוסף בעל משמעות הוא גיוס המח"ל. בדרום אפריקה, למשל, היו כבר בתחילת 1948 מאות מתנדבים מקרב הקהילה היהודית, שניסיונם הקרבי במלחמת העולם היה רב בתחומים שונים. גם בקהילות היהודיות בארה"ב היה ניתן לארגן כוח יהודי ולהכין תכניות מסודרות להבאתו ארצה, לכשיתאפשר. כידוע, רבים הגיעו (ותרומתם למלחמה ובעיקר לחיל-האוויר הצעיר עדיין לא קיבלה ביטוי מספיק בספרי ההיסטוריה), אך הגעתם נעשתה בחופזה, באי סדר ארגוני לא קטן, ודומני שהכנות ארוכות יותר במהלך 1947 היו משנות את פני הדברים.

פרופ' ואלך ואל"מ א' טועים, לדעתי, בהדגשת חשיבותה של "תכנית ד" המפורסמת בהתפתחויות הממשיות של המלחמה. המהפך בתחילת אפריל 1948 — מבצע "נחשון" וקרבות משמר העמק — לא היה תוצאה של יישום "תכנית ד", אלא תגובה למשבר במלחמת הדרכים (שיירות נבי דניאל, יחיעם וחולדה), הגנה מפני מתקפה של צבא ההצלה ותגובה על המשבר המדיני: נסיגתה של ארה"ב מתמיכתה בהקמת מדינת ישראל. לפחות עד השתלטות ההגנה על טבריה ב-18 באפריל 1948, התגלגלה המלחמה מעצמה כפי שקרה גם בחלק מהמלחמות המאוחרות יותר באיזור. ההגשמה החלקית של התכנית, החלה, לדעתי, במבצע "יבוסיי", בשליש האחרון של אפריל, שבו הטיל הפיקוד העליון על כוח דו-חטיבתי, בפיקודו של יצחק שדה, לתפוס מאחזים שיתפנו בירושלים על-ידי הבריטים. תורשה לי הערה לסיום. כל הלומד היסטוריה מבחין בוודאי שהיסטוריונים מנתחים אירוע

בעבר מזוויות שונות, תוך שימת דגשים שונים. צבי יעבץ, במבוא לספרו "קיסר וקיסריזם", מנתח את הגישה הקונטמפורנית של ההיסטוריונים השונים שכתבו על יוליוס קיסר והתוצאה של קיסרים "שונים" שעוצבו על-ידי ההיסטוריונים בתקופות השונות.

הלוו של "מדע" ההיסטוריה הוא בתזות השונות המנותחות על-ידי החוקרים והוויכוח הענייני (והלוהט לעיתים) הבא בעקבותיהן. הניסיון להציג חוקר מסוים באור מגוחך, כאחד שאין להתייחס אליו ברצינות, עשוי להרתיע חוקרים אחרים, שאין בכוחם הנפשי להתמודד, מלהציג תזות שונות מהמקובל, וחבל. חרתה לי בעיקר הערתו של אל"מ א' בסיום תגובתו ("ישנה מידה רבה של אירוניה היסטורית בכך שניתנה לד"ר מילשטיין האפשרות להתבטא מעל במת מערכות..."). לדעתי, חוסנו הפנימי של צה"ל וכושר החשיבה של קציניו עשויים לעמוד גם בפני מחקרים ומאמרים המציגים תזות הפוכות למקובל ולכן יש מקום לתת במה גם לחוקרים כדוגמת ד"ר מילשטיין, ולהתווכח איתם בצורה עניינית נוקבת, נסמכת בעובדות ולא בפגיעות אישיות.

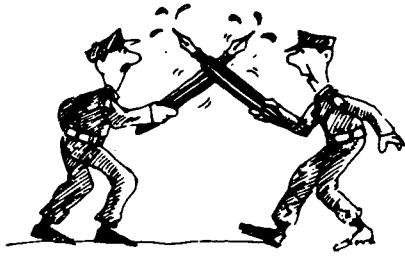
כשלון הפיקוד הקרבי

"הסודות" החסיים באמת על מלחמת העצמאות. לשני האל"מים הנ"ל היו כנראה מניעים אישיים לתקוף את ד"ר אורי מילשטיין, אבל ציבור הקוראים ראוי שיבין כי לא בדיעת החומר ההיסטורי עסקינן. מזה עשר שנים חושף ד"ר מילשטיין בשיטתיות "סודות" ממלחמת

החומות אל"מ (מיל') פרופ' יהודה ואלך וראש מחלקת היסטוריה במטכ"ל אל"מ א', הנשענים על מידע "מפתיע": תכנית ד'. להרגיעכם רבותי, כל החומר "הסודי" על מלחמת העצמאות הידוע, כביכול, רק לכם, ידוע היטב גם למושא התקפתכם, ד"ר אורי מילשטיין. מעטים כיום

סא"ל (מיל') אריה עמית

מערכת נכבדה, בתימהון רב קראתי ב"מערכות" 299 את ההתקפה על עבודתו המחקרית של ד"ר אורי מילשטיין בכלל ועל מאמרו "נטישת האסטרטגיה הפביאנית במלחמת העצמאות", שהתפרסם ב"מערכות" 298, בפרט. חברו לו יחדיו שומרי

ולעומתנו האויב הערבי התאושש מההפתעה של בוא השיירה לגוש עציון, בעילות רבה ריכז כוח ניכר כדי למנוע את חזרתה לירושלים, ומפקדיו שלטו היטב בכוחותיהם בזמן הקרב. הבריטים לא עזרו לערבים אלא הצילו אותנו, פשוטו כמשמעו — מנעו קטסטרופה.

ד"ר מילשטיין עושה, לדעתי, געשה גדול ומחזיר לחייל ולקצין הקרבי הזוטר, שנלחמו באמת, את כבודם. הוא חושף "סודות חסויים ביותר", מביא לידיעת הציבור את מחדלי המנהיגים והמפקדים הבכירים ומבהיר איך, למרות המכוכה המדינית והחולשה הצבאית, ניצחנו לבסוף במלחמה גורלית זו.

אמצעי הלחימה שהיו בידי האויב, וכיחסי הכוחות אף עלינו עליו ויתרוננו, לכאורה היה ברור. אבל בגלל האסטרטגיה הפכיאנית של המנהיגות הביטחונית, חל אצלנו פיגור ביישום תורת הלחימה, והפיקוד הקרבי שלנו נפל מזה של האויב. דברים אלה המבוססים על ניסיוני האישי כמפקד קרבי במלחמת העצמאות, נשמעים אפיקורסיים לעומת מה שהתפרסם עד כה. הדוגמה הטובה ביותר לטיעוני הוא קרב שיירת נבי דניאל שהתחולל ב-27-28 במרס 1948. מהלכי הפתיחה שלנו היו מצוינים, המודיעין היה טוב, ריכוזנו כוח, הפתענו גם את האויב הערבי וגם את הבריטים. ואף-על-פי-כן הביס אותנו עבד-אל-קאדר אל-חוסייני בקרב ממושך מדרום לבית-לחם. הובסנו בגלל ליקויים בפיקוד הקרבי של השיירה ובגלל מקומו של מפקדה בקרב, שלא השפיע על המהלכים העיקריים בשלב ההכרעה.

העצמאות, אשר עבור רוב הציבור הנם כאמת סודות, ועד לאחרונה היו נכס יקר ערך השמור למעטים, שעשו בו כרצונם. ומכאן הכעס: נפגע המונופולין ועכשיו יידעו הכל איך באמת הוכנה מלחמת העצמאות ואיך היא התנהלה, בלי תיווכם ופרשנותם של קומיסרים מטעם.

לא אתערב בוויכוח על השהיית ההכרעה ברמה המדינית. אנסה להיזכר ולהבהיר אירועים צבאיים המוכיחים את ההשפעה ההרסנית של דחיית ההכרעה המדינית על היכולת הצבאית של ההגנה ושל צה"ל בתחילת דרכו. יכולת צבאית בנויה ממודיעין, תכנית, ריכוז הכוח ופעולה צבאית החלטית. הגורם האחרון תלוי במקומו של המפקד בקרב, בשליטתו בכוחות בשלב ההכרעה וביכולתו לרכז את כל האמצעים שברשותו למען ההכרעה. בחודשים הראשונים של מלחמת העצמאות לא חסרו לנו אמצעי לחימה לעומת

הערה בשולי המאמר: מלחמת יום הכיפורים, טעות במאי והפתעה באוקטובר*

תא"ל (מיל') יואל בן פורת

אחמד אסמאעיל הגיע בפברואר 1973 להסכם עם הסובייטים אודות עסקות (נשק). הם שלחו חלק ממנו ועיכבו את משלוח היתר. ברם לאחר מכן קיבלנו עסקת (נשק) חדשה.

אולי זוכר אתה את ההצהרות, שמסרו הישראלים בזמנו, לגבי אפשרות של התקפה מצרית. שכן אין ספק, שהם יודעים, כי המחצית השנייה של חודש מאי הנה מתאימה להתקפה. הם גם בוחנים (את הדברים) ופועלים על יסוד הטכנולוגייה.

באפריל 1973 ואז התקשרתי עמך, כאשר אני חושש כי ההחלטה הייתה מהירה מדי. וזכרני כי אמרת לי: אם לא ניכנס (למלחמה) לפני סוף 1973, לא ניכנס אליה בכלל.

אמר (הנשיא): אני זוכר זאת. ואמנם הכינונו הכל כדי ששעת האפס תהיה במאי. העמדתי את הנשיא אסד על מחקר זה, אשר קובע את שעת האפס. ברור שהוא התפעל מאוד מדיוק המחקר. התכוונתי למעשה להתחיל את המבצע במאי, ואז הסובייטים קבעו את מועד ועידת הפיסגה השנייה עם ניקסון בוואשינגטון לחודש מאי, ומשיקולים מדיניים שאין צורך לחשוף אותם עתה, החלטתי לדחות את המועד לקבוצה השנייה בספטמבר או לקבוצה השלישית באוקטובר.

תוך כריזה יצא אסד לסיור חשאי במוסקבה ושם משם. השגנו עסקת נשק חדשה, שהסובייטים הביעו התנגדות מלתת אותו לנו.

במאמרי הנ"ל אשר התפרסם במערכות 299 נתקלתי בקושי אובייקטיבי איך לתמוך, על-ידי חומר בלתי מסווג, את ההנחה שמלחמת יום הכיפורים עמדה להתרחש במאי ומשום לחץ סובייטי נדחתה ברגע האחרון לאוקטובר. רק לאחר פרסום המאמר השגתי ראיון של הנשיא סאדאת למוסא צברי, עורך אח"באר אל יום. לדעתי ראוי להביא דברים אלה לקוראים המתעניינים בסוגיה חשובה זו.

במחקר* זה נתברר כי ישנן שלוש קבוצות של ימים, שהן המתאימות ביותר להתקפה: קבוצה ראשונה — במחצית השנייה של מאי; קבוצה שנייה — בחודש ספטמבר; קבוצה שלישית — בחודש אוקטובר.

כאן הפסקתי את הנשיא ואמרתי: וזכרני, כב' הנשיא, כי שמעתי על עניין המלחמה * מדובר במחקר שעשה אישית ראש אג"ם במטכ"ל המצרי, הגנרל גמסי, שמטרתו למצוא את הימים המתאימים ביותר לצליחת התעלה ולמלחמה.

הטעייה והונאה במתקפת-עזה השלישית

יגאל שפי

מתקפת הצבא התורכי בתעלת סואץ בראשית 1915 הביאה להחלטה בריטית להתקדם לתוך סיני וכך לאבטח את התעלה. ההתקדמות, במהלך שנת 1916, לוותה בסדרת ניצחונות ובמרס 1917 נערך הכוח התורכי בקו עזה-באר-שבע. באותו חודש פתח גנרל מארי, מפקדו של "כוח המשלוח המצרי", במתקפה הראשונה על עזה, ובעקבות כישלונה נבלמה הנסיגה התורכית. באפריל נפתחה המערכה השנייה על העיר אך גם היא לא הצליחה, למרות שהופעלו בה, זו לראשונה, טנקים, סיוע ארטילרי ימי, פגזי גז ולהביותים.

המערך התורכי חוזק וקו החזית התייצב לאורך כביש עזה-באר-שבע עד תל אל-שריע כאשר באר-שבע מהווה מתחם תורכי עצמאי.

תבוסתיה של תורכיה במהלך המלחמה והרצון להשיב את כבודם ואת אמינותם הביאו את הפיקוד התורכי העליון ואת יועציו הגרמנים למסקנה בדבר הצורך להוציא לפועל מבצע צבאי מרשים.

במסגרת זאת תוכנן כיבוש מחודש של בגדאד (מבצע "אילדרים" - "ברק"). אולם, עיכובים בריכוז הכוח וחשש כי מתקפה בריטית בארץ ישראל תסכל את התכנית, אילצו את התורכים, בשלהי קיץ 1917, להתחיל בהסטת כוחות מהצפון לעבר חזית ארץ ישראל.

ביוני החליטה ההנהגה הבריטית שלא להסתפק בטיהור סיני אלא לכבוש את כל א"י, הן מתוך רצון לשבור את הקיפאון בחזית המערבית והן כאמצעי להסטת הכוחות התורכיים המתרכזים ל"אילדרים" בצפון סוריה. למפקדו של "חיל המשלוח המצרי" מונה, בסוף יוני, גנרל אלנבי.

תכנית המבצע הבריטית

במהלך שלבי התכנון היה הצבא התורכי בגזרת המבצע ערוך עם מפקדת הארמייה השמינית בפיקודו של הגנרל הגרמני קרס פון קרנסשטיין ולה שלוש מפקדות קורפוס ושמונה דיוויזיות: בתוכן שלוש דיוויזיות במרחב עזה, שלוש דיוויזיות במרחב תל אל-שריע-תל אלהרירה ושתי דיוויזיות בבאר-שבע. תגבור הגזרה נעשה תוך כדי התכנון וההכנות הבריטיות.

הצבא הבריטי אורגן בשלושה קורפוסים וגם להם שמונה דיוויזיות (שתי דיוויזיות נוספות הגיעו במהלך ספטמבר-אוקטובר). רוב הכוח הבריטי היה ערוך במרחב דיר-אל-בלח-רפיח בעוד יחידות משתי דיוויזיות פרשים היו פרוסות בדרום הגזרה הצפונית בין ג'מלי לעבסאן אל כביר.

בחודש יולי 1917 אישר גנרל אלנבי את קוויה העיקריים של תכנית המתקפה. בשונה מהפעמים הקודמות, התכוונו הבריטים להסיט את המאמץ העיקרי לעבר אגפו השמאלי של מערך האויב בבאר-שבע. שאיפתם הייתה לפתח את ההתקפה לעבר המערך התורכי העיקרי תוך "קיפולו" לכיוון צפון-מערב לעבר עזה; מאמץ משני היה אמור לתקוף חזיתית את עזה.

להלן תיאור השלבים, הכוחות והמשימות:

שלב א' - כיבוש באר-שבע מדרום ע"י הקורפוס הרכוב המדברי (שתי דיוויזיות) והקורפוס ה-20 (ארבע דיוויזיות).

שלב ב' - כיבוש קו החזית בגזרת עזה מדרום-מערב ע"י הקורפוס ה-21 (שלוש דיוויזיות).

שלב ג' - תקיפת אגף שמאל התורכי בקו תל אל-שריע-תל-אלהרירה מכיוון באר-שבע ודחי-קתו לעבר עזה ע"י הקורפוס ה-20 והקורפוס הרכוב המדברי (סה"כ שבע דיוויזיות). הקורפוס הרכוב המדברי יאגף את המערך התורכי ויתקדם מצפון לקורפוס ה-20 לתפיסת מקורות מים ואבטחת האגף. השלב יתחיל ה-24-48 שעות לאחר ביצוע שלב ב'. יום ה"ע" 31 באוקטובר 1917.

על מנת לממש את התכנית אמורים היו הבריטים להעביר לגזרת המאמץ העיקרי שש דיוויזיות, מתוכן שתיים רכובות, עוד לפני תחילת ההתקפה. במגמה להשיג הפתעה בגזרה הבלתי צפויה של המאמץ העיקרי, החליטו הבריטים לנסות ולרכז כוח בחשאי, תוך שהם מרכזים את תשומת ליבו של האויב לכיוון עזה. לשם כך הוחלט על ייזום מבצע הונאתי בקנה מידה גדול. יצוין כי הכוחות הניכרים שהוקצו למאמץ המשני בעזה היו אמורים לאפשר לאלנבי לפעול בכיוון התקפי חליפי במקרה של כישלון המאמץ העיקרי.

תמונת המודיעין הבריטי

ערב המבצע עמדה לרשות המודיעין הבריטי מערכת איסופית יעילה: האונה, פענוח צפנים, סוכנים, סיורי אוויר, תצלומי אוויר, חקירות שבויים ואיסוף מסמכי שלל.

כמו כן הייתה לבריטים תמונה סבירה על יכולתו של המודיעין התורכי-גרמני. וכך, תמונת המודיעין שהצטיירה באותו הזמן אצל הבריטים על עצמת האויב, פריסתו, כוונותיו והערכת המודיעין שלו, הייתה מדויקת כמעט לחלוטין.

הערכת המודיעין להונאה

הערכת המודיעין שעמדה בפני מתכנני ההונאה, בראשם קצין המודיעין רב התושייה ועתיר המעללים של כוח המשלוח, קולונל מיינרצהאגן, הדגישה כי:

- התורכים מודעים לכוונות המתקפה הבריטיות, לפיכך ובגלל סדר הגודל המרשים של הכוחות לא ניתן יהיה להעלים את ההכנות לעצם קיומה של תכנית המתקפה.
- יכולתו המוכחת של המודיעין התורכי (בעיקר כושר תצפית אווירית טוב), לא תאפשר להעלים את ריכוז הכוח כנגד האגף השמאלי התורכי.

• הערכת המודיעין של האויב קובעת כי ההתקפה הבריטית תיפתח מכיוון עזה שהינו גם הכיוון המסוכן. ההערכה התורכית נשענה על התקדים של שתי ההתקפות הקודמות; על היתרונות בגישה מכיוון זה מול הקשיים באגף השני (דרכים, מקורות מים, מרחקים); על יכולת הסיוע הימי באש ובנחיתה (ידוע כי התורכים העריכו כי צפויה נחיתה מצפון לעזה) ועל ריכוז הכוח הבריטי בצפון המערך. • על מנת למנוע גילוי חזותי של ההונאה בשלב התזווה יש להרחיק מטוסי הסיוע של האויב ע"י עיבוי מערך ההגנה האווירית.

מטרת ההונאה

למבצע ההונאה שתי מטרות:

האחת — האסטרטגית — ריתוקן של ארבע עד חמש הדיוויזיות התורכיות המתרכזות במרחב חלב (עבור תכנית "אילדרים") ובכך למנוע את תגבור המערך בא"י. והשנייה — האופרטיבית — ריתוק האויב הפרוס ועודדותיו לגזרת עזה הן לפני יום ה"ע" והן במהלך שני שלביו הראשונים, ובכך לסייע לכוחות התוקפים את באר-שבע (שלב א') ואת המערך העיקרי (שלב ב'). על ההונאה להמשיך, אפוא ולמלא ייעודה גם תוך כדי ביצוע המבצע.

סיפור ההונאה

כוונת הבריטים הייתה להביא את המודיעין התורכי לגיבוש תמונת המודיעין הבאה: ברמה האסטרטגית — ההתקפה הבריטית המתוכננת בגזרת א"י תבוצע בצפון סוריה ע"י הנחתת כוחות מן הים כנראה במפרץ אסקנדרון; איזור היערכות לריכוז הכוחות — קפריסין. אין אנו יודעים האם אמורה הייתה הנחיתה להיות מוצגת כמאמץ העיקרי או כמאמץ משני בלבד. ברמה האופרטיבית — המאמץ הבריטי

העיקרי בדרום יבוצע בגזרת עזה, שם תרוכו עיקר העצמה הבריטית. בגזרת באר-שבע תיפתח מתקפת הטעייה שיעדיה למשוך את עתודות האויב לכיוונה הן לפני יום ה"ע" ואפילו לאחר שתיפתח המתקפה העיקרית נגד עזה. יום ה"ע" לא יחול לפני 4 בנובמבר 1917 וכנראה באמצע נובמבר (להזכיר — יום ה"ע" אמיתי: 31 באוקטובר).¹ ההתייחסות לתקיפת עזה כאל מאמץ משני ולא כאל מתקפת הסחה גרידא שלה מוקצים כוחות יצוגיים בלבד משרתת ישירות את סיפור ההונאה וכוונתה.

ביצוע ההונאה האסטרטגית

תכנית ההונאה, המיועדת ליצור תמונה של איים נחיתה בחוף הסורי, אושרה ע"י מפקדתו של אלנבי ב-6 באוקטובר (יום ה"ע"-25). הצינורות שנועדו להנחיל לתורכים את תמונת המצב ההונאתית, התמקדו בקפריסין כתחומי ההונאה החזותית, התקשורתית והפצת שמעות. הפעולות כללו:

- סימונם של אתרים למחנות חדשים ותחילת הקמתם.
- ריבוי תנועות ופעילות על ידי חיל המצב הקטן בקפריסין.
- תקשורת אלחוטית המשלבת מסרים הונאתיים.
- התעניינות של ספקים בקניית מצרכים ואספקה בהיקף גדול לכוחות באי ולכוחות מעבר לים לאחר נחיתה.
- הכנות גלויות ברציפים וכנמלים להטענת ציוד, חיילים וסוסים.
- ידיעות על הפעילות הגיעו כנראה לאוני התורכים. על פי מקורות תורכיים, נשלח, ב-17 באוקטובר, 11 ימים לאחר תחילת ההונאה, סיור אוויר מיוחד מעל קפריסין. ממצאיו הוכיחו כי אין כל פעילות או הכנות מיוחדות באי, מכל מקום לא מצאנו עדות כלשהי המצביעה על שינוי בהערכת

המודיעין או בפעילות הצבאית כתוצאה מהניסיון ההונאתי.

"ההיסטוריה הרשמית הבריטית" תולה את קולר הכישלון בלוח הזמנים הקצר שבין תחילת המבצע לסיור האויב, רוצה לומר: העדר זמן ליצור תמונה חזותית משכנעת. להערכתנו, שורש הכישלון נעוץ בנקודה מהותית יותר: הערכת המודיעין התורכי לא הביאה בחשבון אפשרות של דרך פעולה אפשרית בריטית ימית בצפון סוריה, לפיכך נטלו על עצמם הבריטים להביא את האויב לשנות את הערכתו המודיעינית! על מנת להצליח בכך נחוצים משאבים ומאמצים רבים הרבה יותר ממה שהושקע במבצע זה ולא רק להאריך את לוח הזמנים. הניסיון לשנות את הערכתו הבסיסית של האויב הוא שנשא בחובו את זרע הכישלון.

ההונאה האופרטיבית

לצורך הטמעת המסר ההונאתי בקרב הפיקוד הבכיר התורכי נקטו הבריטים מגוון פעולות. הצינורות העיקריים שבהם השתמשו להדלפת סיפור ההונאה היו כמפורט להלן:

צינור תקשורת

החל מיום ה"ע"-37 שודרו, מדי יום, במערכת תקשורת הרדיו הרגילה, מספר מסרים כוזבים. הללו שולבו במסגרת שיחות "תמימות" של קצינים ואלחוטנים, במברקים רשמיים גלויים ובמברקים מוצפנים שנקראו ע"י התורכים, מאחר שהמפתח לקריאתם הודלף במכוון ע"י הבריטים. בין היתר בישרו המסרים כי נערכות הכנות לסיור אלים גדול בכיוון באר-שבע אך אין המדובר במתקפה העיקרית. המסרים השתלבו בפעילות סיורי אמת. נמסרו דו"חות סיור המצביעים כי מרחב באר-שבע בלתי עביר לעוצבות פרשים,

1 הטעייה בדבר מועד יום ה"ע" הינה מטרה חביבה על מחכני הונאות בהיסטוריה המודרנית. מונטגומרי אימץ כיוון זה במערכת אלעמין באוקטובר 1942 כשם שפעלו כן כעלות הכרית בעת חנקן הנחיתה בנובמבר 1944.

— והודיעו כי גנרל אלנבי ייעדר מהזירה בשבוע שבין 29 באוקטובר — 4 בנובמבר. משמע: בתאריכים אלו לא צפויה מתקפה.²

”אבדן” מסמכים

החל מיום ה”ע”-48 ניסו הבריטים לשמוט בשטח תיק-צד ובו מסמכים בעלי מסד הונאתי, מתוך כוונה שיימצאו ע”י התורכים. מועד מוקדם זה נועד, קרוב לוודאי, להקנות לתורכים פרק זמן מספיק לעיכול המידע, להוצאת מסקנות ולביצוע פעולות בהתאם, וכן לניצול היכולת האיסופית שיקנה להם תוכן המסמכים. שני ניסיונות לשמוט את התיק אגב מגע עם הקו התורכי, לא עלו יפה. כך, ביום ה”ע”-20 נטל על עצמו הוגה הרעיון, קולונל מיינרצהאגן לדאוג אישית לאבדן הילקוט. הניסיון המוצלח נחשב לקלאסי עד היום ואף שימש מודל למספר חיקויים.³

התיק הכיל את המסמכים הבאים:

- נושאים לדיון במפקדה הכללית שמתוכם ניתן להסיק כי המתקפה העיקרית תבוצע כנגד עזה ותלווה בנחיתה מהים בעוד ההכנות בגזרת באר-שבע הינן בגדר ניסיון הטעייה.
- פנקס כיס של קצין מטה ובו בין השאר, פרטים על קשיי התובלה ואספקת מים עבור כוח גדול באיזור באר-שבע ואי יכולתם של הבריטים להתמודד עם סוגייה זו.
- פקודת שגרה ובה הוראה ללמוד פרטי מודל של קטע ביצורים בגזרת עזה. לוח הזמנים ללימוד הסתיים במחצית נובמבר.
- מספר מכתבים פרטיים של קצינים, שמתוכם עולה תחושת תסכול בקרב הקצינים בגזרת באר-שבע, עקב דחיית ההתקפה ודעתם כי הכיוון הנבחר — עזה — הינו מוטעה.
- מסמכים אישיים, מכתבים וכסף על מנת להקנות לילקוט אמנות.
- לצורך הקלת הקלטותם של המסמכים ע”י התורכים נערכו מספר פעולות:

- צומצם למינימום מספר שותפי הסוד. ברגע שנודע לקצינים שאינם בסוד העניין על אבדן המסמכים נקטו שורת פעולות המתבקשות במצבים כאלה, דוגמת שליחת סיורים לאיתור המסמכים ודיווח על המקרה ברדיו למפקדות ממונות ולכוחות בשטח.
- פורסם, בפקודת יום של אחת העוצבות, דבר האבדן והצעדים שיש לנקוט על מנת למצוא. סיור שנשלח לשטח שקט בקרבת האויב כריכים עטופים בעותקי הפקודה.

לוחמה פסיכולוגית

במסגרת מבצע חשאי שנועד, ללא קשר להונאה, להביא להחדרת סיגריות אופיום לחיילים התורכים בעזה נזרקו מעל העיר, בשלב המכין,

סיגריות רגילות שהיוו מצרך מבוקש, עטופות בכרזות תעמולה. הכרזות היו אמנם מסווה להרגלת התורכים לאסוף את הסיגריות, אך סייעו בהטמעת ההונאה בכך שחיזקו את התחושה התורכית שעזה הינה מוקד ההתעניינות הבריטית.⁴ כמו כן הופצו שמועות בדבר הכנות לנחיתה ימית הנערכות בגזרת דיר אלבלח.

הצינור החזותי

במסגרת זו נכלול גם את ההכנות למתקפה על עזה שהוסיפו נופך אמיתי לתמונת ההונאה. הדגש שניתן למאמץ ביטחון השדה בא במישור זה לידי ביטוי מרבי.

בשלב ההכנות עד ליום ה”ע”-10 הושארו במקומם, בצפון החזית, כל הכוחות המיועדים למתקפה באגף ימין.

- באיזור דיר אלבלח רוכזו כוח סירות שנועד לביים התארגנות של כוח נחיתה.
- ספינות עזר של הצי המלכותי שוטטו לאורך החוף תוך שהן מכיימות מדידות של עומק המים.
- החל מאוגוסט שוגר, אחת לשבועיים, סיור רכוב לקו באר-שבע במגמה להרגיל את האויב לפעילות שתגבר, קרוב לוודאי, לקראת ההתקפה.

בשלב ההיערכות — מיום ה”ע”-10 ועד יום ה”ע”-1 (31 באוקטובר) בוצעה בהדרגה העברת הכוחות לשטחי כינוס והיערכות באגף הימני הבריטי. התנועה החלה עם כוחות מצומצמים והלכה וגברה תוך שהיא מתקרבת לקו ויורדת דרומה. עיקרה של התנועה היה בלילות 28-29 באוקטובר שבהם הושלמה ההיערכות.

תנועתן המוצלחת של יותר משש דיוויזיות ובהן 45,000 חיילים רגלים, 11,000 פרשים וכ-200 תותחים נחשבת למבצע מופת הן מבחינת תכנונו והן מבחינת הבטוי התחזוקתיים המבצעיים.

לענייננו תודגשנה הנקודות הבאות:

- התנועות בוצעו כדילוגים כאשר מדי לילה תופסות עוצבות חדשות את מקומן של אלו שדילגו שלב אחד דרומה ומזרחה.
- פעילות לילה בלבד של תנועה ושל הארכת מסילת הברזל וצינורות המים לכיוון מזרח. בשעות היום חנו החיילים בערוצי ואדיות תוך שמירה קפדנית על משמעת הסתתרות והסוואה. מדי בוקר הוסוו הקטעים החדשים של מסילת הברזל וצינורות המים.⁵
- במחנות שנעזבו במרחב רפיח-דיר-אלבלח נמשכה שגרת פעילות מבויתת ע”י מספר קטן של חיילים, תוך הקפדה על תאורת לילה שגרתית.
- עיבוי מאסיבי של מערך האבטחה האווירי

והנגד מטוסים. לטענת הבריטים הצליח רק מטוס סיור תורכי אחד לבצע גיחת צילום מעל המערך הנע ועודו בטרם חזר לבסיסו הופל וטייסו נשבו.

נראה כי הדגש בפעילות כוון להעלמת היקפן של התנועות ולא לעצם קיומן.

הפעילות במרחב עזה נועדה למקד את תשומת הלב לאיזור גם לאחר תחילת ההתקפה על באר-שבע:

- החל מליל ה”ע”-15, קודמו כוחות מהקורפוס ה-21 לאורך הקו במרחב עזה.
- החל מיום ה”ע”-4 התחילה בגזרה הרעשה ארטילרית שהלכה והתגברה בהדרגה עד ליום ה”ע”+2 (יום ה”ע” של הקורפוס ה-21).
- ביום ה”ע”-2 הצטרפו אניות הצי להרעשה (במועד שבו אמורה הייתה תזוזת הכוחות דרומה להגיע לשיאה).
- בליל ה”ע”+1 (31 באוקטובר-1 בנובמבר) — ביצוע פשיטה קרקעית במרחב.
- יום ה”ע”+1 — דימוי הכנות לנחיתה מידית מהים. מאות פועלים מקורפוס העבודה המצרי צעדו לחוף דיר אלבלח במתכונת צבאית והועלו על ספינות. בחסות החשכה הורדו הפועלים, אך נמשכה תנועת סירות מאורות בין החוף לספינות. בחצות הפליגה השייטת ללב ים כאשר חלק מהספינות מתוכנן להופיע למחרת בבוקר מול שפך ואדי חסה. כל הפעילות הייתה גלויה לתושבים.
- יום ה”ע”+2 — תחילת מתקפתו של הקורפוס ה-21.

הטמעות ההונאה

הערכת המודיעין הבסיסית שגיבשו המפקדים התורכים והגרמנים בזירה בשלב שלפני מבצע ההונאה קבעה כי הבריטים מתכננים לפתוח

2 העדרות המפקד מירת הפעולה נוצלה כחכולה ע”י בעלות הברית מספר פעמים במלחמת העולם השנייה. לדוגמה, בעת ביצוע תוכניות ההונאה לקראת הפלישה לסיציליה ולנורמנדיה. בשנת 1942, לקראת מערכת עלם חלפה, דאגו הבריטים לנטוש בקרבת הקו מבוכות ובה מפת עבירות מויפת. המפה נקלטה, אכן, ע”י הגרמנים אם כי בפועל לא תרמה לשינוי תוכנית המתקפה של רומל. כמו כן פרשם ”האיש שלא היה ולא נברא”, באמצעות ניסו הבריטים ב”1943, להונות את הגרמנים בדבר אי כוונתם לפלוש לסיציליה. גופת ”קצין בריטי, שמוטו נפל לים” הוטלה מצוללת מול חופי ספרד. כשעליה מסמכים הונאתיים רבים. הללו הועברו לרשות הגרמנים וההונאה זכתה להצלחה רבה.

4 פרטים על המבצע מפורטים בספרו של מיינרצהאגן ”יומן מורח חיכון” ממנו עולה כי אלנבי כמפקד עליון אסר רשמית על ביצוע החדרתם של המסמכים אך כנראה העלים עין כאשר קצין המודיעין מיינרצהאגן המשיך בביצוע על דעת עצמו.

5 העלמת קצב ההתקדמות הנוכח בהנחת מסילת ברזל וצינורות מים ו”האמת” שימש את מוטוטומרי במבצע ההונאה לקראת מערכת אלעמין. בכך הטעה את האויב כאשר למועד הסיום ובמשמעת — מועד ההתקפה.

ירושלים נפלה לידי סקל — המפלה התורכית בחשעה בדצמבר 1917 הייתה כה מהירה ומפתיעה עד שראש העירייה נאלץ למצוא אנגלי כל שהוא להיכנע לו. רק אחר כך הוסדר טקס הכניסה לעיר של גנרל אלנבי.

יריביהם לכל אורך החזית (בחי"ר, פרשים וחת"ם) כך, שהמאמץ באגף הימני (התורכי) היה מאמץ משני לכל דבר ולא מאמץ הסחה בלבד.

• מאבקי כוח בצמרת התורכית-גרמנית במזרח התיכון שתרמו את חלקם בהאטת התגבור וקשיי השליטה של הרגע האחרון.

במערכה זאת היוותה העדיפות בעצמה את המרכיב החיוני בעצם השגת הניצחון, בעוד שההפתעה הייתה המרכיב הקובע באופיו ובדרך השגתו.

לדעתי, תפיסתם הבסיסית של התורכים הייתה הגורם המכריע בהשגת ההפתעה. הפיקוד

וסותרות בדבר הפתעתם מעצמתו של המאמץ העיקרי.

מהו, אם כן, משקלה של ההפתעה במרכיבי הניצחון הבריטי ומהו חלקה של ההונאה בהשגת ההפתעה?

ההפתעה היוותה, לבטח, מרכיב חשוב בהשגת הניצחון ובלעדיה ספק אם היה מושג במהירות וקלות יחסית כפי שהושג. היא ששיבשה את חשיבתם של מפקדי האויב והקשתה על הסתגלותם למצב חדש שלא העריכוהו מראש. ההפתעה בדבר מועד ההתקפה גרמה, חלקית, לכך שדיוויזיית תגבור רביעית הייתה עדיין בדרכה מצפון סוריה ביום ה"ע" והיא זו שהביאה למצב שבו כל שרשרת הפיקוד בסוריה ובארץ-ישראל נתפסה בעיצומו של תהליך התארגנות מחדש ושינויי מיקום פיזיים, מצב שפגע ביכולת התפקוד התורכית. אולם לגורמים נוספים משקל כבד, לא פחות, בניצחון הבריטי:

• עדיפותם המוחלטת של הכוחות הבריטיים על

הצביעה על כך שהנחיתה הימית המכוימת לא נקלטה בפיקוד התורכי.

לסיכום תמונת ההיקלטות: התורכים, למרות שאיתרו את הריכוזים הבריטיים בגזרה הדרומית, היו משוכנעים כי המתקפה העיקרית תיפתח מכיוון עזה. יחד עם זאת, פעולותיהם בשטח ענו רק בחלקן על הציפיות הבריטיות: אמנם גזרת באר-שבע כמעט לא תוגברה אך העתודות לא רותקו לגזרת עזה.

במאמר מוסגר נציין כי תמונת המודיעין של הבריטים ערב המבצע (28-29 באוקטובר) לקתה בחוסר דיוקים והתאפיינה באופטימיות מרובה באשר למידת הצלחתה של ההונאה. על פי תמונת המודיעין חנו שתי דיוויזיות העתודה (19 ו-7), בגזרה הצפונית ליד חוף הים. תגבורה של באר-שבע לא אותר.

סיכום ולקחים

ב"מערכת עזה השלישית" הופתעו התורכים ממועד המתקפה ובעיקר מכיוונה. קיימות עדויות

7 מפקדת "אילדרים" הייתה מפוצלת. חלקה התחיל בהתמקמות בירושלים ביום ה"ע" וחלקה, כולל המפקד העליון עצמו, נחזק כחלב.

מפקדת הארמייה השביעית שהגיעה לחברון, ימים מספר לפני יום ה"ע", אמורה הייתה ליטול פיקוד על הקורפוס ה-3 באר-שבע ועל שתי דיוויזיות של הקורפוס ה-20 דווקא באותו יום.

גנר אלנבי נכנס לירושלים — תוצאה כלתי נמנעת של התכונה התורכית

הונאתיות; מיעוט שותפי סוד בכל הקשור לפעילות ההונאתית.

הליקוי העיקרי היה, לדעתי, בחשיפת תנועתם של הכוחות, אשר בנסיבות אחרות עלולה הייתה לסכן את תכנית ההונאה כולה.

לסיכום — המאמץ ההונאתי ב"מערכת עזה השלישית" לא היה הגורם שיצר את ההפתעה אצל התורכים, אך, ללא ספק, תרם לביסוסה ולהעמקתה באופן משמעותי ביותר והקשה על התורכים את קריאת הקרב הנכונה.

שהוא מסוגל להתאים את מאמץ ההונאה לתפיסות אלו, כן יקל על היקלטותו של המסר ועל תיעול האויב לכיוון הרצוי. כאשר ניסו הבריטים את כוחם בהונאה אסטרטגית, העומדת בניגוד לתפיסת היסוד התורכית, נכשלו.

שילוב של גורמים איפשר להונאה למלא את תפקידה. היה זה השימוש במגוון שיטות ואמצעים משלימים; לוח זמנים ארוך יחסית שהקל על ההטמעות; מקוריות וחדשנות ברעיונות הונאתיים; פעילות אמת ופעילות הונאתית מתואמות באופן מוחלט; ניצול גייסות כסד"כ משמעותי ושילוב פעילות אמת למטרות

התורכית-גרמני סירב להאמין כי האויב יימנע מלתקוף דרך אותו איזור המקנה לו יתרונות ברורים. ה"קונספציה" שגובשה עוד בטרם החל מבצע ההונאה, הביאה לקליטתו של כל סימן מעיד, אמיתי או כוזב, אשר חזיק את תפיסת "עזה תחילה" ודחתה כל מידע שלא עלה בקנה אחד עמה. רק כך ניתן להסביר את ההתעלמות מהידיעות על פינוי המחנות ואיתור הריכוזים.

הצלחתה של ההונאה הייתה בכך, שבמכוון או בליט ברירה, חזקה את ה"קונספציה". ניסיון זה הוכיח בעליל כי ככל שיוזם ההונאה מעריך בדיוק יתר את הערכותיו הבסיסיות של האויב וככל

על קצין המטה כמפקד

סרן דן גבתון *

השירות כקצין בצה"ל נותן לאנשים צעירים סמכויות רחבות, תחומי פעולה בלתי מוכרים, זכות לבחור בין אפשרויות פעולה בלתי-מוכרות תוך התחשבות באילוצים ומסגרת קשיחה. ההימור על אנשים צעירים — מוצדק בדרך כלל. הם נכונים לעבודה קשה, בעלי מרץ ומטיווציה ויכולת להתמודד עם קשים. עם זאת, יש לזכור כי מסלול הכשרת הקצין בצה"ל הוא קצר. אין אצלנו אקדמיות צבאיות המכשירות את המועמדים לקצונה במשך מספר שנים. במצב דברים זה, יש חשיבות מרובה לבניית הקצין ברמת היחידה, על-ידי מפקדיו הישירים והממונים. במאמר זה אנסוק בתפקידו של קצין המטה כמפקד. מפקדם של עוזרים ומש"קים הכפופים לו.

מפקדים וקציני מטה

הקצינים בצה"ל ממלאים בעיקרם שני סוגי תפקידים: פיקוד ומטה (לעניין זה — מדריכים כמוהם כמפקדים). המפקד אחראי על מספר רב של חיילים ועל מכלול המשימות של יחידתו. הוא עוסק בתכנון, מעקב וביצוע. הוא אָמוֹן על ביצוע תכניות אימונים, הכשרה, פיתוח, טיפול בפרט, תחזוקה, בטחונם האישי של חייליו ונושאים רבים נוספים. קצין המטה הוא עוזרו של המפקד בתחום ספציפי: קצין המטה המתאם הוא ראש אגף במפקדת היחידה ומפקד בדרך-כלל על תחומי האג"מ, תחזוקה ושלישות. קצין המטה המקצועי, המתואם על-ידי ראש האגף המופקד עליו הוא בדרך-כלל ה"מומחה" ביחידה לתחום ספציפי הדורש הכשרה מיוחדת. קצין המטה העוזר מסייע לקצין המטה המתאם או המקצועי בביצוע תפקידו. תפקידם של כל אלה נגזר בדרך-כלל מסגנון הפיקוד של מפקד היחידה. לעיתים הוא משתף אותם בהחלטותיו, נועץ בהם ונותן להם חופש פעולה בתחום עליו הם מופקדים. לעיתים, הוא נוהג במדיניות ריכוזית ומכתיב לקציני המטה שלו לא רק את התוצאה בה הוא מעוניין, כי אם גם את הדרך בה עליהם ללכת כדי להגיע אליה. בין שני הקטבים הללו משתרעת קשת מגוונת של אפשרויות.

קצין המטה כמפקד

קצין המטה אחראי בתוקף תפקידו לעיבוד והכנת נתונים, סיוע בקבלת החלטות, קשר עם גורמים מחוץ ליחידה ובתוכה וניהול שגרת עבודה בתחומו. נוסף לתפקידים אלה — קצין המטה הוא גם מפקד. של מי? של הקצינים המקצועיים והעוזרים הכפופים לו, של פקידים, נהגים, מש"קים. לדוגמא: קצין השלישות בחטיבה הסדירה מופקד על כ-15 קציני מטה וחיילים ובהם עוזר קצין שלישות חטיבתי, קצינת ח"ן / תנאי שירות (לעיתים בנפרד), רב, רופא, קצין חינוך, מש"קים, פקידים ופקידות ונהגים. קצין השלישות

בחטיבת המילואים הוא מפקדן של מספר קצינות קישור, פקידות קישור, וכן מספר חוגרים במפקדת החטיבה. לכאורה היינו מצפים שתהליך בניית הקצין והחייל יהיה טוב בהרבה כאשר הם נתונים לפיקודו של קצין המטה, מאשר לפיקודו של מפקד. שהרי, מפקד פלוגה בשריון הוא מפקדם של מספר קצינים וכמה עשרות חוגרים, ונסיגו פחות בהרבה מזה של קצין השלישות בחטיבה הסדירה. סביר היה להניח, שראש-מדור באחד ממחלקות המטכ"ל והקצינים העוזרים לו ייבנו כקצינים טובים יותר מאשר קצינים מקבילים להם ברמת היחידה, שכן מפקדם, ראש-הענף או ראש המחלקה, אחראי על פחות חיילים. האם כך הדבר?

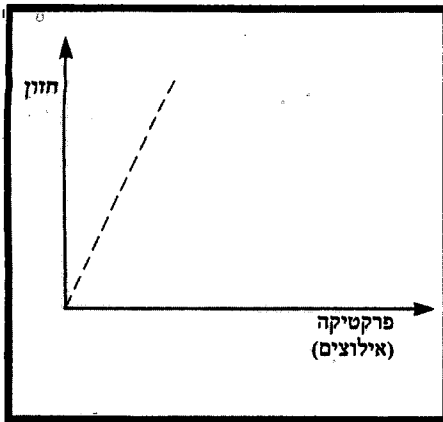
סגנון הפיקוד של קצין המטה

כל מנהל בארגון מושפע, או חייב להיות מושפע, משני גורמים חשובים, שניתן לתאר אותם באופן גרפי כמתואר בציור שבעמוד 63.

קצין המטה והמפקד כאחד, חייבים למקם עצמם אי-שם בין שני הצירים הללו. מחד-גיסא, אם לא יתחשבו באילוצים המוכתבים להם מלמעלה, באמצעות תקציב וזמן העומדים לרשותם, יאבדו את הקשר עם המציאות וכשלו בתפקידם. הם יגלו שתכניותיהם אינן מבוצעות והבטחותיהם אינן ניתנות לקיום. מאידך-גיסא, אם יתחשבו רק באילוצים לא יקדמו את העניין עליו הם מופקדים. בצבא מודרני דריכה במקום פירושה נסיגה לאחור. משום כך חשוב שיהיה לקצין המטה ולמפקד כאחד — חזון, כלומר, איזושהי תפיסה משוחררת מאילוצים, על האופן שבו היו רוצים לראות את המסגרת עליה הם מופקדים. השילוב הנכון בין חזון לבין פרקטיקה מצעיד את היחידה קדימה ומשפר את ביצועיה.

סגנון הפיקוד מורכב ממספר גורמים: המפקדים שמעל, עמיתים לתפקיד, אופי העבודה, הכפופים, רוח הארגון, אך במיוחד סגנון הפיקוד

* היה מפקד קורס קצינות שלישות.

לחשוב, כי העוזרים הנמצאים במגע הדוק עם מפקדם רוב שעות היממה, אינם זקוקים לראיון תקופתי מסודר תוך ציון הנושאים בעבודה שיש לשפרם. הראיון מהווה מכשיר דו-צדדי בכך שהוא מאפשר לקציני המטה הממונים, לקבל משוב מהעוזרים על אופן עבודתם-הם. קצין המטה המתאם צריך לנהוג בעניין חוות הדעת כמפקד לכל דבר, ולתת משוב לקצינים העוזרים לו, כאילו היה מג"ד הבונה מפקדי-פלוגות. כלי מרכזי ונוח לכך היא חוות-הדעת התקופתית, שאותה יש לערוך על-פי פקודות מטכ"ל פעמיים בשנה. חוות-הדעת התקופתית מסייעת לקצין המטה הבכיר בכך שהיא מעניקה הזדמנות לעזור לרגע ולהעריך את סגנון עבודתו עם עוזריו, אופן הפקודם והדרכים לשיפור המצב.

לדעת, הכעיה בתחום זה חמורה במיוחד במפקדות הגדולות, וכן במטה הכללי. שם, כל הקצינים הם קציני מטה. העבודה השגרתית מסתיימת לעיתים בשעות הערב המוקדמות, וכל אחד מהקצינים יוצא את היחידה לביתו ולענייניו הפרטיים. טעות היא לחשוב שעבודה יומיומית צמודה מצמצמת את הצורך במתן משוב מסודר על-ידי מפקדים. המשוב חיוני לשני הצדדים ומהווה חלק חשוב בבניית הקצין.

רוח יחידה והפיקוד באגפי המטה

לבד מן הדברים הכרוכים בבניית הקצין הבודד, חשוב שקצין המטה ישקוד על טיפוח "רוח היחידה" באגפו. קצין המטה צריך להיות מודע לתופעה של מוטיבציה נמוכה ביחידות המטה והשירותים ועליו לפעול לצמצומה. הדבר יכול להעשות על-ידי הגברת השיתוף בין בעלי התפקידים השונים, הסברת תפקידי האגף ושילובו במכלול המשימות של גופי הביצוע והיחידה כולה, הקניית הרגשת שותפות במשימה ודבקות בה. על קצין המטה הבכיר לספק מידע לכפופים לו לגבי מגמות כלליות בעבודת היחידה, תכנון לטווח ארוך, שינויים ואילוצים. בדרך זו הם

המטה שיסגל לעצמו סגנון פיקוד ייחודי שאינו נגזר בהכרח מדרישותיו ואופי עבודתו של מפקד היחידה. כאשר מפקד היחידה מטיל על קצין המטה משימה חשובה וגדולה שיש לבצעה בדחיפות, הוא יכול לנקוט באחת משתי הדרכים: — בסגנון הפיקוד שלו עצמו.

— כ"צינור" המעביר לחצים כלפי מטה.

אופייני לראות מצב בו עוזריו של קצין המטה ממתינים במשרדו בציפייה שישבו מפגישת עבודה עם המפקד. מצב בו לחצים המופעלים על קצין המטה "משודרים" על-ידו כלפי מטה ללא כל סינון אינו תורם לעבודת המטה. קצין המטה צריך לדעת להעניק טולם של דרגות תכיפות ודחיפות למשימות המוטלות עליו ועליו לדעת לשחרר את עוזריו מחלק ניכר מהלחצים המופעלים עליו. שאם לא כן, ייבנו עוזריו צללים, ולא כקצינים.

באופן דומה כאשר עוזרו של קצין המטה שוגה או גורם לתקלה, יתכן וקצין המטה יינזף על כך על-ידי מפקדו. במקרים אלה, אין הכרח להעביר לעוזר את מנת הזעם שקיבל ממפקדו. בנייה נכונה של קצין פירושה, קודם כל, ניתוח נכון של טעויות ולמידה מהן. למידה לא חתרחש באווירה של פחד, צעקות וקשיחות. אמנם קצין המטה הבכיר אחראי לכל טעות או שגיאה של עוזריו, אך הנטייה ההולכת וגדלה אצל קצין המטה לרכז אצלו סמכויות, ולקיים פיקוח הדוק אחר כל שלב ושלב מעבודת עוזריו בכדי למנוע טעויות, עלולה לגרום להעלמות היוזמה. מי שאינו מאפשר לכפופים לו לטעות, אינו מקנה לקציניו נסיון ובכך פוגע בתהליך בנייתם כקצינים. כך הופך קצין, שכל טעות שלו גוררת "קיצוץ" בסמכויותיו — לפקיד. כאשר יסיים העוזר את תפקידו ויקודם לתפקידו של קצין המטה ינהג בצורה דומה כלפי עוזריו. כך צומח דור של קציני מטה החונקים כל יוזמה.

אחד הכלים העיקריים בבניית הקצין הוא ההיזון החוזר או המשוב. חשוב מאוד לתת לפקודים שלנו חוות דעת על עבודתם. טעות היא

של המפקד שמעליו. מידת חופש הפעולה של קצין המטה היא זאת שמתיר לו המפקד. אם כך, אז היכן מקומה של היוזמה? האם אין סכנה שקצין המטה יאבד את "חזונו" כליל? לדעת, יש מקום רב ליוזמה מצידו של קצין המטה, ואחד התחומים העיקריים לנקיטת יוזמה — הפיקוד על עוזריו.

אופי העבודה בתפקידי מטה

בתפקידו של קצין המטה יש הרבה מן השגרה: פעולות יומיומיות של טיפול בבקשות של מפקדים מעליו וקציני מטה אחרים הפונים אליו לקבלת שירות או סיוע. במקביל, עליו לפקח על עבודתם של קציני המטה האחרים ומפקדי גופי הביצוע בתחום עבודתו. בנוסף לשגרה, מופקד קצין המטה על קידום ופיתוח תחום עיסוקו, קביעת נוהלי עבודה טובים ויעילים יותר ו"כיניסה" מקצועית לתחומים שהזנחו או שלא עסק בהם בעבר כלל. החלוקה בין השגרה לבין התחום היצירתי של קידום ופיתוח היא תוצאה של רוח העבודה ביחידה, רוח המפקד וגישתו של קצין המטה. כך למשל, יכול קצין השלישות בחטיבת המילואים להסתפק בביצוע שגרתו של עבודת השלישות, תכנון וביצוע תעסוקות וניהול יעיל של משרדו. אך הוא יכול גם לבדוק מחדש נהלים ושיטות עבודה, ולנסות לשפרם. הוא יכול לבדוק כיצד מתבצע הטיפול בפרט על-ידי מפקדים וקציני המטה האחרים. הוא יכול ליזום (באישור מפקדיו) דרכים לשיפור תנאי השירות של החיילים במפקדת החטיבה, לדאוג שכל חיילי המפקדה יכירו וילמדו את משימותיה, ויחושו תחושת שותפות ושייכות ליחידתם. אין ספק, שישנם קציני שלישות וקציני מטה אחרים שזו גישתם לתפקיד, והרגשת החיילים ביחידתם — בהתאם.

על קצין המטה להקדיש חלק לא קטן מזמנו ל"בניית הקצין", דהיינו, הקצינים המקצועיים והעוזרים הכפופים לו. בניית הקצין דורשת מקצין

בתחומי המקצועי, ראוי גם לפקד על חייליו באופן מלא.

לסיכום, מתוקף מבנה הצבא, והגדרת משימותיו, קצין המטה הוא מפקדם של חיילים לא מעטים. רצוי שהטיפול בחיילים אלה על-ידי קצין המטה לא יהיה שונה מהטיפול הניתן למפקד הפלוגה על-ידי מפקד הגדוד. בעיני העוזרים קצין המטה הוא המפקד. מפקד, לטעמי, אינו מיטלטל כספינה בים על-פי רוח המפקדים שמעליו. מפקד הוא מורה דרך לחייליו. אם ישכיל קצין המטה לבנות את הכפופים לו ולכוונם, יסייע הדבר ליחידה כולה לנוע בדרך הנכונה.

ההופך את קציני המטה הבכירים שלו לפקידים, מסתכן בירידה דרסטית ביכולתם של קציני מטה בכירים וכל הכפופים להם — קצינים עוזרים, מש"קיהם ופקידיהם. הירידה תורגש בתפקוד היחידה ותפגע ביכולתה להשיג את מטרותיה. קצין המטה שה"א"ך" שלו ייהפך לסגנון של הכתבת-דרכי-פעולה-בתנאי-לחץ יאבד בסופו של דבר גם את ה"מה" כלומר את המהות. טיפוח של קצין המטה כמפקד על עוזריו רצוי למפקד היחידה ככלי עיקרי לשיפור עבודת המטה והביצוע של משימותיה. במפקדות גדולות קורה לעיתים שקציני מטה (כולל בכירים) אינם מפקדים על עוזריהם. כך חל פיתוח כמעמדו של קצין המטה כמפקד וקשה לו להצליח בתהליך הבנייה של חייליו וקציניו. דומה כי קצין מטה אשר נדרש, בתוקף תפקידו, להחליט החלטות כבדות משקל

ורגישו עצמם חלק מן המאמץ הכללי ולא כברגים במכונה. קצין המטה יכול לארגן פעילות חברתית באגפו (טיול, ציון ימי הולדת וחגים) שתעניק תחושת שייכות ליחידה ולא למקום עבודה. אלה כלים חיוניים היכולים לשפר את תפקוד האגף, המחלקה או הענף עליו מופקד קצין המטה כמפקד ואין לראות בהם בבחינת בוכו זמן.

מי שיכול לסייע לקצין המטה בתפקודו כמפקד של חייליו, הוא ללא ספק מפקד היחידה. עליו מוטלת האחריות ליצירת תנאים שיאפשרו לקצין המטה לפקד על אגפו ועל חייליו ביעילות, תוך יישום כל העקרונות שצוינו לעיל. שימוש מוגבר בכיטיים כגון "אני רוצה לראות תוצאות ולא מעניין אותי במה זה כרוך" יגרום לקצין המטה לחדול מלהיות מפקד ואז תחזורנה כל הבעיות הכרוכות בשידור של "לחצים" כלפי מטה. מפקד

(המשך מעמוד 9)

מדויק), לבין אלה העתידות להצטרף בעתיד. מתווה כזה יכלול מצד אחד את כוחותיו הממוכנים והמשוריינים של המגן בקדמת מערכו (טנקים), משחיתי טנקים ומערכת הלחימה של החי"ר), ואת עתודות הנ"ט המהירות. בעומק ההיערכות נמצא את הנשק תלול המסלול — אשר הגיוון בתפקידיו מקנה לו עתה מעמד מיוחד כמערכת סיוע רב ייעודי.

לסיכום, תמונת שדה הקרב העמוק ודוקטרינת נאט"ו לתקיפת דרגי עתודה (FOFA) נוצקו בתבניתה של האסטרטגיה ההגנתית של צבאות בעלות הברית כמערכ. בהקשר זה, תפקידו של החימוש המונחה המדויק להעניק למגן זרוע ארוכה המסוגלת לשבש את מערכי האויב עוד בטרם הגיע הלה לקו המגע. עם זאת, מערך יבשה עתיר אמצעי חימוש מדויק חייב לתת את הדעת לאתגרים התורתיים, בעיקר בכל הנוגע לפיקוד, שליטה ומודיעין ותכנון ותיאום ההפעלה של מערכי החימוש המדויק.

של הכוחות הסובייטיים ולחשוף את מערכיהם המשוריינים לזעמו של צוות התקיפה המשולב של מסוקי תקיפה (Ali-64) ומטוסים משחיתי טנקים מסוג A-10. עם העמקת שדה הקרב והפיכת נשק תלול מסלול לנשק בעל כושר פגיעה נקודתי והפכות גם המרגמות המהוות את הארטילריה של החי"ר לאמצעי לוחמה נ"ט. בכך זוכה עתה היחידה הטאקטית לזרוע הולכת ומתארכת עד לטווח 10-8 ק"מ (מרגמות 120 מ"מ) — החמושות בפגזים מדויקים) לשם פגיעה בטנקים ולתיגבור מאסיבי של אש באמצעות מציני הלייזר המסמנים את מטרות השריון לטילי המוסקים ולתותחים המשגרים את הפגז מונחה הלייזר מסוג "קופרהד".

ריכוי האמצעים המאפשר לפגוע במטרות רק"ם ישפיע על אירגונה ומבנה של היחידה הטאקטית. מעתה תצטרך הדיוויזיה להועיד מקום במסגרת כוחותיה לגורמי הפעלה חדשים של מערכות חימוש מדויק.

בניהולה של הלוחמה נ"ט בעתיד ידרש מאמץ מיוחד של תיזמון בין המערכות הקיימות המשגרות חימושן בכינון ישיר (אף הוא חימוש

התוקפים יודקו בעתיד למערך גילוי והשמדה של אמצעי התצפית והסיוע של האויב. כן יודקו לשילוב של אלמנט הטעייה אלקטרונית.

ברמת העוצבה והמערך העל-עוצבתי של ברית ורשה, יזכה מערך האיכון הארטילרי לחשיבות רבה ביותר, שהרי מערך הארטילריה של נאט"ו הוא אחד המקורות העיקריים לשיגורו של החימוש המדויק. בהקשר זה ראוי לציון תשומת הלב המוקדשת כיום בדוקטרינה הסובייטית לשיתוקו של המערך הארטילרי של נאט"ו.

מבחינת המגן:

עיקר תרומתו של הנשק המונחה המדויק — כתחום לוחמת הנ"ט העתידית. כאן מדובר בהרחבת המושג ללוחמה כנגד מטרות איכות כגון רכב פיקוד, כלים הנדסיים ותומ"חים. כמו כן, הנשק המונחה המדויק אמור לפגוע בנקודה רגישה של המערך המשורייני הסובייטי: השמדת מערך הנ"מ המתנייע (תומ"חים נ"מ, טילי נ"מ ניידים) וככך לשבש את שיתוף הפעולה הבין חילי

סימוכין:

D.W. Hoffmans, Developments in Precision Guided Munitions, Nato's Sixteen Nations — May 2/85 p. 48.
J. Antoniotti, "Smart Systems — a Look at Precision Guided Munitions", Defence 8/82 p. 418.
Mc Carthy P.H., "PGM Technologies — Godsend or Pandora's Box?" Armed Forces (Vol. 4, No. 6) June 1985, p. 210.
Ludvigsen E., "Army Weaponry" Army, October 84, p. 401.
Weiss M., "The Stand Off Missile", Nato's Sixteen Nations, 2/85 (May 85) p.34. Ludvigsen, art cit. p. 393, 401.
Flume W., & Po E., "MLRS an artillery rocket system for NATO", Military Technology, Febr. 1985 (Vol. ix No. 2) pp. 20-21.
Hoffmans D.W., "Developments..." p.53.
Tegnella J., "Emerging Technology..." pp. 644, 645, 651.
Weiss M., "The Stand Off Missile", p. 34. (ראה גם טבלאות נלוות).
"Advanced Stand off Missiles For Strike Aircraft", Military Technology 3/85 (May 1985) pp. 84-89.

"Aspekte der Heeresplanung fur die 90er Jahre". Soldat und Technik 3/85 p. 177.
Quan F., "Tactical Applications of Fiber Optics", Military Technology 6/85 (June 85) p. 91.
ראה בעיקר מאמריהם של:
Canby S.L., "The Operational Limits of Emerging Technology", International Defence Review 6/85, pp. 877-880.
Davidson, "The Impact of PGM on War", in RUSI & Brassey's Defence Yearbook 1984, Brassey, Exeter 1984, pp. 241-245.
Mearsheimer J., "PGM & Conventional Deterrence", Survival 3-4/79, pp. 71-77.
"Tegnella Emerging Technology for Conventional Deterrence" International Defence Review, 5/85, pp. 650-651.
Rodgers B.W., "Follow on Forces Attack (FOFA) Myths & Realities", NATO Review 6/84 (Nov.-Dec. 84) pp. 1-2.
Starry D.A., "Extending the Battlefield", Field Artillery J1, 5/81 (Sept.-Oct. 81), p. 8.
Mc Carthy, "PGM Technologies..." p. 210.

באחוזים בודדים. שיפור משמעותי בשריון המסוק ניתן יהיה להשיג עם הקטנת גודלו. בהקשר זה, התפתחותם של טייסים אוטומטיים למסוקים (התפתחות אשר חלה לאחרונה) מעניקה סיכוי לאפשרות שטייס בודד יוכל להפעיל מסוק תקיפה כמערכת נשק. התפתחות זו תאפשר הקטנת גודלו הפיזי של מסוק תקיפה בעתיד. בינתיים לא מורגשת מגמה זו. יתר על כן, ייתכן כי ניתן יהיה לצופף את המערכות הפגיעות (כולל טייס) ולשריין אותן, אך הרוטור עצמו ישאר תמיד גדול. יעילות העילוי תלויה בקוטר דיסקת הרוטור (אורך הלהבים) עבור אותו הספק מנועים. לכן ככל שמסוק ישקול יותר, הרוטור יהיה גדול יותר ופגיע. בנוסף, מבחינה אווירודינמית קיים מחסום פיזיקלי להרמת מסה כבדה (מסוק משוריין) לאורך זמן. על כן, אם לא תחול מהפכה טכנולוגית בדלקים ובחומרי מיגון, המסוקים העתידיים לא יהיו משוריינים.

האם בעתיד הצבאות ינועו לקרב וילחמו במסוקים לא משוריינים? המתכננים בצבאות העולם תולים תקוות רבות במסוקי הקרב. אך עד היום לא נצבר ניסיון שיאפשר גיבוש לקחים. גם לא במלחמת וייטנאם. טרם נערך קרב בו השתתפו עשרות או אולי אפילו מאות מסוקים. והיה וקרב כזה ייערך, למחבר המאמר יש חשש כי שדה-הקרב יואר בעשרות מסוקים בוערים, ורבים

מהמתכננים יתפקחו מאשליות. כבר היום ברור שיעילותם של מסוקי נ"ט המצוידים בטילי "הוט" או "טאו" מוגבלת. טווח הטילים האלה לא השתנה משמעותית במשך עשר השנים האחרונות (4 ק"מ), וגם את הטווח הזה לא ניתן להשיג ברוב המקרים. גם סיכויי הפגיעה של טילים מדור שני, בטנק הנמצא בעמדת אש, נמוכים. לעומתם של הטילים המשוגרים ממסוקים, גדל טווח תותח הטנקים בשנים האחרונות בפקטור 2-3 וזאת הודות לפגזים קינטיים חדשים, מדי טווח ליזר ומחשבי ירי סיפרתיים. כמצב דברים זה מתפתח מצב שבו מאזן המיגון מופרע לרעת המסוק. עם זאת, השימוש במסוקי תקיפה עשוי להיות יעיל כארטילריה נקודתית מדויקת ובעלת ניידות גבוהה. יש מקום למסוק קרב (לא משוריין) כחמישה ק"מ מאחורי החזית כאשר הוא מצויד בטילים ארוכי טווח. יתכן ולמסוק הנ"ט בעל החימוש המונחה המדויק הנורה מרחוק יהיה תפקיד חשוב בקרב ההכרעה.

סיכום

מאחר שהחשש מפגיעה טבוע עמוק בנפשו של האדם, יעשו הלוחמים ככל שביכולתם לגונן על גופם. בעשרות השנים האחרונות מאפשרת הטכנולוגיה איוון בין תנועת הלוחם בשדה-הקרב, משקלו ויעילותו של השריון וחדירות כלי הנשק. ההתפתחות המתמדת בשלושת המרכיבים הללו

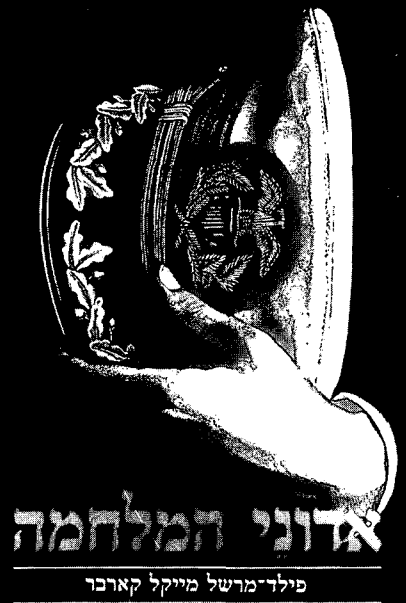
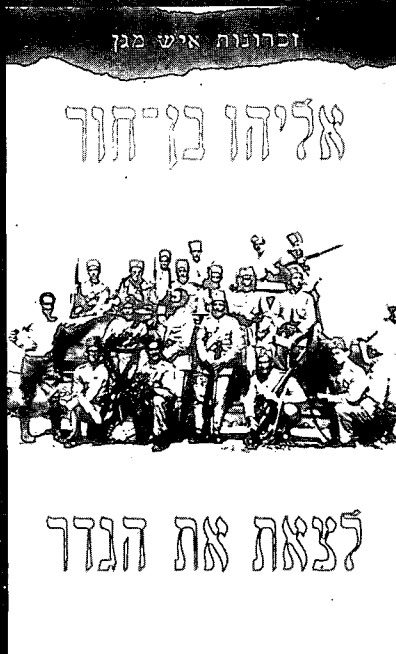
מבטיחה, כי העדיפות המבצעית תיווצר על-ידי שימוש מושכל בכלי הלחימה ולא על-ידי עדיפות מחולטת של אחד המרכיבים. הכושר הטכנולוגי המוכח שמאפשר לגונן על הלוחם בשריון פיזי – יחייב שלכל הלוחמים יהיה מיגון דומה וסיכויי הישרדות זהים. כתוצאה מהתפתחות זו ניתן להניח שבשדה-הקרב העתידי ינועו הכוחות בכלים משוריינים היטב. גם מסוקי קרב, אשר לגביהם קיים מחסום פיזיקלי (כושר השריון) ימלאו תפקיד חשוב בלחימה. המסוקים לא יימצאו בקו המגע, ולכל היותר יתקרבו עד למרחק של כמה ק"מ מקו החזית, כאשר הם מופעלים כארטילריה מדויקת.

1. Fremont VERDUN Edition Lorraines, Verdun 1930. אליסטר הורן, מחיר התהילה, ורדן 1916, ח"א "מערכות" 1967
2. Charles I.L.I. Ardant du Picq BATTLE STUDIES The Military Service Publishing Comp. Harrisburg, 1945.
3. R.L. Conudy THE PRINCIPLES OF WAR U.S. Naval Inst. proceeding Vol 79, Jan 1953.
4. הקורא המתעניין יכול לקרוא את תמצית תורתו של דה-פיק במאמר שהתפרסם בכתב העת Atmy באפריל 1985. מאמר תגובה עליו התפרסם בגיליון יולי 1985 של אותו כתב עת.
5. T. Poston & I. Stewart CATASTROPHE THEORY AND ITS APPLICATIONS Pitman, London, 1978.
6. Zeeman, CATASTROPHE THEORY, selected papers Addison-wesley, 1977.
7. פרידריך הגדול, הוראות למצביאים, ח"א, "מערכות", 1979.

ספרים חדשים מבית "מערכות"

הספר "לצאת את הגדר" הוא אוטוביוגרפיה של אחד מן המובהקים שבאנשי הכיטחן וההגנה בארץ, אליהו בן-חור. בספרו פורס האלוף בן-חור את קורותיו כאן בשנות העשרים והשלושים ובהן סיפור בניינו של הכוח הצבאי העברי בארץ-ישראל.

נושאו המרכזי של הספר "אומות במבחן" הוא התמודותן של אומות קטנות עם בעיות קיומיות, ועמידתן במצבי משבר ועימות מול עוינותן של שכנות גדולות וחזקות. המחבר, סא"ל (מיל') יוחנן כהן נמנה עם הסגל הבכיר של משרד החוץ ושירת בעבר כשגריר ישראל ברומניה ובפינלנד.

"אדוני המלחמה" מעביר לנגד עיני הקורא את מצביאיה הגדולים של המאה, על חולשותיהם וגדולתם, תוך שהוא פורס תמונה מקיפה ומפורטת של שתי מלחמות העולם.

